T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKÇE DİL BİLGİSİNDEKİ DÜZENSİZLİKLERİN TARİHÎ SEYİRDE ELE ALINMASI VE BUNLARIN DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİNE YANSITILMASI

BEYZA YÜCE İNAN

İzmir
2022

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKÇE DİL BİLGİSİNDEKİ DÜZENSİZLİKLERİN TARİHÎ SEYİRDE ELE ALINMASI VE BUNLARIN DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİNE YANSITILMASI

BEYZA YÜCE İNAN

DANIŞMAN
Prof. Dr. Caner Kerimoğlu

İzmir
2022

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum "Türkçe Dil Bilgisindeki Düzensizliklerin Tarihî Seyirde Ele Alınması ve Bunların Dil Bilgisi Öğretimine Yansıtılması" adlı çalışmanın içerdiği fikri izinsiz başka bir yerden almadığımı; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında ve bölümlerinin yazımında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yaptığımı ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi, ayrıca bu çalışmanın Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve *intihal içermediğini* beyan ederim. Herhangi bir zamanda aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonuca razı olduğumu bildiririm.

10/01/2022

Beyza YÜCE İNAN

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU

Tarih: 10/01/2022

Tez Başlığı:

Türkçe Dil Bilgisindeki Düzensizliklerin Tarihî Seyirde Ele Alınması ve Bunların Dil Bilgisi Öğretimine Yansıtılması

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 115 sayfalık kısmına ilişkin, 07/01/2022 tarihinde **tez danışmanım tarafından** Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın sağladığı İntihal Tespit Programından (**Turnitin**-Tez İntihal Analiz Programı) aşağıda belirtilen **filtreleme tiplerinden biri** (uygun olanı işaretleyiniz) uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin **benzerlik oranı % 13'tür.**

- http://www.kutuphane.deu.edu.tr/tr/turnitin-tez-intihal-analiz-programi/ adresindeki Tez İntihal Analiz Programı Kullanım Kılavuzunu okudum □

Filtreleme Tipi 1(Maksimum %15) □ **Filtreleme Tipi 2(Maksimum %30)** □

□ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, □ Kaynakça hariç, □ Alıntılar dâhil, □ Altı (6) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.	□ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, □ Kaynakça dâhil, □ Alıntılar dâhil.
EK 1- İntihal Tespit Programı Raporu İLK SAYFA Çıktısı. □ **EK 2- İntihal Tespit Programı Raporu (Tümü) Cd İçinde.** □	

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esasları'nı inceledim ve yukarıda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı : Beyza Yüce İnan

Öğrenci No :2018950059

Anabilim Dalı : Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi

Programı : Türkçe Öğretmenliği Yüksek Lisans

Statüsü : Yüksek Lisans □ Doktora □

ÖĞRENCİ **DANIŞMAN**

Beyza Yüce İnan Prof. Dr. Caner Kerimoğlu

10/01/2022 10/01/2022

TEŞEKKÜR

Bugüne kadar deneyimlediğim duyguların en karmaşığını yüksek lisans sürecim boyunca yaşadım. Mutlu olduğum zamanlarla endişe duyduğum zamanlar birlikteydi hep. Hayal kurmanın başarıya götüren en önemli güç olduğunu her defasında öğrencilerimle paylaşırken hayallerimin yarı yolda kalmasından korktuğum zamanların da olduğu zorlu bir süreçti benim için.

Bu zorlu sürecin üstesinden; ben daha küçücük bir kız çocuğuyken bana merak etmeyi, pes etmemem gerektiğini, kitapları hayatıma dahil etmeyi öğreten muhteşem bir örnek olan babam olmadan, "Ne yaparsan yap biz her zaman arkandayız." diyerek güçlü bir kadın nasıl olur gösteren annem olmadan, beni her daim olduğum gibi seven ve güvenen anneannem, dedem, teyzem ve kardeşlerim olmadan gelemezdim. En büyük teşekkürüm ve minnetim onlaradır. Bu uzun ve meşakkatli yolculukta her daim yanımda olan eşim İbrahim İNAN'a, çok kıymetli arkadaşım Avukat Seda SALKAYA'ya ve değerli meslektaşım Büşra AL'a destekleri için teşekkürlerimi sunarım.

Öğrencilik hayatım boyunca sorduğum tüm sorulara bıkıp usanmadan cevap veren, bana yeni ufuklar açan tüm öğretmenlerime ve gerek lisans eğitimimde gerekse yüksek lisans dönemimde benden desteklerini esirgemeyerek bilgisini paylaşan, kendimi gerçekleştirme sürecimin en önemli noktasında yer alan ve sınırlarımı zorlamayı bana öğreten değerli tez danışmanım Prof. Dr. Caner KERİMOĞLU'na teşekkür ediyorum. İyi ki varsınız.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR……i
TABLOLAR LİSTESİ……...vi
ÖZET……vii
ABSTRACT……viii

I.BÖLÜM…….
GİRİŞ……..1
1.1. Problem Durumu……..1
1.2. Amaç ve Önem……1
1.3. Problem Cümlesi ve Alt Problemler……... 2
1.4. Sınırlılıklar……...2
1.5. Varsayımlar……..2
1.6. Tanımlar……...2

II.BÖLÜM…….
KURAMSAL ÇERÇEVE / KAVRAMSAL ÇERÇEVE/ İLGİLİ
ARAŞTIRMALAR……4
2.1. Düzensizlik Kavramı Nedir?.....4
2.2. Bilimde Düzensizlik Kavramı……..5
2.2.1. Kaos Teoremi……6
2.2.1.1. Kaos Teoremi Üzerine Alanyazında Yer Alan İlgili
Çalışmalar……7
2.2.2.Entropi Yasası……8
2.2.2.1. Entropi Yasası Üzerine Alanyazında Yer Alan İlgili
Çalışmalar……9
2.3. Dil Felsefesinde Düzensizlik Kavramı ……..10
2.3.1. Dil Felsefesinde Düzensizlik Kavramı Üzerine Alanyazında
Yer Alan İlgili Çalışmalar……..15
2.3.1.1. Alanyazında Ulaşılan Tez Çalışmaları…….15
2.3.1.2. Dil Bilim ve Dil Felsefesi Alanlarına Ait
Ulaşılan Kitaplar……16
2.4. Dil Bilgisinde Düzensizlik Kavramı……..17
2.4.1. Dil Bilgisinde Düzensizlik Kavramı Üzerine Alanyazında Yer
Alan İlgili Çalışmalar……18

III.BÖLÜM……...
YÖNTEM……..22
3.1.Araştırma Modeli /Deseni……...22
3.2.Evren/ Örneklem/ Çalışma Grubu/
Katılımcılar……...23
3.3.Verilerin Toplanması……...25
3.4.Verilerin Analizi……..26

IV.BÖLÜM……
BULGULAR VE YORUM……...27

TÜRKÇENİN TARİHÎ DÖNEMLERİ VE DİL BİLGİSEL DÜZENSİZLİK…….....27
4.1. Türkçenin Tarihî Dönemleri……..27
4.1.1. İlk Türkçe Dönemi (… - Milât) ……..28
4.1.2. Ana Türkçe Dönemi (1- 6. yy) ……...29
4.1.3. Eski Türkçe Dönemi (7- 11. yy) ……29
4.1.3.1. Eski Türkçe Döneminde Toplumsal Yapı, Sosyo-Kültürel Düzen, Yönetim ve Dil ……30
4.1.3.1.1. Göktürkler (Köktürkler) ……30
4.1.3.2. Eski Türkçe Dönemi Eserleri……...32
4.1.3.3. Eski Türkçeye Ait Dil Bilgisel Kurallar, Kural Dışı (Düzensiz) Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri……..35
4.1.3.3.1. Eski Türkçeye Ait Yazımda Karşılaşılan Kurallar, Kural Dışı (Düzensiz) Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri……36
4.1.3.3.2. Eski Türkçeye Ait Ses Bilgisinde Karşılaşılan Kurallar, Kural Dışı (Düzensiz) Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri……38
4.1.3.3.3. Eski Türkçeye Ait Biçim Bilgisi ve Söz Diziminde Karşılaşılan Kurallar, Kural Dışı (Düzensiz) Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri……..42
4.1.4. Orta Türkçe (Karahanlı Türkçesi) Dönemi (11-13.yy) ……..46
4.1.4.1. Orta Türkçe Döneminde Toplumsal Yapı, Sosyo-Kültürel Düzen, Yönetim ve Dil ……47
4.1.4.1.1. Karahanlı Devleti (912 – 1212) ……48
4.1.4.2. Orta Türkçe Dönemi Eserleri ……..49
4.1.4.2.1. Kutadgu Bilig (1069- 1070) ……49
4.1.4.2.2. Divanü Lügati’t Türk (1074) ……52
4.1.4.2.3. Atebetü’l Hakayık ……53
4.1.4.2.4. Divan-ı Hikmet ……54
4.1.4.2.5. Kur’an Tercümeleri ……..55
4.1.4.3. Orta Türkçeye Ait Dil Bilgisel Kurallar, Kural Dışı (Düzensiz) Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri…….55
4.1.4.3.1. Orta Türkçeye Ait Ses Bilgisinde Karşılaşılan Kurallar, Kural Dışı Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri ……...55
4.1.4.3.2. Orta Türkçeye Ait Biçim Bilgisinde Karşılaşılan Kurallar, Kural Dışı Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri ……...58
4.1.5. Eski Anadolu Türkçesi Dönemi (13- 15. yy) ……66
4.1.5.1. Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Toplumsal Yapı, Sosyo-Kültürel Düzen, Yönetim ve Dil ……...67
4.1.5.1.1. Selçuklular Dönemi (12- 13. yy) ……..67
4.1.5.1.1.1. Selçuklular Dönemi Eserleri ……..68
4.1.5.1.2. Beylikler Dönemi (13- 15. yy) ……70
4.1.5.1.2.1. Beylikler Dönemi Eserleri ……71

4.1.5.1.3. Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemi (15. yy. ın ilk yarısı) ……74
4.1.5.1.3.1. Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemi Eserleri……...75
4.1.5.2. Eski Anadolu Türkçesine Ait Dil Bilgisel Kurallar, Kural Dışı Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri ……76
4.1.5.2.1. Eski Anadolu Türkçesine Ait Yazımda Karşılaşılan Kurallar, Kural Dışı Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri ……...76
4.1.5.2.2. Eski Anadolu Türkçesine Ait Ses Bilgisinde Karşılaşılan Kurallar, Kural Dışı Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri ……...77
4.1.5.2.3. Eski Anadolu Türkçesine Ait Biçim Bilgisinde Karşılaşılan Kurallar, Kural Dışı Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri ……...78
4.1.6. Osmanlı Türkçesi Dönemi (15. yy. ın ikinci yarısı – 20. yy. ın ilk yarısı) ……....86
4.1.6.1. Osmanlı Türkçesi Döneminde Toplumsal Yapı, Sosyo-Kültürel Düzen, Yönetim ve Dil ……...87
4.1.6.1.1. XV. Yüzyıl ……87
4.1.6.1.1.1. XV. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi Eserleri ……....88
4.1.6.2.XVI. Yüzyıl ……..88
4.1.6.2.1. XVI. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi Eserleri ……89
4.1.6.3. XVII. Yüzyıl ……90
4.1.6.3.1. XVII. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi Eserleri ……90
4.1.6.4. XVIII. Yüzyıl ……...91
4.1.6.4.1. XVIII. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi Eserleri ……92
4.1.6.5. XIX. Yüzyıl – XX. Yüzyılın Başları ……...92
4.1.6.5.1. XIX. Yüzyıl – XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Türkçesi Eserleri ……....93
4.1.6.2. Osmanlı Türkçesine Ait Dil Bilgisel Kurallar, Kural Dışı Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri ……95
4.1.6.2.1. Osmanlı Türkçesi Ses Bilgisi ve İmlâya Ait Kurallar, Kural Dışı Kullanımlar, Kural Dışı Kullanım Örnekleri …… ……..95
4.1.6.2.2. Osmanlı Türkçesi Biçim Bilgisine Ait Kurallar, Kural Dışı Kullanımlar, Kural Dışı Kullanım Örnekleri ….99
4.1.7. Türkiye Türkçesi Dönemi (20. yy- …) ……109
4.1.7.1. Türkiye Türkçesi Döneminde Toplumsal Yapı, Sosyo-Kültürel Düzen, Yönetim ve Dil ……110
4.1.7.2. Türkiye Türkçesine Ait Dil Bilgisel Kurallar, Kural Dışı Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri ……..111

4.1.7.2.1. Türkiye Türkçesi Ses Bilgisine Ait Kurallar, Kural Dışı Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri ……..112
4.1.7.2.2. Türkiye Türkçesi Biçim Bilgisine Ait Kurallar, Kural Dışı Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri …….115
4.1.7.2.3. Türkiye Türkçesi Söz Dizimine Ait Kurallar, Kural Dışı Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri ……..120

V. BÖLÜM……

2020-2021 EĞİTİM- ÖĞRETİM DÖNEMİNDE OKUTULAN ORTAOKUL (5-8) TÜRKÇE DERS KİTAPLARININ DİL BİLGİSEL DÜZENSİZLİK KAVRAMI AÇISINDAN İNCELENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ
…….124

VI. BÖLÜM……..

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER ..……..132
6.1. Tartışma ……...132
6.2. Sonuç ve Öneriler ……132

KAYNAKÇA……..136

EKLER……142

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Çalışmada İncelenen Eserler…… 24

Tablo 2. Türk Dili Tarihinin Tasnifi……. .28

Tablo 3. Göktürk Harfli Yazıtlar…….34

Tablo 4. Orta Türkçede Şart Ekinin Şahıslara Göre Çekimi……...64

Tablo 5. Selçuklu Dönemi Önemli Eserleri……70

Tablo 6. Beylikler Dönemi Önemli Eserleri……...73

Tablo 7. Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemine Ait Önemli Eserler……...75

Tablo 8. XV. Yüzyıl Osmanlı Türkçesine Ait Önemli Eserler……..88

Tablo 9. XVI. Yüzyıl Osmanlı Türkçesine Ait Önemli Eserler……..89

Tablo 10. XVII. Yüzyıl Osmanlı Türkçesine Ait Önemli Eserler……..90

Tablo 11. XVIII. Yüzyıl Osmanlı Türkçesine Ait Önemli Eserler…….92

Tablo 12. Tanzimat I. ve II. Dönem Sanatçıları ve Önemli Eserleri……. 93

Tablo 13. Servet-i Fünûn Dönemi Sanatçıları ve Önemli Eserleri……94

Tablo 14. 2019 Türkçe Öğretim Programında Yer Verilen Dil Bilgisi Kazanımları……...125

Tablo 15. 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki (Anıttepe Yayınları) Temalara Göre Dil Bilgisi Konularının Dağılımı……127

Tablo 16. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki (MEB Yayınları) Temalara Göre Dil Bilgisi Konularının Dağılımı……128

Tablo 17. 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki (MEB Yayınları) Temalara Göre Dil Bilgisi Konularının Dağılımı……129

Tablo 18. 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki (MEB Yayınları) Temalara Göre Dil Bilgisi Konularının Dağılımı……130

ÖZET

TÜRKÇE DİL BİLGİSİNDEKİ DÜZENSİZLİKLERİN TARİHÎ SEYİRDE ELE ALINMASI VE BUNLARIN DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİNE YANSITILMASI

Dil, birçok araştırmaya konu olmuş, olmaya da devam eden insanoğlunun çözme uğraşında olduğu önemli alanlardan biridir. Birçok dil bilimci ve Türkolog da dilin tanımını yaparken ortak noktalara değinmenin yanında farklı hususlara da yer vermişlerdir. Bu da alanyazında birden fazla dil tanımıyla karşılaşmamıza neden olmaktadır.

Ergin (2020, s.25) "İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimai bir müessese "olarak dili tanımlarken Aksan (2015, s.11) "Dil, bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan bakınca başka başka nitelikleri beliren, kimi sırlarını bugün de çözemediğimiz büyülü bir varlıktır." şeklinde bir tanıma yer verir.

Dil tanımlarında göze çarpan noktalardan olan dilin kendine has kanunlarının bulunması dilin yüzyıllardır kurallar sistemi olarak ele alınmasına ve kurallar haricinde dile herhangi bir anlam yüklenmemesine sebep olmuştur.

Bu çalışmada, dil tanımlarında da geçen dilin canlı bir varlık oluşu ile çok yönlü yapısı referans alınmıştır. Dilin bir kurallar sistemi olmasının yanında kural dışında kullanımlarının da sıklıkla karşımıza çıkabileceği olgusu tezin temelini oluşturmaktadır.

Çalışmamızda, Türkçenin ilk dönemlerinden itibaren yazılmış olan eserlerdeki kullanımlar; gramer kitapları incelenerek listelenmiş ve listelenen kurallar dışında kalan düzensiz yapılar metinlerden örnekler verilerek açıklanmıştır.

Türkçenin bir gerçeği olan düzensizlik kavramının kuramsal çerçeve ışığında incelenmesinin ardından çalışma, bu düzensizliklerin Türkçe öğretimindeki yansımasına da yer verilerek tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil, dil bilgisi, düzen (kural), düzensizlik (kural dışılık).

ABSTRACT

EXAMINATION OF THE IRREGULARITIES IN TURKISH GRAMMAR FROM PAST TO PRESENT AND REFLECTING THESE IRREGULARITES OF GRAMMAR TEACHING

Language has been the subject of many studies. Language is still the subject of many researches. Many linguists and Turcologists have also included different issues while describing the language, besides mentioning the common points. This situation causes us to encounter more than one language definition in the literature.

Ergin (2020, p.25) defines language as "a natural tool that provides agreement between people, a living being with its own laws and developing only within the framework of these laws, a system of secret agreements whose foundations were laid at unknown times". Aksan (2015, p.11) says, "Language is a magical entity that is so versatile that we cannot think of it all at once, has other qualities when viewed from different angles, and whose secrets we cannot unravel even today."

The fact that the language has its own laws, which is one of the striking points in language definitions, has caused the language to be considered as a system of rules for centuries and not to attribute any meaning to the language other than the rules.

In this study, the fact that the language, which is also mentioned in the language definitions, is a living entity and its multifaceted structure is taken as reference. In addition to being a system of rules, the fact that language can often be used outside of rules constitutes the basis of the study.

In our study, the usages in the works written since the first periods of Turkish are listed by examining the grammar books. Irregular structures other than the listed rules are explained by giving examples from the texts.

After examining the concept of irregularity, which is a fact of Turkish, in the light of the theoretical framework, the study was completed by including the reflection of these irregularities in Turkish teaching.

Keywords: Language, grammar, order (rule), disorder (irregularity).

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Günlük hayatta karşılaşılan birtakım dil bilgisel düzensizlik örnekleri, bu alanda yapılmış çalışmaların incelenmesine zemin hazırlamış "düzensizlik" kavramının dilsel boyutu ile ilgili alanyazın taraması yapılmıştır. Alanyazın taramasının ardından Türkçe öğretmenlerinin de desteğiyle Türkçe ders kitaplarında dil bilgisel düzensizliklere yer verilmediği görülmüştür.

Dolayısıyla Türkçe dil bilgisi için önemli bir konu olan kural dışında kalan kullanım örnekleri, ders kitapları aracılığıyla çocuklara aktarılamamaktadır. Çalışmanın ortaya çıkış sebebi bu durumu elde edilen verilerle saptamak ve ders kitaplarında yer almayan dil bilgisel düzensizlikler için birkaç öneride bulunmak olmuştur.

1.2. Amaç ve Önem

Bu çalışmanın amacı; Türkçenin tarihi gelişimi içerisinde karşımıza çıkan dil bilgisel düzensizlikleri belirlemek, ilk yazılı ürünlerden bugüne, görülmeye devam eden dil bilgisel düzensizliklerin Türk dili için önemini vurgulamak ve bunların dil bilgisi öğretiminde görülmelerini arttıracak önerilerde bulunmaktır.

Çalışma, dil bilgisel düzensizlikler ile ilgili Türkçe ders kitaplarına eklenebilecek öneriler getireceği için önemlidir.

Ele alınan konu vasıtasıyla Türkçe öğretmenlerinin inisiyatifine bırakılmış olan dil bilgisel düzensizlikler, Türkçe ders kitaplarına eklenmesi önerilen etkinlik ve bilgi kutucukları vasıtasıyla aynı sınıf düzeyindeki tüm öğrenciler tarafından bilinir hâle gelecektir. Bu sayede öğrencilerin, kendi ana dillerinde ve genel bağlamda tüm dünya dillerinde görülen değişim sürecinde düzenli yapıların dışına da çıkılabileceğinin farkına varmaları sağlanacaktır. Türkçe ders kitaplarına eklenmesi önerilen etkinlik ve/veya bilgi kutucuğu örnekleri, her sınıf düzeyinde ele alınan dil bilgisi kazanımlarıyla paralel olarak hazırlanması gerekeceğinden uygulanabilir olacaktır.

1.3. Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri

Problem Cümlesi: Türkçenin ilk yazılı ürünlerinden bugüne belirlenen dil bilgisel düzensizlikler nelerdir, bu düzensizlikler dil bilgisi öğretimine nasıl yansımaktadır?

Alt Problem Cümleleri:

- Eski Türkçe döneminde belirlenen dil bilgisel düzensizlikler nelerdir?
- Orta Türkçe (Karahanlı Türkçesi) döneminde belirlenen dil bilgisel düzensizlikler nelerdir?
- Eski Anadolu Türkçesi döneminde belirlenen dil bilgisel düzensizlikler nelerdir?
- Osmanlı Türkçesi döneminde belirlenen dil bilgisel düzensizlikler nelerdir?
- Türkiye Türkçesi döneminde belirlenen dil bilgisel düzensizlikler nelerdir?
- Türkiye Türkçesindeki düzensizlikler ortaokul Türkçe ders kitaplarında (5-8) yer almakta mıdır?

1.4. Sınırlılıklar

Çalışma sırasında alanyazından elde edilen dil bilgisel kurallara ve kural dışında kalan kullanımlara ait örnekleri belirlemek amacıyla çeşitli eserler taranmıştır. Ancak, Türk dilinin her döneminde kaleme alınmış tüm eserleri incelemek mümkün olmadığından dolayı, çalışma incelenen eserlerle sınırlıdır.

1.5. Varsayımlar

Çalışma hazırlanırken ortaokul Türkçe ders kitaplarında dil bilgisel düzensizlik konusuna yer verilmediği, bu konunun eksik bırakıldığı varsayımı dayanak alınmıştır.

Dil bilgisel düzensizliklere ait örneklerin verildiği eserlerin, düzensizlik konusu hakkında ulaşılabilecek en kapsamlı eserler olduğu varsayılmaktadır.

1.6. Tanımlar

Dil: İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle ve işaretlerle yaptıkları antlaşma, lisan, zeban; Bir çağa, bir gruba, bir yazara özgü söz dağarcığı ve söz dizimi; Düşünce ve duyguları bildirmeye yarayan herhangi bir anlatım aracı (Güncel Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr/).

Dil Bilgisi: Bir dilin ses, biçim ve cümle yapısını inceleyip kurallarını tespit eden bilim, gramer (Güncel Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 15.12.2020).

Kural: Bir sanata, bir bilime, bir düşünce ve davranış sistemine temel olan, yön veren ilke, nizam (Güncel Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 15.12.2020).

Kural Dışılık: Kural dışı olma durumu, ayrıklık, istisna, müstesnalık (Güncel Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 15.12.2020).

Düzen: Belli yöntem, ilke ve yasalara göre kurulmuş olan durum, uyum, nizam, sistem (Güncel Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 15.12.2020).

Düzensizlik: Düzensiz olma durumu, tertipsizlik, intizamsızlık, nizamsızlık (Güncel Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 15.12.2020).

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE / KAVRAMSAL ÇERÇEVE / İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1.Düzensizlik Kavramı

TDK Güncel Türkçe sözlükte "Düzensiz olma durumu, intizamsızlık, nizamsızlık." olarak tanımlanan düzensizlik kavramı çalışmamızda "kural dışılık" kavramıyla birbirini karşılayacak şekilde kullanmıştır. Kural dışılık "Kural dışı olma durumu, ayrıklık, istisna, müstesnalık." anlamıyla Türkçe sözlükte geçmektedir (Güncel Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 15.12.2020). Kelime anlamına bakarak tezin amacına uygun olan kelimenin "kural dışılık" olduğu düşünülecekse de bu iki kelimenin birbiri yerine kullanıldığı çalışmalar çoğunluktadır. Biz de çalışmamızda düzensizlik ve kural dışılık kelimelerini birbiriyle aynı anlama gelecek şekilde kullanacağız.

Hayatın kurallarla örülü bir sistem olduğu bilinmektedir. Bu kuralların dışında gerçekleşen her olay, eylem, davranış vs. düzeni bozan, kuralın dışında kalan bir hâle bürünür. Ancak kuralların dışında gerçekleşen eylem, olgu ve davranışlar insanoğlunun canlı bir mekanizma olduğunun en güzel ispatıdır. Bu sebeple gerek fen bilimlerinin gerekse sosyal bilimlerin her alanında düzensizliklere rastlanmaktadır. Geçtiğimiz yüzyıllarda önemsenmeyen düzensiz kullanımlar, günümüz biliminin de önemli bir parçası hâline gelmiştir.

Düzensizlik kavramının sosyal bilimlerin yanında fen bilimlerinde (entropi) görülmesi bilim dünyasını sarsacak açıklamalara ve paradigma değişimlerine sebep olmuştur. Her alanda farklı tanımlarını yapmanın mümkün olduğu düzensizlik kavramını, düzen ile ilişkilendirerek açıklayan James K. Feibleman "Düzensizlik, sınırlı düzenlerin rastlantısal dağılımına bağlıdır." (Kuntz, 1968, s.11) diyerek bu konudaki görüşlerini dile getirir.

Düzensizliği, düzenli hâllerin olmayışı, ortadan kaybolması olarak anlamak da yanlış olacaktır. Düzensizlik, düzenin bir parçasıdır ve ancak düzen ile birlikte anlam kazanabilir. Bu sebeple "Düzensizlik, düzenlerin tümünün yokluğu değil, daha ziyade koordinasyonsuz düzenlerin çatışması" (Arnheim, 2010, s.11) olarak değerlendirilmelidir.

Düzensizliğin etkilediği bir diğer kavram ise "belirsizlik"tir. Bu kavram günümüz bilim dünyasında birçok alt başlık oluşturmaktadır. Fen bilimlerinde de sosyal bilimlerde de

yansımaları görülmektedir. Çalışmamız "düzensizlik" kavramını temele aldığı için "belirsizlik" ile ilgili kısma ayrıntılı olarak yer verilmeyecektir. Ancak düzensizlik ve belirsizlik arasındaki ilişki çalışmamız açısından da aydınlatıcı olacaktır.

TDK Güncel Sözlük'te belirsizlik "belirsiz olma durumu, belgisizlik, müphemiyet, vuzuhsuzluk" şeklinde tanımlanmaktadır (Güncel Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 02.05.2021). Tanımda düzensizlikle ilgili bir duruma yer verilmemişse de "belirsiz olan; tanımlanamaz, tutarsız, uyumsuz, bağdaşmaz, mantıksız, irrasyonel, muğlak, karmaşık, kararlaştırılamaz, kestirilemez, düzensiz, anomik olan şeydir." (Demir, 2018, s. 50).

Bilimde, dilde, felsefede, sosyolojide kısacası hayatın her alanında belirsizliğin meydana getirdiği yeni akımlar ve fikirlerle karşılaşmak mümkündür. "Filozofun, bilim adamının, sanatçının bilgisi ve sezgisi belirsizlikleri gidermeye çalışırken bu arayıştaki süreç, belirsizliği kurama ve felsefeye hâkim hâle getirmiştir." (Yılmaz, 2014, s.4).

Bilimin temeli insanoğlunu bilinmezliklerin karanlığından kurtarmak, yeni fikir ve bilgilerle karanlığı aydınlığa çevirmektedir. Ancak bu amaçla hareket eden bilim günümüzde, insanoğlunun yaşamının bir gerçeği olan, belirsizlik, düzensizlik, bilinmezlik kavramlarını göz ardı etmemektedir. Bilimin her dalı, içerisinde yer alan boşluklara cevap arama arayışıyla gelişip ilerlerken her geçen gün yeni fikirler bilim dünyasını zenginleştirmektedir.

Alanyazında "düzensizlik" kavramı üzerine yapılan çalışmalar bilim dallarına göre ayrılmaktadır. Dolayısıyla rastlanan çalışmalara alt başlıklar altında yer verilecektir.

2.2. Bilimde Düzensizlik Kavramı

28 Nisan 1686 tarihinde Isaac Newton, klasik fizikte günümüze kadar kullanılmış olan kanunları sunmuştur. Bu kanunlarla çeşitli değişkenlerin formüle edilebileceği ve kesin olarak ölçülebileceğini ortaya koymuştur (Ertürk, 2012).

Newton'un ortaya attığı klasik fizik kuramı getirdiği tüm olumlu gelişmelerin yanında tek bir kalıba sığmayı, tek bir düşünceye bağlı olarak fikir yürütmeyi ön görmekteydi. Bu kuram ile birlikte insanlar "belirli etkiler karşılığında belirli tepkilerin meydana geleceği" ve "meydana gelebilen her şeyin kesin olarak ölçülebileceği" düşüncelerini önceden kabul ederek hareket etmişlerdir (Ertürk, 2012). Dolayısıyla klasik fizik kuramı, ölçülemeyen, tepkiler dışında kalan, belirsiz, düzensiz her şeyi yok saymıştır.

Klasik fizik kuramının bu yaklaşımları 1800'lü yılların sonuna kadar insanlığı peşinden sürüklemeye devam etmiştir (Ertürk, 2012). Ancak bilim mikro dünyaları araştırmaya başlayınca, klasik fizik kuramının ortaya koyduğu kanunların, mikro dünya olaylarını yorumlamada yetersiz kaldığı görülmüştür (Wichmann, 1993, s.5; aktaran Ertürk, 2012).

Klasik fiziğin her soruya cevap bulamaması gerekçesiyle araştırmalar yapmaya başlayan Max Planck, Albert Einstein, Niels Bohr, Werner Heisenberg, Erwin Schrödinger, Max Born, John von Neumann, Paul Dirac, Wolfgang Pauli ve Enrico Fermi gibi bilim adamları Kuantum Fiziğinin de öncü isimleri olmuştur (Ertürk, 2012).

Klasik fiziğin cevap veremediği sorulara cevap bulmasından dolayı Kuantum fiziği 1900'lü yıllardan itibaren değişen paradigmanın bir sonucu olarak bilim dünyasında klasik fiziğin yerini almıştır (Ertürk, 2012).

Kuantum fiziğinin bilimin diğer alanlarına yansımaları bilimde düzensizlik ve belirsizlik kavramlarının görülmesi anlamına gelmektedir.[1] *Kaos teoremi, görelilik kuramı, diyalektik ve entropi* bilimde karşımıza bu paradigma değişiminin ardından çıkmaktadır. Bunlardan görelilik ve diyalektik doğrudan belirsizlik kavramıyla ilgilidir. Bu sebeple çalışmamızda ayrıntılı olarak incelenmeyeceklerdir. Kaos teoremi ve entropi ise düzensizliğe ve düzensizliğin meydana getirdiği belirsizliğe bağlıdır.

2.2.1. Kaos Teoremi

Kaos terimi, Güncel Türkçe Sözlük'te "Evrenin düzene girmeden önceki biçimden yoksun, uyumsuz ve karışık durumu, kargaşa." biçiminde tanımlanmaktadır (Güncel Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 02.05.2021). Ufuktepe (2006) ise kaosu istenmeyen, dağılmışlık durumunu ifade eden bir kavram olarak ele alır. Latince karşılığı "açık duran, uzay boşluğu, uçurumlar, açıklıklar, boşluklar" olan kaos kelimesinin kökenleri tartışmalıdır. En çok kabul gören görüş kelimenin Antik Yunan'a dayandığı görüşüdür.

[1] Kuantum fiziğini"n yansımalarını yalnızca bilim dünyasında aramak yanlış olacaktır. Çekilen birçok sinema filmi de temele Kuantum fiziğini ve buna bağlı olarak ortaya atılan zaman paradoksunu almıştır. Paradoks konulu filmler arasında en dikkat çekenlerden biri 2014 yılında Michael Spiering ve Peter Spiering yönetmenliğinde çekilen Predestination filmidir. Filmin temeline Kuantum fiziğini aldığı, zamanın doğrusal bir çizgi olarak düşülmemesinden anlaşılmaktadır.

Bilimsel açıdan kaos, düzensizliğin içerisinde düzenin araştırılması manâsını taşımaktadır (Akmansoy, 2012).

Kaos terimi ilk olarak 1900 yılında bilim adamı Henri Poincare tarafından kullanılmıştır. Poincare, güneş sisteminin kararlı olup olmadığını ispatlamaya çalışmıştır. Çalışmaları sonucunda güneşin başlangıcının doğru olarak saptanamayacağı kanısına varmış ve kestirilemeyen, belirlenemeyen durumlara "kaos" adını vermiştir (Ertürk, 2012).

Bilim adamları kaos terimi üzerine farklı tanımlar yapmıştır. Bu durum kesin ve net bir kaos tanımının bulunmadığı anlamına gelir ve bu, teoremin içeriğiyle de örtüşen bir durumdur (Akmansoy, 2012).

Düzensizliğin içerisinde bir düzen arayışı olan kaos teoreminin temel özellikleri şunlardır (Kendirli, 2006, s. 173):

1.Düzen, düzensizliği oluşturabilir.

2. Düzensizliğin içerisinde bir düzen vardır.

3. Düzen düzensizlikten doğar.

Kendirli (2006)'nin dile getirdiği kaos teoreminin temelleri birçok araştırmacı tarafından da dile getirilmiştir. Düzenin tek alternatifi olan kaos, aynı zamanda determinizmin de karşısında yerini alır (Akmansoy, 2012). Bülbül (2007) de Kendirli (2006)'nin söylediklerine paralel olarak, kaosun düzenin düzensizlikten doğabileceğini fark eden bireylerin merakı doğrultusunda ortaya çıktığını söylemektedir.

Kaos teoreminden fen bilimleri (fizik, biyoloji), matematik ve sosyal bilimler (tarih, sosyoloji, felsefe) yararlanmakta; günümüzde birçok bilim dalı ile bu teoremin ilişkisi bulunmaktadır (Akmansoy, 2012).

Kaos Teoremi Üzerine Alanyazında Yer Alan İlgili Çalışmalar

Kaos teoremi üzerine 1980'lerden bu yana çeşitli bilim dallarını kapsayan birçok çalışma yayımlanmıştır (Akmansoy, 2012). Bu çalışmalar; fizik, biyoloji, matematik, hukuk, eğitim bilimleri, sosyoloji gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır.

Kaos teoremiyle ilgili elde edilen alanyazın taraması sonucunda birçok farklı alanda teoremin ele alındığı görülmüştür. Bu alanlar içerisinde matematik ve fizik başta gelmektedir. Çalışmalar farklı alanlara yayılmış olduğundan çalışmamızın hedefinden

sapmamak adına sınırlandırılarak verilmesi uygun görülmüştür. Bu sınırlandırmada ölçüt eğitim bilimlerinde kaos teoreminin ele alındığı ilgili yayınlar olarak belirlenmiştir.

Eğitim bilimlerinde kaos teoreminin ele alındığı çalışmalardan ulaşılabilinenler şunlardır:

2000 yılında eğitim yöneticileri ve kaos teoremini harmanlayan makale çalışması Fatih Töremen tarafından "Kaos Teorisi ve Eğitim Yöneticilerinin Rolü" adıyla yayımlanmıştır.

Bu çalışmayı 2007 yılında Şahin Bülbül tarafından kaleme alınan "Kaos ve Eğitim" kitabı izlemiştir. Kitap; kaos teorisinin anlatıldığı, eğitimle ilişkisinin yapıldığı ve kaos teorisinin öğretimi ile ilgili önerilerin bulunduğu üç bölümden oluşmaktadır. Beyaz Kalem Yayınlarından çıkan bu eserin PDF biçimine ulaşmak da mümkündür. Aynı yıl Necmi Gürsakal "Sosyal Bilimlerde Karmaşıklık ve Kaos" adıyla bir kitap yayınlmıştır.[2]

2012 yılında Abbas Ertürk "Kaos Kuramı: Yönetim ve Eğitimdeki Yansımaları" adıyla bir makale yayımlamıştır. Yine aynı yıl Vesile Akmansoy "Kaos Teorisi ve Eğitime Yansımaları" adıyla bir yüksek lisans tezi yazmıştır. Çalışmasında Akmansoy, fen bilimleri ile karşılaştırmalı olarak sosyal bilimlerde kaos tartışmalarının geldiği nokta ile tüm bunların eğitim ile birleşimi üzerinde durmuştur.

2.2.2.Entropi Yasası

Termodinamik, Latince kökenli "thermos" ve "dynamis" sözcüklerinin birleşmesi ile oluşmaktadır. "thermos" sıcaklık, "dynamis" ise güç anlamlarına gelmektedir. Bu doğrultuda termodinamiği, ısı enerjisi ve kinetik enerji arasındaki bağlantıları inceleyen bilim dalı olarak tanımlamak doğru olacaktır (Ültanır, 1987).

Termodinamik iki yasadan oluşmaktadır (Ültanır, 1987; Gürses, Sözbilir, Açıkyıldız, 2005; Yılmaz, 2014; Rad, 2018). Deneylerle doğruluğu ispatlanabilen birinci yasaların temelleri James Prescott Joule tarafından atılmıştır. Joule yaptığı deneyler sonucunda sistemlerin ilk durumları ile son durumlarının değişik sistemsel işlemler ardından yapılan iş miktarının ilk ve son durumları eş/ özdeş olan bütün işlemlerde aynı olduğunu görmüştür (Ültanır, 1987). Bu deneyler, sonucun değişmesinin mümkün olmadığı, enerjinin tüketilmeden sürekli kullanılabileceği anlamına gelmekteydi (Yılmaz, 2014). Bu yönüyle termodinamiğin ilk yasası, klasik fizik kuramlarına benzemektedir. Deneyler dışında kalan

[2] Bu çalışmaya yer verilmesinin sebebi eğitim bilimlerinin de sosyal bilimler içerisinde yer alıyor olmasından dolayıdır.

her şey reddedilmiştir. Enerjinin dönüşmesi esnasında az ya da çok bir enerji kaybı ortaya çıktığı hâlde termodinamiğin birinci yasaları bu konuyu açıklamada yetersizdir (Ültanır, 1987).

Termadinamiğin ikinci yasası diğer ismiyle Entropi Yasası, "madde ve enerjinin sadece bir yöne doğru değişebileceğini, bu yönün kullanılabilirden kullanılamaza, elde edilebilirden elde edilemeze, düzenliden düzensize olduğunu" söyler (Rad, 2018).

1854 yılında Rudolf Julius Clausius, ısı makineleri üzerine çalışmalar yaptığı sırada, sistem enerjisinin işe dönüştürülemeyen kısmının ölçüsü, iş düzenden elde edildiği için sistemin düzensizliğinin, rastgeleliğin ölçüsü olarak entropi kavramına ulaşmıştır (Gürses vd., 2005).

Genel kimya kitaplarında entropi; düzensizlik, rastgelelik, dağılma, mikro hallerin sayısı gibi kavramlarla açıklanmaktadır (Gürses vd., 2005). Entropi yasası, içerisinde bulunulan sistemin insanoğlunu düzensizliğe ittiğini ve bozulma eğiliminde olduğunu savunur. Bu yönüyle entropi, bir düzensizlik yasasıdır. Ancak bu düzensizliğin, kainattaki en büyük düzeni ortaya koyduğu da unutulmamalıdır (Yılmaz, 2014).

Budha geleneğinde yer alan "bileşik olan her şeyin, çözülüp dağılacağı "düşüncesi de entropi yaklaşımıyla örtüşmektedir (Yılmaz, 2014).

Üniversitelerin yalnızca, mühendislik, kimya ve fizik gibi bölümlerinde entropi yasası üzerinde durulurken okullarda okutulan fizik ve kimya kitaplarında ise bu yasa, üstünkörü olarak ele alınmaktadır (Gürses vd., 2014; Rad, 2018). Entropi yasasını öğrencilerin üstünkörü öğreniyor oluşu, Türkçe dil bilgisinde rastlanan düzensizlikleri öğrenmelerindeki gelişi güzellik ile benzemektedir.

Entropi Yasası Üzerine Alanyazında Yer Alan İlgili Çalışmalar

Bu alanda yapılmış çalışmalar çoğunlukla fen bilimleri ve mühendislik alanlarını kapsamaktadır. Araştırmalar sonucunda eğitim bilimleri ile ilgili bir makaleye rastlanmıştır. İki sanatta yeterlilik tezi incelenmiş, bunlardan bir tanesinde de az da olsa entropinin eğitime yansımaları üzerinde durulmuştur. Bu çalışmalar şunlardır:

2005 yılında Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi'nde Ahmet Gürses, Mustafa Sözbilir ve Metin Açıkyıldız "Düzensizlik ve Mikro Haller: Entropi" adıyla bir makale yayımlamışlardır. Bu çalışma entropi kavramının ders kitaplarında üstünkörü ele alındığı

üzerinde durarak entropi hakkındaki açıklamalara yer verir. Düzensizlik kavramının bilimdeki en önemli yansımalarından olan entropinin de eğitim ortamında üzerinde büyük bir ayrıntı ile durulmadığı bilgisine makale vasıtasıyla ulaşılabilmektedir.

Görsel Sanatlar alanında bu konuyu ele alan sanatta yeterlilik tezlerinin ilkini Barış Yılmaz, 2014 yılında "'Belirsizlik' Kavramı ile Soyut Sanat İlişkisi Üzerine Görsel Çözümlemeler" adıyla kaleme almıştır. Bu çalışmada entropi kavramı doğrudan ele alınmamakta belirsizliğin altında incelenmektedir. Bu çalışmanın içerisinde entropi "düzensizliğin yarattığı belirsizlik" olarak ele alınmıştır. 2018 yılında ise Sasan Baheri Rad "Entropinin Görsel Sanattaki İzi" adıyla bir çalışma yapmıştır. Rad, entropinin yalnızca mühendislik, fizik ve kimya bölümlerinde öğretildiğini dile getirmektedir. Metafiziğin en önemli konularından olan entropi ve düzensizliğin tüm bölümlerde bilimin ve sanatın her alanında ele alınmasının gerekliliği bu çalışma ışığında ulaşılabilecek bir kanıdır.

2.3. Dil Felsefesinde Düzensizlik Kavramı

Dil, yüzyıllardan beri insanoğlunun üzerine çalıştığı, farklı yönlerini ele alıp incelediği çalışma alanlarından biridir. Çeşitli çalışma alanlarına konu olan dil, felsefenin de çalışma alanlarından biridir. Dili çeşitli açılardan ele alan felsefe, dilin düzensizliği, belirsizliği konusunda da çeşitli tartışmalara ev sahipliği yapmaktadır. Dilin düzensizliği, belirsizliği konusu Türkiye için yeni bir konu alanı olmasına rağmen, dil üzerine yapılan sistematik araştırmaların ve dilin düzensizliği ile ilgili ilk tartışma seslerinin Antik Yunan'dan yükseldiğini duyarız (Demir, 2018).

Antik Yunan geleneğinde dolaylı olarak dilin düzeni[3] /düzensizliği üzerine yapılmış ilk tartışma "*doğa (mimetik /mekanik dil görüşü)- uzlaşım tartışması*"dır (Kerimoğlu, 2016; Demir, 2018). Platon'un Kratilos Diyologu'nda ele alınan bu tartışmaya göre doğacılar, varlıklar ile varlıklara ait adların arasında doğal bir uyuşma olduğunu savunmaktaydılar. Doğacı dil görüşü, mimetik/mekanik dil görüşü adıyla da kaynaklarda yer almaktadır. Bu görüş, dilin gerçekliği betimlediğini ve bu betimlemelerin dilin bir taklidi olduğunu savunur (Kerimoğlu, 2016; Demir, 2018). Bu taklitler dışında kalan hiçbir şey olmadığı düşünülür, yani doğacı dil görüşü dilin bir sistem, kurallar bütünü olduğunu savunur. Sokrates, başarılı bir biçimde iletişim kurabildiğimiz gerekçesiyle dilin gerçekliği betimlediğini savunur, bu yönüyle mimetik/doğacı dil görüşünün savunucularındandır (Demir, 2018). Uzlaşmacılar,

[3] Burada "dilin düzeni" ifadesinden kastedilen dilin bir sistem olduğudur. Dilin kuralları içerisinde kalan her şey dildeki düzeni yansıtmaktadır. Dolayısıyla "dilin düzeni" dile ait kuralları akla getirmek için kullanılan bir ifade olarak düşünülmelidir.

sözcükler ve anlamlar arasında herhangi bir bağ olmadığını, insanlar arasındaki uzlaşım sonucunda sözcüklerin seçilebileceğini savunur (Kerimoğlu, 2016). Uzlaşmacılar, doğacıların aksine dilin keyfî olduğunu, doğası gereği sözcük ve anlamların herhangi bir bağa sahip olamayacağını söyler (Demir, 2018). Buna göre, uzlaşmacı görüşün, dilin kuralları dışında kalan kullanımları dilin doğasına uygun kabul ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Doğrudan dilin düzeni, düzensizliği[4], belirsizliği hakkında Antik Yunan Felsefesinde karşımıza çıkan tartışma *Analojistler (Örneksemeciler) ve Anomalistler (Aykırılıkçılar)* arasında MÖ. III. yüzyılda İskenderiye ve Bergama okulu arasında görülmüştür (Kerimoğlu, 2016; Demir, 2018). Bu tartışma dil incelemeleri tarihinin en eski tartışmalarından biridir. Bugün ortaya atılan dil bilim kuramları dahi bu tartışmanın içerisine dahil edilebilecek niteliktedir. Analojistler (Örneksemeciler), dilin bir düzeni olduğunu, bir sistemi bulunduğunu insan zekasının düzeni ile dil yapısının benzerliğine değinerek vurgular (Kerimoğlu, 2016; Demir, 2018). İskenderiye okulu bu görüşü savunmaktadır (Kerimoğlu, 2016). Analojistlerin aksine Anomalistler (Aykırılıkçılar), dilin mükemmel olmayan yapısından, linguistik formların değişen yapısından ve gramerde düzensizliklerin görünmesinden hareketle dilin bir sistemi olmadığını, dilin kendi doğasında ele alınması gerektiğini savunmuşlardır (Kerimoğlu, 2016; Demir, 2018). Stoa ve Bergama okulu bu görüşü savunmaktadır (Kerimoğlu, 2016).

Antik Yunan Felsefesinde dilin sistemli, kurallarla örülü yapısını savunan görüşlerle dilin kurallar dışında kalan düzensiz, belirsiz bir yapısı olduğunu savunan görüşlerin savunucuları ilerleyen yıllarda da kendini göstermiştir. Bu dönemde başlayan dilin düzenliliği- düzensizliği tartışması önemi artarak devam etmektedir.

Dilin düzensizliği ile mücadeleyi 16. yüzyıl Batı felsefesinde Bacon'un *Novum Organum*'u ile başlatmak yanlış olmayacaktır (Demir, 2018). "Bilimin kılavuzu felsefenin gerektiği konuma gelebilmesi ve insanın bilim ışığı altında yükselebilmesi için, Bacon'a göre zihnin "putları" yıkılmalıydı. "Put" ile Bacon'ın kastı, gerçeklerin yerine konulmuş, yanlış ve hatalı, akıl-dışı yöntemler ve düşüncelerdir. "(https://tr.wikipedia.org/wiki/Francis_Bacon, Erişim Tarihi: 07.05.2021). Bu eserden hareketle dilin sistemi dışında kalan düzensiz kullanımlarının Bacon tarafından açıkça akıldışı bulunup reddedildiği görülmektedir.

[4] Dile ait düzensizlik ve belirsizlik dil bilim kaynaklarında aykırılık olarak geçmektedir. Bu tartışma "düzenlilik- aykırılık tartışması" adıyla kaynaklarda yer almaktadır.

Bacon, dilin kötü kullanımından kaynaklan yanlış fikirlerin düzeltilebilmesi için dilin tedavi edilmesi gerektiğini söyler. Uygulamayı önerdiği tedavinin, Analitk felsefede de kendini gösterdiği görülür (Demir, 2018).

Düzensizliği ve belirsizliğinden dolayı dile açılan savaş, evrensel bir dil oluşturmanın mümkün olup olmadığı sorusunu yeniden akıllara getirir ve kusursuz dil arayışları 17. yüzyıl filozofları arasında yayılmaya başlar. Bu yüzyıl filozofları, yeni bir kusursuz dil inşa etmeyi amaçlamışlardır. Kusursuz dil arayışı, canlı olan evreni, cansız olan bir dilde sabitleme arzusundan başka bir şey değildir (Demir, 2018). Bu yüzyılda kusurlarından arınmış, bütün terimleri tanımlanmış ve kuralları belirlenmiş bir dil geliştirilmesi fikrini Alman matematikçi ve filozof Leibniz vermiştir (Demir, 2018). Görünen o ki, Leibniz de dilin düzensizliklerini reddeden bir bakış açısına sahiptir.

Dilin kurallarla örülü bir sistem olduğu görüşü, her dilin bir sistemi ve yapısı olduğunu savunan modern dil bilim geleneği tarafından 20. yüzyıl boyunca önemini sürdürmüştür. 17. yüzyıldan 20. yüzyıla miras kalan görüşler ışığında, gidişatın düzensizlikten kesinliğe doğru olduğu görülür. Modern bilimlerden beklenen, gerçeğe ait kesin bilgi hâline gelmiştir (Demir, 2018). Dilin düzensizliklerine vurgu ise modern dil bilim eleştirileri ile kendini göstermeye başlamıştır (Demir, 2018).

20.yüzyılın önemli filozoflarının (Heidegger, Wittgenstein, Davidson, Derrida, Charles Taylor vb.) da dil teorileri olduğu görülür. Charles Taylor'a göre dilin niteliği ile ilgili iki önemli teori "*çerçeveleyici (enframing) teori"* ile *"teşkil/ tesis edici (constitutive) teori"*dir (Demir, 2018). "Çerçeveleyici dil teorisi dili, ideaların analizine hizmet etmek amacıyla kullanır." (Demir, 2018, s.40). Düşüncelerin analizi ancak kurallar çerçevesinde yapılabilir. Bu teoride de dil bir kurallar sistemi olarak ele alınmıştır. Teşkil/ tesis edici teori dili; kendini ifade etme, iletişim kurma amacıyla kullanır. Bu teoriye göre insanlar, kendilerini ifade etmek için, daha önce kullanılmamış kelimeleri, kullanıcısını önceleyecek şekilde kullanabilir. Bu durum dilin kuralları dışında gerçekleşebilecek bir eylemdir. Dolayısıyla bu teori dilde düzensizliği savunmaktadır (Demir, 2018).

19. yüzyıl başlarında Gottlob Frege'nin matematik ve mantığın temelleri üzerine yaptığı çalışmaya dayanan *Analitik felsefe* geleneği 20. yüzyılda karşımıza çıkmaktadır. Analitik felsefe görüşü başlangıçta; ABD, İngiltere, Yeni Zelanda, Avustralya ve Kuzey Avrupa ülkelerini kapsadığı için bu görüş *Anglo-Sakson görüş* olarak da adlandırılmaktadır. Analitik felsefenin temellerini mantık ve matematik bilimleri üzerine yapılan çalışmalara

dayandırdığı göz önünde bulundurulduğunda bu felsefî görüşün; yöntem olarak dil analizine ve sembolik mantığa yaslanan, üslubu açısından açık ve muğlaklıktan uzak olan, beşerî bilimlere ve sosyal bilimlere kıyasla doğa bilimlerine yakın bir yerde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Seferoğlu, 2019)[5]. Analitik felsefeye göre dilin belirsiz ve düzensiz olması dilin bir handikabıdır (Demir, 2018). Bertrand Russell, George Edward Moore, Gottlob Frege, Ludwig Wittgenstein gibi filozoflar, Analitik felsefenin savunucularıdır (Demir, 2018; Seferoğlu, 2019). Bu dönemde Analitik felsefe görüşünün dışında kalan ve Kant'ın görüşlerini temele alarak oluşan *Kıta Avrupası* görüşü [6] dikkate değerdir. Bu görüş, Almanya ve Fransa gibi ülkelerle özdeşleşmektedir. *Kıta felsefesi* çoğunlukla insan ile ilgili konuları ele alan; sanat, sosyal bilimler ve beşerî bilimlerle iç içe, dili metaforlarla[7] dolu olduğundan kolay anlaşılamayan, dilin bütün temelinin belirsizlik ve düzensizlik olduğunu savunan bir ekoldür (Demir, 2018; Seferoğlu, 2019). Kant, Fichte, Hegel, Heidegger, Foucault, Deleuze ve Derrida gibi filozoflar, Kıta felsefesinin savunucularıdır (Demir, 2018; Seferoğlu, 2019).

Bu noktada modern dil bilimin kurucusu kabul edilen Saussure'yi ve dolayısıyla *yapısalcılığı* dilin düzenliliği- düzensizliği açısından ele almak gerekmektedir. "Yapısalcılık temelde büyük yapılar, sistemler ve oluşumlarla ilgilidir." (https://tr.wikipedia.org/wiki/Yapısalcılık , Erişim Tarihi: 07.05.2021). Bu yönüyle yapısalcılık, yapı ve sistemi merkeze aldığından Antik Yunan felsefesinde Analojistlere (Örneksemeciler)yakın görünmektedir. Bu durum bile dile ait düzenlilik- düzensizlik kavramlarının yıllardır tartışılagelen ve üzerinde durulan bir konu olduğunun ispatı niteliğindedir. Yapısalcı dil bilim görüşü; dili cümlelere, kelimelere, morfemlere ve fonemlere varana kadar parçalara ayırır. Dili parçalara ayırıp inceleyen yapısalcı dil bilim, daha sonra bu parçaları bir araya getirip bütünün modelini ortaya çıkartmayı amaçlamaktadır (Demir, 2018).

---

[5] Seferoğlu, analitik felsefenin kaynaklarda belirtilenin aksine dil analizi yöntemini ağırlıklı olarak kullanılmasının yanında bu yöntemsel aracı ve mantığı hiç kullanmayan, analitik filozoflar olduğunu söylemektedir. Analitik felsefe hakkında ortaya atılan görüşlerin genellenmemesi gerektiğini savunmaktadır. Bkz: https://evrimagaci.org/analitik-felsefe-nedir-kita-felsefesi-nedir-aralarindaki-farklar-nelerdir-7926.

[6] Kıta Avrupası görüşü, Analitik felsefenin dışında kalan görüşleri ifade etmek için kullanılmıştır.

[7] Demir (2018), Seferoğlu'nun (2019) görüşlerini doğrular niteliktedir. O da eserinde metaforları dile ait belirsizlikler olarak ele almaktadır. Bu konu başka bir çalışmada ele alınabilecek kadar geniştir. Dilin edebi yönüyle ilgili olan metaforlar, bizce dile ait düzensizlikler olarak ele alınmamalıdır. Metafor, kelimeye farklı anlamlar yükler, bu anlam da cümlenin bağlamı ölçütünce ana dili konuşucuları tarafından anlaşılırdır.

Saussure, modern dil bilimin temellerini atarken fikirlerini doğrudan açıklayabilmek adına satranç oyunu ile dil arasında bir bağlantı kurmuş, fikirlerini somutlaştırma yolunu seçmiştir. Aynı yüzyılda yaşayan önemli filozoflardan Wittgenstein'da da dilin işleyişi dil-satranç analojisiyle ele alınmıştır (Demir, 2018). Aynı yüzyılda birbirinden bağımsız olan bu dil-satranç analojilerinin dilin işleyişine bakış açılarının da birbirinden farklı olduğu görülür. Saussure'ün dilin yapısını satranç oyununa benzetişi onun dili bir sistem olarak ele aldığının göstergelerindendir. Ancak bu sistem farklılıklar üzerine kuruludur (Demir, 2018). Yapısalcığın bir inceleme yöntemi olarak önemi ve ortaya attığı fikirlerin kabul görme değeri açıktır. Yapısal dil bilim, dilin birçok bilinmezini aydınlatmıştır ancak, bunun ötesinde dilin düzensizliği hakkında hiçbir şey söylememektedir. Modern dil bilimin dile tek taraflı bakışı dilin canlı ve esnek yapısını göz ardı etmesi anlamına gelir. Dile bu tek taraflı bakış, dili kesin kurallara göre işleyen formel bir sistem olarak ele alır (Demir, 2018).

Wittgenstein'nın dil- satranç analojisine değinmeden evvel, Wittgenstein'in dil felsefesi hakkındaki görüşlerini ele almak yerinde olacaktır. Ludwig J. J. Wittgenstein, Avusturalyalı filozof ve matematikçidir. Mantık ve dil felsefesi üzerine yaptığı çalışmalarla 20. yüzyılın en önemli filozofları arasında sayılır (Soykan, 2016). Wittgenstein'in düşünce ve çalışma hayatı iki dönemde incelenir. Birinci dönem, matematiğin etkisinde daha çok kaldığı, analitik felsefe görüşüne mensup, Tractatus Logico-Philosophicus (TLP) adıyla yayınladığı tek eserin olduğu dönemdir (Soykan, 2016). Tractatus Logico-Philosophicus, gerçeklik ile dil arasındaki ilişkileri tanımlamak ve betimlemek amacıyla yazılmıştır. Felsefî hayatının ikinci döneminde Wittgenstein, bu eseri basit bulmuş, neredeyse tüm fikirlerini yenilemiştir (https://en.wikipedia.org/wiki/Tractatus_Logico-Philosophicus, Erişim Tarihi: 09.05.2021). Wittgenstein'in ilk dönem görüşlerini topladığı "TLP'ye göre dil, olguların ve bütün olarak da gerçekliğin resmidir. Dil, olguların mantıksal biçimini yansıtır." (Soykan, 2016, s.93). Bu döneminde Wittgenstein'nın dilin kuralları çerçevesinde incelenmesi gerektiğini savunan bir bakış açısına sahip olduğu sonucuna varılır. Felsefî hayatının ikinci döneminde ilk dönem görüşlerini tamamen terk ettiği düşüncelerinin arasında dil hakkındaki görüşleri de yer alır. Wittgenstein bu dönem fikirlerini "Felsefe Araştırmaları"[8] adlı eserde toplamaya uğraşmıştır. Bu dönemde artık, dil ile gerçeklik arasında bir uyum aranmaz. Matematik bu dönemde de filozofun gündemindedir lakin artık matematiği mantığa indirgemez ve mantığa ait bir yöntem saymaz (Soykan, 2016). Wittgenstein'nın bu döneminde gündeme dil oyunları gelir ki bu oyunların model hâline geleni şüphesiz

[8] Wittgenstein'nın bu eserinin adı "Felsefî Soruşturmalar" olarak da kaynaklarda yer almaktadır. Bkz: https://en.wikipedia.org/wiki/Tractatus_Logico-Philosophicus

satrançtır. “Saussure’ün bir sistem olarak dili vurguladığı yerde, Wittgenstein bir pratik kullanım tarzları olarak, yani hayat formları olarak dilden bahseder.” (Demir, 2018, s.109). Wittgenstein, dili kesin kurallara göre kullanmadığını belirterek dilin düzensiz kullanımlarını göz ardı etmez (Demir, 2018).

Dil Felsefesinde Düzensizlik Kavramı Üzerine Alanyazında Yer Alan İlgili Çalışmalar

Antik Yunan felsefesinde ortaya atılan tartışmalarla başlayan dilde düzensizlik kavramı üzerine doğrudan yapılmış çalışmalar son derece azdır. Ancak dil bilim kitaplarında kuramlara ve tartışmalara yer verileceğinden, dolaylı olarak da olsa bu tarz çalışmalar konuya kaynaklık edecektir. Yapılan araştırmalar sonucu kaleme alınan dil bilim kitapları ve çeviri dil bilim eserlerinde ulaşılanlar şunlardır:

1990 yılından beri düzenli olarak yayımlanan “Dilbilim Araştırmaları Dergisi” yılda iki sayı çıkararak alana hizmet etmektedir. Son sayısı Aralık 2020 yılında yayımlanmıştır. *Dilbilim derneği* de dil bilim üzerine çeşitli çalışmalar ve konferanslar düzenleyerek büyük katkılar sunmaktadır. Dernek, Dilbilim kurultayları düzenlemekte, genç dil bilimcilerden yazılar toplamaktadır. 30. Dilbilim kurultayı bildirileri kitap hâline getirilerek 2016 yılında yayınlanmıştır.

Dil felsefesi ve dil bilim alanında birçok kitap ve tez çalışmasına ulaşılmıştır. Bu çalışmalar doğrudan “düzensizlik” kavramını ele almamakla birlikte, düzensizlik ile ilgili dolaylı olarak bilgi vermektedirler. Bu çalışmalar, tez çalışmaları ve alana hizmet eden kitaplar olarak iki başlık altında incelenecektir.

Alanyazında Ulaşılan Tez Çalışmaları

Bu alanda yapılan ilk tez çalışması 1992 yılında Münir Dede’ye aittir. Dede “L. Wittgenstein’da Dil Felsefesi (Tractatus’la sınırlandırılmış olarak)” adıyla bir yüksek lisans tezi yazmıştır. Bu çalışma, belirtildiği üzere Wittgenstein’nın düşünce hayatının ilk dönemine ait kısım ile sınırlıdır. Dolayısıyla, dilin kurallar dışına çıkmadığı fikri tezin temelini oluşturmuştur.

1997 yılında, günümüzde felsefe alanının önemli isimlerinden olan, Atakan Altınörs “J. L. Austin’in Söz Edimleri Çözümlemesinin Dil Felsefesi Açısından Değerlendirilmesi” adıyla bir yüksek lisans tezi yazmıştır.

2002 yılında Nur Yeliz Gülcan "L. Wittgenstein'ın Dil Felsefesinde Anlamı Kullanım Bağlamında Açıklama Denemesi" adıyla Wittgenstein'ın fikirlerini temele alan bir tez çalışması yapmıştır. Bu tez de bir yüksek lisans tezidir.

2011 yılında dil felsefesi alanında Devrim Avşar "Immanual Kant'ta Saf Akıl Kavramının Dil Felsefesi Açısından İncelenmesi" adıyla yüksek lisans tez çalışması yaparak alana katkı sağlamıştır.

2012 yılında bu alanda yapılmış yüksek lisans çalışması Dilek Dalmış'a aittir. Dalmış "Heidegger ve Faocault'un Dil Felsefesi" adıyla bir çalışma yapmıştır. Her iki düşünür de 20. yüzyıl felsefesi için önemlidir. Bu isimlerden Faocault Kıta felsefesi düşüncesine mensuptur. Bu da dilde düzensizlik fikrine uzak olmadığı anlamına gelir.

2013 yılında Eren Rızvanoğlu "Anlamdan Yoruma: Dil Felsefesinin Sınırları Üzerine Bir İnceleme" adıyla bir doktora çalışması yapmıştır. Bu çalışmayı 2014 yılında bir doktora çalışması daha izler: "Çağdaş Dil Felsefesinde Dil, Zihin ve Söz Edimi İlişkisi" adlı tez Vedat Çelebi tarafından yazılmıştır.

2019 yılında ise dil felsefesi alanında yazılmış iki yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bu tezlerden biri Karani Kağan Badem tarafından "Dil Felsefesinde Yapısalcı ve Postyapısalcı Yaklaşımlar" adıyla yazılmıştır. Yapısalcılığın dili sistem olarak kuralları içinde ele alan bakış açısının aksine postyapısalcı görüşler, dilin düzensizliklerinin dili oluşturan esaslar olduğunu savunur. Bu tez çalışması dilin düzeni/düzensizliği hususunda kıyaslamalarda dolaylı olarak da olsa bulunacağından önemlidir. İkinci tez ise Hülya Uruk tarafından "Wittgenstein ve Rorty: Dil Felsefesi Bağlamında Bir İnceleme" adıyla yazılmıştır. Dil felsefesi alanında yazılan en son tez çalışmaları da 2019 yılına aittir.

Dil Bilim ve Dil Felsefesi Alanlarına Ait Ulaşılabilen Kitaplar

Hermann Wein'ın konferansları "Tarih, İnsan ve Dil Felsefesi Üzerine Altı Konferans" adıyla Michingan Üniversitesi tarafından bir araya getirilmiştir. Eserin İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları tarafından çevirisi 1959 yılında İsmail Tunalı tarafından Türkçeye kazandırılmıştır. Bu esere 31.01.2008 tarihinden beri dijital ortamdan ulaşmak da mümkündür.

İlk baskısı 1995 yılında yapılan "Felsefe ve Dil (Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma)" adlı eser Ömer Naci Soykan'a aittir. Bu eser dil felsefesiyle ilgili olmasının yanında Wittgenstein'in fikir hayatının ikinci dönemine ait görüşlere de yer vermesi dolayısıyla dil

felsefesinde düzensizlik konusuna da kaynaklık etmektedir. Bu eserin ikinci baskısı 2006 yılında yapılmış olup Bilge Kültür Sanat yayınları tarafından çıkan ilk baskısı ise 2016 yılında yayımlanmıştır.

Modern Dil bilimin kurucusu kabul edilen F. De Saussure'ün "Genel Dilbilim Dersleri" kitabı, Saussure'ün öğrencileri tarafından derlenen ders notlarıdır. Ancak gerek dil bilim gerekse dilin düzeni- düzensizliği konuları üzerine yapısalcığın söylemlerini dile getirmesi yönünden son derece önemlidir. Saussure'ün bu eseri Berke Vardar tarafından 1998 yılında dilimize çevrilmiştir.

Felsefe alanının önemli isimlerinden olan Atakan Altınörs'ün "Dil Felsefesine Giriş" kitabı 2003 yılında yayımlanmıştır. Bu eser araştırma konumuz olan dilde düzensizlik ile ilgili önemli kaynaklar arasında sayılmaktadır.

2008 yılında dil bilim alanında Emel Huber "Dilbilime Giriş" kitabını yayımlamıştır. Bu eseri; 2013 yılında Kerim Demirci'nin "Türkoloji için Dilbilim", 2016 yılında Caner Kerimoğlu'nun "Genel Dilbilime Giriş", 2018 yılında ise Özge Can'ın editörlüğünü yaptığı "Dilbilim Kuramları 'İki Düzlem Beş Kuram'" kitapları izler.

2018'de Sosyoloji alanında kaleme alınan "Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin Belirsizliği" Gökhan Yavuz Demir tarafından yazılmış bir doktora tezidir. Tez, kitap olarak yayımlanmıştır. Dilde belirsizlik ve düzensizlik kavramları birbirini etkilemektedir. Dolayısıyla bu kitap, dilde düzensizlik ile ilgili tartışmaları da ele alıp sorgulamakta dilin kurallı- düzensiz ve belirsiz olduğu ile ilgili teoriler ortaya atmakta ve tüm bulguları sosyoloji açısından incelemektedir. Bu kitap, gerek çalışmamıza gerekse "dil felsefesinde düzensizlik nedir?" sorusuna cevap olabilecek bir kitaptır.

2.4. Dil Bilgisinde Düzensizlik Kavramı

Güncel Türkçe Sözlük'te dil bilgisi "Bir dilin ses, biçim ve cümle yapısını inceleyip kurallarını tespit eden bilim (Güncel Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 15.12.2020)." şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımdan da hareketle dil bilgisinin dilin kurallarını ele alan ve inceleyen bir bilim dalı olduğunu söylemek doğru olacaktır. Dil bilgisi, dilin kurallarını ele alıp dili belli kalıplara göre sınıflandırır. Örneğin, fiillerin aldığı eklere göre yapılarına ayrılması, kelimelerin yerlerine göre cümlede farklı görevler üstlenmeleri dil bilgisi tarafından belirlenir. Dünya dillerinin her biri farklı kurallara sahip olmakla beraber kural, yani dil bilgisi, her dil için ortaktır.

Dil bilgisinin kurallarla örülü bu yapısı dilin kurallara uymayan düzensiz kullanımlarını dışarda bırakan bir görüntü sergiler. Bir bakıma dil bilgisi mekaniktir ancak bununla birlikte dilin doğal ve canlı bir varlık olduğu da unutulmamalıdır. Crystal (2008) da dilin çoğunlukla kurallı yapılarla ilgilendiğini düzensizlikle ilgilenmediğini söyler. Bu bakış açısının ilk itirazını 1933 yılında Bloomfield'ta görürüz. Dilin düzenli bir sistem olmadığını, biçimbirimlerin her birinin bir düzensizlik olduğunu (Bloomfield, 1933) savunan Bloomfield'tan sonra dil bilgisel olgulara bakış açısında farklı yorumlar da görülmeye başlamıştır.

Dil bilgisinde karşılaşılan düzensizliklerin nitelikleri ile ilgili araştırmacılar farklı görüşler sunmuştur. Haspelmath (2002) çalışmalarında düzensizlik ve sıklık kategorisi üzerinde durmuş, Stump (2007) yapım eklerinin çekim eklerine nazaran daha düzensiz olduğunu dile getirmiştir. Bu görüşü Aikhenvald (2007) 'da desteklemektedir. Bybee (2007)'ye göre morfolojik düzensizlikler dilde en çok kullanılan yapılardır. Sözdizimin sözcük bilgisine kıyasla daha düzenli olduğu fikri Langacker (2008) tarafından reddedilmiş, Aronoff ve Fudeman (2011) ise Langacker'in aksine sözdiziminin sözcük bilgisine nazaran daha düzenli olduğu fikrini savunmuştur. Ortaya atılan bu fikirler düzensizliği düzenden ayrı bir kavram olarak değerlendirmez. Unutulmamalıdır ki, düzen ve düzensizlik birbirinin zıttı olgular değildir. Aralarında hiyerarşik bir ilişki vardır (Kiefer, 2000).

Dil Bilgisinde Düzensizlik Kavramı Üzerine Alanyazında Yer Alan İlgili Çalışmalar

Dilin kurallarının incelenmesi ve tasnifi ile ilgilenen dil bilgisi için düzensizliklerin varlığı ve incelenmesi son derece yenidir. Antik Yunan felsefesinden itibaren dilde düzensizliklerin varlığı, dilin doğasının düzensizliklerle uyumlu olup olmadığı tartışılagelmiştir. Ancak dil bilgisi için bu yeni bir çalışma alanı sayılabilir.

Türkçe dil bilgisi üzerine yapılan alanyazın çalışmalarında dil bilgisinde düzensizlik üzerine yazılan hiçbir yüksek lisans ve doktora tez çalışmasının olmadığı görülmüştür. Ayrıca dil bilgisinde düzensizlik ile ilgili ulaşılan tek makale, Caner Kerimoğlu'nun 2014 yılında yayımlanan "Türkiye Türkçesi Gramerindeki Düzensizlikler ve Eş Zamanlı Gramer Yazımı" olmuştur. Yazılan dil bilgisi kitaplarında ilgili konu ile ilgili kural dışında kalan kullanımlara yer verildiği, ancak yalnızca Aslı Göksel ve Celia Kerslake 'nin ilk basımı 2005 yılında yapılan "Turkish: A Comprehensive Grammar" adlı kitabında düzensizlikler için ayrı bir başlık açıldığı görülür. Günümüzde Göksel ve Kerslake'nin eseri internet erişimine de açılmış durumdadır. Türkçe dil bilgisi kitapları düzensizlik kavramıyla ilgili bilgiler

toplamak adına araştırmacılara kaynaklık edeceğinden bu bölümde değinilecektir ancak konuya doğrudan hizmet eden makale ve kaynak kitap sayısının yetersiz olduğu da görülmektedir.

Türkçe, tarihi yüzyıllar öncesine dayanan köklü bir dildir. Çeşitli kollara ve dönemlere ayrılan Türkçenin her devrine ait çeşitli gramer kitapları da yazılmıştır. Bu gramer kitaplarının her biri yazıldığı dönem içerisinde düşünülmelidir. Eş zamanlı gramer yazımı ile dil bilgisindeki kurallara ve düzensiz kullanımlara ulaşmak gerekmektedir. Aksi hâlde art zamanlı bakış açısıyla gramer kitaplarını incelemek kural ve kural dışı kullanım saptanmasında araştırmacıyı hataya götürecektir. Bu kısımda değinilecek olan gramer kitapları, çalışmamızda da kullanılan Türkiye Türkçesine ait dönemler hakkında yazılmış kitaplar olacaktır.

Türkçenin ilk yazılı eserleriyle birlikte dil bilgisinden de söz etmeye başlanır. Eski Türkçe dönemine ait A. Von Gabain'in "Eski Türkçenin Grameri" adlı eserini 1974 yılında Mehmet Akalın dilimize kazandırmıştır. Bunun yanında Talat Tekin "Orhun Türkçesi Grameri"ni 2003 yılında, Yavuz Tanyeri "Göktürk Yazısı ve Orhun Türkçesi 'Ses ve Biçim Bilgisi, Örnek Metinler, Sözlük'" ü ve Doğan Aksan "En Eski Türkçenin İzlerinde" yi 2014 yılında, Rıdvan Öztürk "Köktürkçe El Kitabı"nı 2015 yılında yayınlamıştır. Ayrıca 1340' da Necip Asım Yazıksız tarafından Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan "Orhun Abideleri" adlı eser 2017 yılında tıpkıbasım olarak, Türkiye Türkçesi yazı diline çevrilmeden, tekrar basılmıştır. Bu eserde; eski Türklere ait bilgiler, Göktürkçe dil bilgisi kuralları, Radloff'a ait bir makale ile yazıtların çevirileri yer almaktadır.

Orta Türkçe (Karahanlı Türkçesi) dönemine ait gramer kitaplarını; 1996 yılında Necmettin Hacıeminoğlu'nun "Karahanlı Türkçesi Grameri", 2014 yılında Ahmet Bican Ercilasun'un "Kutadgu Bilig Grameri (Fiil)" ile 2017 yılında Fahrünnisa Bilecik'in "(Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin) Karahanlı Türkçesi ve Harezm Türkçesi Kılavuzu" şeklinde sıralamak mümkündür. Hacıeminoğlu, eserinde dönemin dil özelliklerini vermekle birlikte en çok edatlar üzerinde durmuş; Ercilasun ise tek bir eser üzerinden gerek tüm Orta Türkçe devrini gerekse karşılaştırmalı olarak Eski Türkçe devrini ele almıştır. Eser, yalnızca fiilleri kapsamaktadır. Ercilasun'un bu eserinin son basımı 2020 yılına aittir.

Oğuz Türkçesinin en eski şekli kabul edilen Eski Anadolu Türkçesi ile ilgili çalışmaların sayısının fazla olduğu görülmektedir. 1997 yılında Gürer Gülsevin'in "Eski Anadolu Türkçesinde Ekler", 2000'de Mustafa Özkan'ın "Türk Dilinin Gelişme Alanları ve

Eski Anadolu Türkçesi", Gürer Gülsevin ve Erdoğan Boz'un 2004 yılında çıkan "Eski Anadolu Türkçesi" adlı eseri, 2009 yılında Hatice Şahin'in "Eski Anadolu Türkçesi", 2013 yılında doğrudan bir gramer kitabı olmamasına rağmen, dil bilgisi kurallarına da yer veren Zeynep Korkmaz'ın " Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi", 2014 yılında Vahit Türk, Şaban Doğan ve Yasin Şerifoğlu'nun birlikte kaleme aldığı "Tarihî Türk Lehçeleri/ Eski Anadolu Türkçesi Dersleri", 2016 yılında yayınlanan Aziz Merhan ve Funda Şen'in "Eski Anadolu Türkçesi (Notlar ve Metinler)", az da olsa dil bilgisi kısmına yer veren Erol Öztürk'ün 2018 yılında yayınladığı "Eski Anadolu Türkçesi El Kitabı" eseri, 2020'de Muhammet Yelten'in "Eski Anadolu Türkçesi (Dil Bilgisi ve Metinler)" ve 2021 yılında Osman Yıldız ve Ali Osman Yalkın'ın çalışmaları sonucu oluşan "Tarihî Türk Lehçeleriyle Karşılaştırmalı Eski Anadolu Türkçesi" adlı eser, bu dönem Türkçesine ait gramer kitaplarından ulaşılabilinenlerdir.

Osmanlı Türkçesi yazı diline ait alanyazında birçok eserle karşılaşmak mümkündür. Ancak eserler, Osmanlı Türkçesine ait dil bilgisi kurallarını belirlemekten ziyade, daha çok Osmanlı Türkçesi öğretimine odaklanmış durumdadır. Osmanlı Türkçesi gramerini ele alan kitaplar arasında; Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi tarafından yayınlanan Hayati Develi'nin kaleme aldığı "Osmanlı Türkçesi Grameri"[9], 1998 yılında Faruk Kadri Timurtaş'ın "Osmanlı Türkçesi Grameri"[10], Ahmet Yüksel ve Mehmet Ali Beyhan'ın birlikte yazdığı "Osmanlı Türkçesi"[11], 2017 yılında yayınlanan Muhammet Yelten ve Mustafa Uluçay'ın "Osmanlı Türkçesi" adlı eseri sayılabilir.

Türkiye Türkçesi üzerine yazılan gramer kitapların sayısının da oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu dönem için ulaşılabilen ve en önemli sayılan gramer kitapları arasında; Jean Deny'e ait "Türk Dili Grameri" eserinin Ali Ulvi Elöve tarafından 1941 yılı çevirisi, 1959 yılında Tahsin Banguoğlu'nun "Türkçenin Grameri", 1962'de Muharrem Ergin'in "Türk Dil Bilgisi", 1972'de Vecihe Hatipoğlu'nun "Türkçenin Sözdizimi", 1975'te Tahir Nejat Gencan'ın "Dilbilgisi", 1976'da Hikmet Dizdaroğlu'nun "Tümce Bilgisi", 1982'de Kaya Bilgegil'in "Türkçe Dilbilgisi", 1987 yılında Rasim Şimşek'in "Örneklerle Türkçe Sözdizimi", 1988'de Haydar Ediskun'un "Türk Dilbilgisi", 2003 yılında Zeynep Korkmaz'ın "Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi", 2012 yılında Leyla Karahan'ın "Türkçede Söz Dizimi", 2014'te Tahir Kahraman'ın "Çağdaş Türkiye Türkçesi Dilbilgisi", Günay

[9] Bu eser, ders kitabı olarak kullanılmaktadır. Ancak kitabın yayınlandığı yıl ile ilgili bilgiye ulaşılamamıştır.
[10] Bu eserin 17. Baskısı 2019 yılında yapılmıştır.
[11] Bu eserin 3. Baskısı 2016 yılında yayınlanmıştır. İlk basım yılı hakkındaki bilgiye ulaşılamamıştır.

Karaağaç'ın 6. Basımını 2017 yılında yapan "Türkçenin Söz Dizimi"[12] ve 2020 yılında yayınlanan Necati Demir'in "Üniversiteler İçin Türkçe Dil Bilgisi"adlı kitaplar sayılabilir. Bu eserlerin her birinin birçok baskısı yapılmıştır. Eserlere ait ilk yayın yılları verilmeye gayret edilmiştir.

Görüldüğü üzere, Türkçede dil bilgisi kurallarını içeren birçok kitap yazılmıştır. Bu eserler, alana kaynaklık etmesi bakımından çok önemlidir. Ancak doğrudan dil bilgisi kurallarının dışında düzensizlikleri ele alan, bu kullanımlarla ilgili örnekleri derleyen bir kitaba yapılan araştırmalar sonucunda ulaşılamamıştır.

Bu durum, yalnız dil bilgisiyle sınırlı tutulmamalıdır. Bilimin diğer dallarında da kurallı ve sistemli yapıların üzerinde daha sık durulurken düzensiz, istisna, kural dışı olarak adlandırılan kullanımlar üzerinde ya hiç durulmamakta ya da çok az durulmaktadır.

[12] Karaağaç'ın bu eserinin ilk yayınına ait tarihe ulaşılamamıştır.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde; araştırmanın modeli, evreni, örneklemi, araştırma verilerinin toplanması ve analiz edilmesi hakkında bilgiler yer alacaktır.

Türkçe Sözcük yöntem kelimesini iki şekilde tanımlar (Güncel Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 07.04.2021). Bu tanımlardan ikincisi konumuzla ilgili olan tanımdır:

1. Bir amaca erişmek için izlenen, tutulan yol, usul, sistem, prosedür, politika.
2. Bilimde belli bir sonuca erişmek için bir plana göre izlenen yol, metot.

Bilim, genel geçerlik ve kesinlik gösteren bilgilerin düzenli ve sistematik olarak bir araya getirilmesidir (Yıldırım & Şimşek, 2011; Karasar, 2017). Belirlenen bir amaç için yapılan düzenli ve kurallı araştırmalar, elde edilen bilgilerin analiz edilmesi ile varılan sonuç bilimsel bilgiye ulaşmamızı sağlar. İşte bilimsel bir araştırmanın, doğru ve güvenilir bilimsel bilgiye ulaşabilmesinin temel ayağı yönteminin doğru belirlenmiş olmasından ileri gelir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018).

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi ile oluşturulmuştur.

Nitel araştırmalarda amaç, bir konunun “ne kadar iyi”, “ne kadar doğru” ya da “ne kadar kabul edilebilir” gibi sorulara cevap vermek değil; konu hakkında derinlemesine bir bakış açısı elde etmektir (Büyüköztürk vd., 2018). Fraenkel ve Wallen (2006), nitel araştırmayı “etkinliklerin, durumların ya da materyallerin niteliğinin incelendiği araştırmalar” olarak tanımlamaktadır.

3.1. Araştırmanın Modeli / Deseni

Bu çalışma, nitel bir çalışma olup doküman incelemesi yöntemiyle dil bilgisinde düzensiz kullanımları saptamak için Türkçenin dönemlerini ele alan gramer kitaplarının ve dönemin dil özelliklerini en iyi yansıtan eserlerin incelenmesi ile oluşturulmuştur.

1930 ve 1950’li yıllarda sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan doküman incelemesi bir dönem sosyal bilimlerde fazla kullanılmamış olsa da günümüz bilimsel çalışmalarında sosyal bilimlerin tamamına yakınında fazlaca kullanılmaktadır (Forster, 1995).

“Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır.” (Yıldırım & Şimşek, 2011, s. 186). Doküman incelemesi, araştırmacıya geniş bir örneklem oluşturma imkânı verirken nitel araştırmaların sınırlılıklarının başında gelen “genelleme” nin de bir nebze önüne geçmiş olur. Ayrıca pek çok dokümanı inceleme olanağına sahip olan araştırmacı için kullandığı dokümanlar nitelikli birer veri kaynağı olabilir ve araştırmacının doküman sayısını arttırılması ile çalışmanın geçerliliği ve güvenirliği de artmış olur (Yıldırım & Şimşek, 2011).

3.2. Evren / Örneklem / Çalışma Grubu / Katılımcılar

Evren (population), araştırma sonucunun genellenmek istendiği büyük gruptur (Karasar, 2017; Büyüköztürk vd., 2018). Örneklem (sample) ise evrenden belli bir kurala göre seçilen ve seçildiği evreni yansıtacak olan evrenin sınırlı bir parçasıdır (Karasar, 2017; Büyüköztürk vd., 2018). Araştırmalarda çoğunlukla evrene ulaşmak mümkün olmadığı için evrenin temsil edeceği örneklemlerin seçilip analiz edilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın evreni, Türkiye Türkçesinin tarihî dönemlerinden günümüze kadar (Eski Türkçe, Orta Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi) yazılmış ve elimize ulaşmış tüm eserlerdir. Türkçenin en eski dönemlerinde yazılı eserlerin sayısı azdır ancak yazı dili geliştikçe oluşturulan edebî eserler, siyasî yazılar, resmî görüşme yazıları, gazete ve dergi sayılarının artması tüm bu dönemlerdeki eserlerin tamamına ulaşmayı mümkün kılmamaktadır.

Çalışma Türkçedeki kural dışı kullanımları saptamak ve bu kural dışı kullanımların Ortaokul Türkçe ders kitaplarında ele alınıp alınmadığını belirlemek amacıyla oluşturulduğu için çalışmanın örneklemi, Türkçenin her dönemi için belirlenmiş olan ve düzensiz kullanımları yansıtan eserlerdir. Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Türkçe dersleri de kullanılması uygun bulunan Ortaokul Türkçe ders kitapları (5-8. Sınıf) da araştırmanın örneklemine dahildir.

Tablo 1 Çalışmada İncelenen Eserler

1.Eski Türkçe Döneminden Seçilen Eserler	1.1. Orhun Yazıtları 1.2. Irk Bitig 1.3. Mayun Çor (Sine Usu) Yazıtı
2.Orta Türkçe Döneminden Seçilen Eserler[13]	1.1. Kutadgu Bilig 1.2. Dîvânü Lügati't- Türk 1.3. Atebetü'l- Hakayık 1.4. Divan-ı Hikmet
3.Eski Anadolu Türkçesi Döneminden Seçilen Eserler[14]	3.1. Dede Korkut Hikâyeleri 3.2. Evsafı Mesacidi'ş-Şerife 3.3. Mecmu'atü'n-Nezâir 3.4. Miftâhu'l Cenne 3.5. Çarhnâme 3.6. Marzubânnâme 3.7. Yunus Emre Divanı 3.8. Kelile ve Dimne 3.9. Behçetü'l Hadâik 3.10. Garipnâme
4.Osmanlı Türkçesi Dönemi için İncelenen Eserler	4.1. Osmanlı Türkçesi Dilbilgisi, Metinler ve Belgeler 4.2. Osmanlı Türkçesi Grameri[15]
5.Türkiye Türkçesi Dönemi için İncelenen Eserler	5.1. Türkiye Türkçesini konu alarak yazılmış gramer kitapları[16] 5.2. Bize Göre / Ahmet Haşim

[13] Bu dönem eserlerine Hacıeminoğlu (1996) ve Ercilasun (2020) vasıtasıyla ulaşılmıştır.

[14] Bu dönem eserlerine Şahin (2018) ve Gülsevin (2017) vasıtasıyla ulaşılmıştır.

[15] Osmanlı Türkçesi dönemi XVI. Yüzyıl ile XX. Yüzyıl başına kadar hüküm sürmüş Türkiye Türkçesinin çok önemli bir koludur. Osmanlı Türkçesi ile verilen eserleri sınırlandırmak, bu eserler arasından birkaç eser seçip tüm döneme genellemek yanıltıcı sonuç verebileceğinden Osmanlı Türkçesi ile ilgili yazılmış gramer kitaplarındaki kural dışı kullanımlara verilen örnekler kuralları ile birlikte verilerek bu dönemin kural dışı örnekleri oluşturulmuştur. Gramer kitaplarında yer alan örneklerin dönemin yazı dilinde en fazla kullanılan örnekler olduğu da unutulmamalıdır.

[16] Türkiye Türkçesi yazı dili tıpkı Osmanlı Türkçesinde bahsedildiği gibi çok geniş bir alana yayılmıştır. Yalnızca yazı dilinin hâlâ kullanılıyor olması değil, bu yazı dili ile farklı türden birçok eserin veriliyor oluşu da sınırlandırmanın yanıltıcı ve yetersiz olacağı fikrini gündeme getirmiştir. Bu sebeple kullanımı hâlâ devam eden Türkiye Türkçesine ait düzensiz kullanımlar edebî eserlerin yanında gramer kitapları ve gündelik hayatta karşılaşılan örnekler üzerinden açıklanacaktır.

5.Türkiye Türkçesi Dönemi için İncelenen Eserler	5.3. Seçme Hikayeler /Ömer Seyfettin 5.4. Bütün Eserleri- I (Semaver, Sarnıç) / S.F. Abasıyanık 5.5. Aziz İstanbul / Y.K. Beyatlı 5.6. Seçmeler / C. S. Tarancı 5.7. Acımak / R.N. Güntekin 5.8. Boğaziçi Yalıları- Geçmiş Zaman Köşkleri / A. Ş. Hisar 5.9. Biz İnsanlar / Peyami Safa
6.İncelenen Ders Kitapları	6.1. İmam Hatip Ortaokulları ve Ortaokul Türkçe 5. Sınıf Ders Kitabı, Ankara: Anıttepe yayınları 6.2. İmam Hatip Ortaokulları ve Ortaokul Türkçe 6. Sınıf Ders Kitabı, Ankara: MEB yayınları 6.3. İmam Hatip Ortaokulları ve Ortaokul Türkçe 7. Sınıf Ders Kitabı, Ankara: MEB yayınları 6.4. İmam Hatip Ortaokulları ve Ortaokul Türkçe 8. Sınıf Ders Kitabı, Ankara: MEB yayınları

3.3. Verilerin Toplanması

Çalışmanın amacıyla bağlantılı olarak Türkçenin her devrine ait eserler taranmıştır. Bu eserler arasından dönemin dil özelliklerini en iyi yansıtan ve kural dışı olarak tespit ettiğimiz kullanımlara örnekler taşıyan eserler veri olarak kullanılmak üzere temin edilmiştir. Bu eserlerin yanında Türkçenin dönemlerine ait gramer kitapları da taranmak üzere temin edilmiş, birtakım düzensizlik örnekleri de bu gramer kitapları vasıtasıyla saptanmıştır. Eserlerin bir kısmına kütüphanelerden bir kısmına tıpkıbasımları satın alınarak ulaşılmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Çalışmaya kaynaklık edecek verilerin belirlenmesinin ardından Türkçe dil bilgisinde rastlanan kural dışı kullanımları belirleyebilmek adına dönem eserleri ve gramer kitapları ayrıntılı bir incelemeye alınmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile çözümlenmiştir.

Çalışmada öncelikle "düzensizlik" olarak belirlenen kavramsal çerçeve sınırlandırılmış ve bu düzensizlik kavramı hakkında hangi bilgilere ulaşılmasının istendiği belirlenmiştir. Oluşturulan çerçevenin ardından toplanan veriler okunup düzenlenmiştir. Bulgular ve sonuç kısımlarında kullanılabilecek doğrudan alıntılar belirlenmiştir. Betimsel analiz çalışmalarında doğrudan alıntılara sıklıkla yer vermek mümkündür (Yıldırım & Şimşek, 2011). Düzenlenen veriler, bulgular kısmına işlenmiş, gerekli açıklama ve yorumlar da eklenmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR ve YORUM

Türkçenin Tarihî Dönemleri ve Dil Bilgisel Düzensizlik

4.1. Türkçenin Tarihî Dönemleri

Türk dili gerek yazı ile takip edilen dönemleri gerekse herhangi bir yazılı ürüne ulaşılamayan karanlık dönemleri ile yüzyıllar boyunca kullanılan bir dil olma özelliği göstermektedir. Herhangi bir yazılı ürüne ulaşılamayan dönemler hakkındaki çeşitli görüşlere ilk yazılı ürünlerimizin dil özellikleri yorumlayarak ulaşılmakta geçmişe ait birtakım yordamalar bu eserler vasıtasıyla yapılabilmektedir (Üstüner, 2015; Akar, 2018).

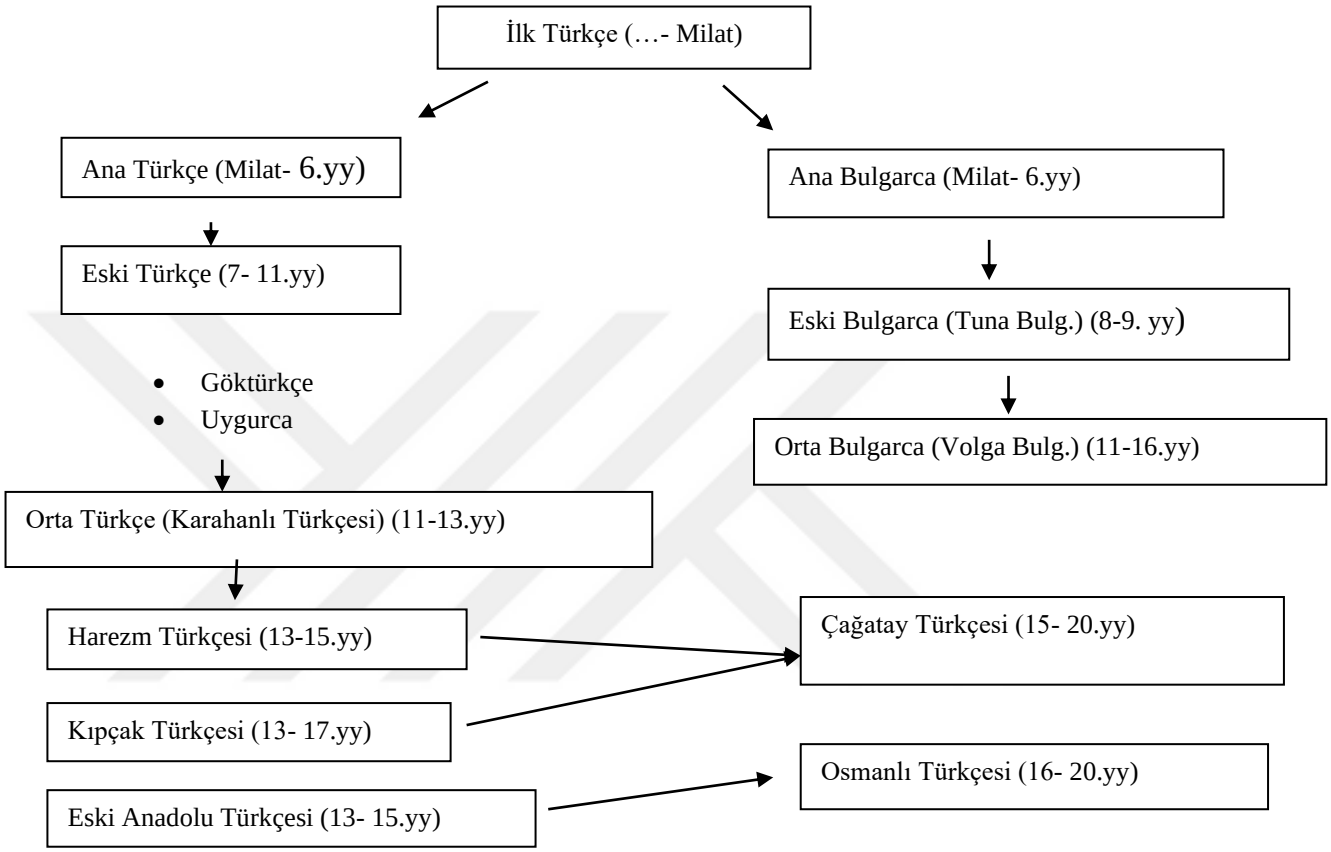
Caferoğlu (2015, s. 39), Türk dilinin dönemlerini şu şekilde tasnif etmektedir:

1. Altay Devri (Türk- Moğol Dil Birliği)
2. En Eski Türkçe Devri (Proto Türkçe)
3. İlk Türkçe Devri
4. Eski Türkçe Devri (Göktürk- Uygur Türkçesi)
5. Orta Türkçe Devri
6. Yeni Türkçe Devri
7. Modern Türkçe

Birçok Türkolog da Caferoğlu (2015)'na ait olan bu tasnifi kullanmaktadır. Bununla birlikte tasnifin içerisinde kalan dönemlerde birtakım değişiklikler yapıldığı da görülmektedir.

Üstüner (2015), Eski Anadolu Türkçesini Orta Türkçe devrinde, Osmanlı Türkçesini ise Yeni Türkçe devrinde ele alırken Akar (2018), Eski Anadolu Türkçesi isimlendirmesine yer vermeyip (Eski Anadolu Türkçesi isimlendirmesinin yerine bu dönemi *Selçuklu Dönemi Türkçesi* ve *Beylikler Dönemi Türkçesi* olarak iki ayrı başlık altına ayırıp incelemiştir.) aynı dönemi ve Osmanlı Türkçesi dönemini Orta Türkçe döneminde ele almaktadır. Öztürk (2015) de çalışmasında Orta Türkçe devrini Eski Türkçe döneminin içerisinde incelemektedir.

Kerimoğlu (2013) ise Türk dili tarihini şu şekilde sınıflandırmaktadır *(Tablo 2):*

Bu çalışmada Kerimoğlu (2013)'nun tasnifi kullanılmıştır.

4.1.1. İlk Türkçe Dönemi (…- Milat)

İlk Türkçe, Türkçenin Ana Altaycadan ayrıldığı ve bağımsız olarak oluşmaya başladığı dönemdir (Üstüner, 2015). Türk- Çuvaş dil birliği dönemi de denilen bu dönemi (Kerimoğlu, 2013), en eski Türkçe döneminin içerisinde ele alıp inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır (Caferoğlu, 2015; Üstüner, 2015; Akar, 2018).

"Bu dönemde Türkçe içerisindeki temel ayrım olan Genel Türkçe z: Çuvaşça r ve Genel Türkçe ş: Çuvaşça l ayrımının henüz gerçekleşmediği düşünülmektedir." (Kerimoğlu, 2013, s.22).

Özetle bu dönem, Türkçenin akraba dillerinden ayrılarak bağımsız olduğu ve kendi içinde, günümüzde kullanılan lehçelerinin yavaş yavaş oluşmaya başladığı dönemdir (Üstüner, 2015).

4.1.2. Ana Türkçe Dönemi (1-6. yy)

İlk Türkçeden kopuşun başladığı ve İlk Türkçenin ikiye ayrıldığı dönemdir. Bu ayrım, Ana Türkçe ve Ana Bulgarca şeklinde olmuştur (Kerimoğlu, 2013). "Bu dönem ile birlikte bir z ve ş dili olan Ana Türkçe, r ve l dili olan Çuvaşça dışındaki tüm Türk dillerinin atası kabul edilir." (Kerimoğlu, 2013, s.23).

Bu dönemi, İlk Türkçe çağı olarak ele alan çalışmalar da mevcuttur (Caferoğlu, 2015; Üstüner, 2015; Akar, 2018).

Hun, Avar, Peçenek, Hazar ve Bulgar Türklerinin dili bu devirde incelenir. Bu Türk kavimlerine ait çeşitli şahıs ve yer adları, araç- gereç adlarına yabancı kaynaklarda rastlanmaktadır (Üstüner, 2015; Akar, 2018).

4.1.3. Eski Türkçe Dönemi (7-11. yy)

Farklı kaynaklarda farklı adlandırmalar ya da çeşitli farklı ayrımlar olmakla beraber bu dönem, Türkçenin belgelerle takip edilebilen ilk dönemi olma özelliği taşımaktadır (Üstüner, 2015).

Akar (2018), Eski Türkçe dönemini Eski Batı Türkçesi ve Eski Doğu Türkçesi şeklinde temelde ikiye ayırarak ele almaktadır. Ayrıca Karahanlı Türkçesini de Eski Türkçe içerisine dahi eden Akar (2018) bu dönemi daha geniş bir yüzyıl içerisinde incelemektedir. Akar (2018)'ın Eski Doğu Türkçesi içerisinde yer verdiği Göktürkçe (Köktürkçe) ve Uygurca bu dönemin yazı dilini oluşturmaktadır.

Üstüner (2015) Eski Türkçe devrinin en belirgin özelliğinin bütün Türkler arasında başlangıçta Göktürkçe ve akabinde Eski Uygur Türkçesi olmak üzere ortak bir yazı dilinin olması olduğunu söylerken Akar (2018), bu dönemde sözlü kültüre dayalı bir edebiyatın oluştuğu görüşünü aktarmaktadır. Ayrıca, Çinliler ve komşuları olan Altay halklarıyla (Moğollar, Mançu- Tunguzlar) dil ilişkileri kurulduğunu eklemektedir. Kerimoğlu (2013) ise, bu dönem için Türkçenin yabancı etkilerden uzak kaldığını söylemektedir.

4.1.3.1. Eski Türkçe Döneminde Toplumsal Yapı, Sosyo-Kültürel Düzen, Yönetim ve Dil

Bu dönem Göktürkler ve Uygurlar devri olarak ikiye ayrılmaktadır. Çalışmamızda bu dönemden yalnızca Göktürkçeye ait dil bilgisel düzensizlik örneklerine yer verileceği için Uygurlar'a ait bilgilere yer verilmeyecektir.

4.1.3.1.1. Göktürkler (Köktürkler):

Hun Devleti'nden sonra dağınık hâlde yaşayan Türk boylarını birleştirerek Asya'da hüküm sürmüş ikinci büyük Türk milletidir (Üstüner, 2015; Akar, 2018). Ayrıca Göktürkler, tarihte Türk adını kullanan ilk Türk milleti olma özelliğine sahiptir (Üstüner, 2015).

"Köktürk (Göktürk) adı "göğe ait, ilahî, vasıfları Tanrı tarafından bahşedilmiş Türk" anlamına gelmektedir." (Akar, 2018, s. 88).

"Hun Devleti'nin Tabgaçlar tarafından yıkılmasının ardından Çin'in kuzeyine giden Aşina başlangıçta, 500 aile ile birlikte Juan- Juanlara sığınır. Daha sonra bu aileler Göktürkleri oluşturmuşlardır (Üstüner, 2015). Burada da bahsedildiği gibi "Göktürk devleti'nin ve kağanlığının kuruluş şerefi Aşina sülalesine aittir." (Caferoğlu, 2015, s. 79). Göktürk devleti'nin kuruluşu hakkında bilinen en güçlü rivayet bu şekildedir." (Üstüner, 2015, s. 56).

"Göktürkler, 6. yy. ortalarında Altay dağlarının doğu eteklerinde demircilikle uğraşmış ve federatif bir yapıyla bağlı bulundukları Juan-Juanlara (Avarlar) silah üretmişlerdir." (Akar, 2018, s. 88). MS. 552 yılında Aşina boyuna mensup Bumin Kağan'ın Juan-Juanları yenmesiyle Göktürk devleti de kurulmuş bulunmaktadır (Üstüner, 2015; Akar, 2018). Bumin Kağan, devleti kurmasının ardından devletin batı kısmının yönetimini kardeşi İstemi (yabgu)'ye bırakmıştır. İstemi Yabgu, devletin batı kısmını devletin doğusuna bağlı olarak büyük bir titizlikle yönetmeyi başarmıştır (Üstüner, 2015; Akar, 2018). Bu dönemde devletin başkenti Ötüken olarak belirlenmiştir (Akar, 2018).

Devletin kuruluşuyla aynı yıl vefat eden Bumin Kağan'ın ardından devletin başına sırasıyla Kara Kağan ve Mukan Kağan geçmiştir (Üstüner, 2015; Akar, 2018). Mukan Kağan, Juan Juanları tamamen bitirmiş; Çinlileri de vergiye bağlamıştır (Üstüner, 2015). "I. Köktürk devleti en parlak devrini Mukan Kağan zamanında geçirmiştir." (Akar, 2018, s. 88).

“Mukan Kağan’ın ölümünün (572) ardından yerine kardeşi Tapar (T’a-po) Kağan geçmiştir.” (Üstüner, 2015, s. 57; Akar, 2018, s. 89). Tapar (T’a-po) Kağan, Çinli bir prensesle evlenip Buda (Burkan) dinini kabul etmiş, ülkede bir Buda mabedi yaptırıp ülke topraklarını Budist rahiplere açarak onların misyonerlik faaliyetlerine razı olmuştur (Üstüner, 2015; Akar, 2018). Bu dönemde “Tapar (T’a-po) Kağan *Nirvana Sutra* adlı Burkan kutsal kitabını Türkçeye çevirtmiştir.” (Üstüner, 2015, s.57). Eserin tercümesi, bugün elde bulunmamaktadır ancak bu tercüme, Türkçe ilk tercüme eser olma özelliği göstermektedir (Üstüner, 2015).

Dini inanış, topluma, yönetime, dile etkilerini her dönemde göstermiştir. Esasen Göktürkler “Şamanizm (Gök Tanrı)” inancına mensupturlar. Şamanizm geleneğine uygun olarak Caferoğlu (2015, s.83), Göktürklere ait bir ananeden şu şekilde bahsetmektedir: “Göktürklerde, Şamanizm bakiyesi olmak üzere, tahta çıkan hakanın boğazını ipek mendille sıkmak geleneği de mevcut olmuştur. Bu merasimde boğazdan çıkan hırıltılı sese göre, Şaman tarafından hakimiyet süresi tayin edilirmiş.”

Tapar (T’a-po) Kağan’ın ardından kurultay kararıyla yönetimin başına İşbara Kağan geçmiştir (Üstüner, 2015; Akar, 2018).

“İşbara Kağan, bir Çin diplomatıyla dostluk kurmuş, bu yüzden devletin sırları Çinliler tarafından öğrenilmiştir. Bu sayede Göktürk ileri gelenlerini birbirine düşüren Çinliler, Göktürk devletini bölmeyi başarmıştır.” (Üstüner, 2015, s. 57). İşbara Kağan, devlet otoritesini yeniden kurmakta zorluk yaşayınca bunu fırsat bilen Çinliler, Türkleri asimile etmeye çalışmış; halkı Çince konuşmaya, Çinliler gibi giyinmeye, Çin adetlerini kabul etmeye zorlamışlardır (Akar, 2018).

İşbara Kağan’ın ardından sırasıyla Baga Çor, Tulan ve Ki’min kağan olmuştur (Akar, 2018). Ancak hiçbiri devlet otoritesini sağlamada başarılı olamayınca 630 yılında devletin varlığı (I. Köktürk devleti) son bulmuştur (Üstüner, 2015; Akar, 2018).

630-681 yılları Göktürklerin bağımsızlığını kaybettiği yıllardır (Üstüner, 2015; Akar, 2018). Göktürklerin yıkılışına değinen Orhun Yazıtları, yıkılışın sebeplerini devlet adamlarının yetersizliği, Türklerin tedbirsiz tutumları, Çin’in Türkleri asimile etme politikaları ve propagandaları olarak belirtir (Üstüner, 2015; Akar, 2018).

Caferoğlu (2015, s. 79)'nun, bu göçebe Türk devletlerinin kuruluşu ve yıkılışıyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

> *"Bozkır göçebe devlet kuruculuğunun özel bir hususiyeti, devlet kuruluşu ve devlet anlayışı meselesidir. Bilindiği üzere bir devlet, başlangıçta bir imparatorluk psikozu üzerine kurulur, kısa bir zaman sonra, bu devlet, kurucularının evlat ve torunları tarafından göçertilir, hatta ortadan kaldırılır. Göktürk, Uygur, Cengiz han imparatorluğunun dağılışı, bu tarihi olayın sağlam dayanaklarından birini teşkil eder."*

Esaret altında kalan Türk boyları zaman zaman Çinlileştirme politikalarına baş kaldırmışlardır (Üstüner, 2015; Akar, 2018). Bu başkaldırılardan "en meşhuru Köktürk prensi Kürşad'ın 39 arkadaşı ile Çin sarayını basmasıdır." (Akar, 2018, s. 90).

II. Göktürk Devleti'nin bağımsızlığını ilan etmesi ise Kutlug Kağan (İlteriş) zamanında olmuştur. Çin'de hapisten kaçarak Kutlug Kağan'ın yanına gelen Boyla Baga Tarkan (Tonyukuk)'ın da yardımlarıyla devlet yeniden teşkilatlanmayı başarmıştır (Üstüner, 2015; Akar, 2018).

İlteriş'in ölümünün ardından hakan olan Kapgan Kağan, en çok zafer kazanan, devrindeki Türk topluluklarını idare altına alan bir lider olma özelliğine sahiptir (Üstüner, 2015; Akar, 2018).

"Vezir Tonyukuk, İlteriş Kutlug Kağan'ın çocukları Bilge ve Kül Tigin ile beraber Göktürk Devleti'ni eski ihtişamlı seviyesine kavuşturmuştur." (Üstüner, 2015, s.60). Ancak Kül Tigin ve Tonyukuk'un ölümleri ardından Bilge Kağan da zehir içirilerek ölünce yerine geçen oğlu Tengri Kağan küçük olduğu için idareyi annesine kaptırmış, bu dönemde devlette yeniden karışıklıklar ortaya çıkmış ve Göktürk Devleti yıkılarak yerine 745 yılında Uygur Devleti kurulmuştur (Taşağıl, 2002; Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

4.1.3.2. Eski Türkçe Dönemi Eserleri

Eski Türkçe dönemi Göktürkçe ve Uygurca olmak üzere temelde birbirinden çok da farklı olmayan iki alt dil dönemini içerisinde barındırır. Göktürk devleti döneminde verilen eserlerin yanında Uygur devleti döneminde de birçok eser verilmiştir. Çalışmamız dil bilgisindeki düzensizlikleri konu aldığı için çoğunluklu olarak Göktürkçe döneminde verilen eserler bu bölümde ele alınacaktır. Ancak Uygur Türkçesi dönemine ait olan Irk Bitig[17]

[17] Irk Bitig'in "Göktürk harfli Uygur metni" olarak değerlendirilip Göktürkçe yazılmış eserler arasında da incelendiği görülmektedir (Bkz. Akar, 2018, s.108).

eserinde de düzensizliklere rastlanması dolayısıyla bu eser de kısaca bu bölümde yer alacaktır.

Türkçenin bu dönemine ait eserler genel itibariyle taşlara kazınmış olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla bu dönemde incelenen eserler çoğunlukla yazıtlar olmakla birlikte Göktürk alfabesi de bir çeşit "yazıt alfabesi" olarak kabul edilir (Üstüner, 2015; Akar, 2018).

Bu dönemin kuşkusuz en önemli eseri Orhun (Göktürk) yazıtlarıdır. Bu yazıtların yanında Bugut yazıtı, Çoyr yazıtı, Yenisey yazıtları, Ongin yazıtı, Kül-İç-Çor (İhe- Huşotu) yazıtı, Altun Tamgan Tarkan (İhe- Aşete) yazıtı, İhe- Nur yazıtı, Hangiday yazıtı, Talas yazıtı, Nalayha yazıtı, Hoytu Tamir gibi yazıtlar da bu dönemin eserleri arasındadır (Kerimoğlu, 2013; Üstüner, 2015; Akar, 2018).

4.1.3.2.1. Bugut (Mahan Kağan) Yazıtı (580?): 580 yılı civarında Tapar Kağan zamanında dikilmiş olan yazıtlar, Göktürklerden kalma en eski belge olma özelliğine sahiptir (Üstüner, 2015). "Yazıtların üç yüzü Soğdca bir yüzü de Sanskrit harfleri ile yazılmıştır." (Akar, 2018, s.100). Moğolistan'ın Çeçerleg Müzesi'nde bulunan yazıt, 5. Göktürk kağanının (Mahan Kağan) mezar taşıdır. Yazıt, ilk beş Göktürk kağanı ve kağanların yaşadıkları dönem hakkında bilgiler vermektedir (Üstüner, 2015; Akar, 2018).

4.1.3.2.2. Çoyr (Çoyrın) Yazıtı (687-692?): Bir Göktürk erinin İlteriş'e katıldığının anlatıldığı altı satırlık kısa bir yazıttır (Üstüner, 2015; Akar, 2018). Türkçenin en eski metni olarak kabul edilir (Üstüner, 2015; Akar, 2018).

4.1.3.3.2.3. Yenisey Yazıtları: Yenisey vadisinde bulunan Göktürk harfli yazıtların çoğunlukla bölgede yaşamış olan Kırgızlara ait oldukları kabul edilir. Ancak yazıtların üzerindeki ifadeler Türgiş ve Oğuz gibi boylara da ait olabileceğini göstermektedir. Yenisey yazıtlarının sayısının 160'ın üzerinde olduğu bilinmektedir (Üstüner, 2015).

4.1.3.3.2.4. Orhun (Göktürk) Yazıtları: Orhun (Göktürk) Yazıtları, Göktürklerden günümüze kalan önemli üç büyük abidedir (Üstüner, 2015; Akar, 2018).

> *Kül Tigin (Köl Tigin) Yazıtı (732):* Orhun yazıtlarından ilkidir.731 yılında bir savaşta ölen Kül Tigin anısına kardeşi Bilge Kağan tarafından Yollug Tigin'e diktirilmiştir (Üstüner, 2015). "Abidede Göktürklerin birinci dönemi ve Çin'e nasıl tutsak düştükleri anlatılır." (Üstüner, 2015, s. 62). Dört taraflı büyük bir taş üzerine kazınmış olan Kül Tigin yazıtının batı yüzü Çince, diğer üç yüzü ise Türkçe olarak yazıta işlenmiştir. Eserin güney ve kuzey yüzünde 13 satır, doğu yüzünde ise 40 satır yazı yer almaktadır (Üstüner, 2015).

Bilge Kağan Yazıtı (735): Yazıt Bilge Kağan'ın oğlu tarafından diktirilmiş olup batı yüzü Çince, diğer üç yüzü ise Türkçedir. Doğu yüzünde 41, kuzey ve güney yüzlerinde 15 satır yer almaktadır. Kül Tigin yazıtından çok farklı olmamakla birlikte Bilge Kağan yazıtı, Kül Tigin'in bulunmadığı bazı bölümleri anlatması bakımından farklılıklar arz eder (Üstüner, 2015).

Tonyukuk (Bayan Çokto) Yazıtı: Tonyukuk yazıtının dikiliş tarihi kesin değildir. Bu konu üzerinde çeşitli çalışmalar ve değerlendirmeler bulunmaktadır. Dört Türk kağanına vezirlik yapan Bilge Tonyukuk'un hatıralarını kapsayan yazıt, 62 satırdan oluşmaktadır (Üstüner, 2015; Akar, 2018).

Orhun (Göktürk) yazıtlarında olaylar sade, açık ve samimi bir üslupla anlatılmakta ve bütün olaylar, duygu ve düşünceler açıkça ifade edilebilmektedir. Yazıtlarda yer verilen tüm olayların, duygu ve düşüncelerin rahatça ifade edilebilmesi, rastlanan seciler ve benzetme unsurları dilin çok eski zamanlardan beri kullanılıp işlendiğinin önemli bir göstergesidir (Akar, 2018). Bunlarla beraber yazıtlarda deyimler, kalıplaşmış birleşik fiiller, soyut sözcükler de yer almıştır (Akar, 2018).

Yazıtlar gerek Göktürklerin tarihine ışık tutması gerekse dönemin dil özelliklerini yansıtması bakımından Türkoloji açısından oldukça önemli eserlerdir.

4.1.3.3.2.5. Irk Bitig: Eser, Köktürk harfleriyle Uygur Türkçesi döneminde yazılmıştır. Eserin en önemli yanı, kâğıda Göktürk harfleriyle yazılan ilk eser olmasıdır (Akar, 2018).

Tablo 3 Göktürk Harfli Yazıtlar

No	YAZITIN ADI	TARİHİ	KİMİN ADINA	SATIR
1	Çoyrın Yazıtı	687-692	-	6
2	Kül Tigin Yazıtı	732	Kül Tigin	70
3	Bilge Kağan Yazıtı	735	Bilge Kağan	90
4	Tonyukuk Yazıtı	725'ten sonra (kesin tarih yok).	Boyla Baga Tarkan (Bilge Tonyukuk)	79
5	Ongin Yazıtı	719- 720	Bilge İşbara Tamgan Tarkan	12
6	Köl İç Çor Yazıtı	7. yüzyıl	Köl İç Çor	29

7	Suci Yazıtı	?	?	11
8	Şine Usu Yazıtı	760	Moyun Çor	49
9	Irk Bitig	8.Yüzyıldan sonra	Isık Sengün	57 yaprak
10	Ihı Hanın- Nor Yazıtı	730		1
11	Hoytu- Tamır Yazıtı	717-720	İşbara Bilge Köl İç Çor	39
12	İhe Aşete Yazıtı	724	Altun Tamgan Tarkan	10
13	Talas Yazıtları	9.yüzyıldan sonra	?	21
14	Nalayha Yazıtı	730	-	3
15	Hangiday Yazıtı	?	?	4
16	Taryat (Terhin)	753	Moyun Çor	30
17	Tes Yazıtı	757	Moyun Çor	22
18	Gülbecin Yazıtı	9.yüzyıl	?	3
19	Somon Tes Yazıtı	-	-	1
20	Somon Sevrey Yazıtı	762'den sonra	-	7
21	Karabalasagun Yazıtı	810	-	6

(Akar, 2018, s.108)

4.1.3.3. Eski Türkçeye Ait Dil Bilgisel Kurallar, Kural Dışı (Düzensiz) Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Eski Türkçeye ait verilen kurallar ve kural dışı kullanımlar; yazım, ses bilgisi, biçim bilgisi, söz dizimi başlıkları altında incelenmiştir. Çalışmada Eski Türkçeye ait kurallar, kural dışı olarak belirlenen kullanımlara bağlı olarak verilmiştir. Bu dönem diline ait tüm kurallar değildir.

4.1.3.3.1. Eski Türkçeye Ait Yazımda Karşılaşılan Kurallar, Kural Dışı Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri

*Kural 1***:** Kelime başındaki uzun /a/ ünlüsü Kül Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarında yazılmaz.

Kural Dışı Kullanım: Kelime başı uzun /a/ ünlüsünün kullanıldığı örneklere yazıtlarda rastlanmıştır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Yazıtlarda yalnızca aç "aç", aç- "acıkmak" ve at "ad, unvan" sözcüklerinin başındaki uzun /a/ yazılmıştır (Tekin, 2003; Öztürk,2015).

Kural 2: Kelime başındaki /i/ ünlüsü yazımda gösterilir.

Kural Dışı Kullanım: Kelime başında bulunan /i/ ünlüsünün gösterilmediği örnekler vardır (Tekin, 2003).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

/sg/ (i)ṣ(i)g "işi" (T 52)[18]

/stmI/ (i)ṣtami "özel ad" (BK D 3)

/lgrÜ/ (İ)lgarü "doğuda" (KT D 21)

/ÜzçI/ öz (i)çi "kendi içi" (T 13)

/nlkI/ an (i)lki "ilk önce" (KT D 32)

Kural 3: İlk hecedeki kısa ve uzun /a/ ve /ä/ ünlüleri yazıda gösterilmez.

Kural Dışı Kullanım 1: Orhun ve Yenisey yazıtları ile Irk Bitig'de ilk hecede gösterilen kısa ve uzun /a/ ünlüsü örneklerine rastlanır (Tekin, 2003).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

/TAmKA/ tämkä "duvara, duvarlara" (KT GD)

/BamIs/ bämiş "bağlamış" (IB 14)

/KAL/ käl- "kalmak" (Elegest 19)

/Yaş/ yäş "yaş, taze" (IB 17,17,53)

Kural Dışı Kullanım 2: Ünlü ile biten sözcükler ek aldığında temel sözcükteki kelime sonu /a/ ve /ä/ ünlülerinin gösterildiği örneklere de rastlanmaktadır (Tekin, 2003).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

/pAm/ apam "atalarım" (KT D 1)

/pAmz/ apam(ı)z "atalarımız" (KT D 19)

/SIGTAmş/ sıgtam(i)ş "ağlamış" (BK D 5, KT D 4)

[18] Yazıtlarla ilgili bilgilere Tekin (1988) ve Tekin (2003)'ten ulaşılmıştır.

/YUGLAmş/ yoglam(i)ş “yas tutmuş” (BK D 5, KT D 4)

/UNÄmn/ unämän “onaylamayın!” (T 35)

/RKAsIn/ arkasin “arkasını” (KÇ D 9)

Kural 4: İlk hecedeki /ı/ ve /i/ ünlüleri yazımda gösterilir.

Kural Dışı Kullanım: Orhun yazıtlarında ilk hecedeki /ı/ ve /i/ ünlülerinin yazılmadığı sözcükler vardır (Tekin, 2003).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

/bIgsI/ b(i)lgasi (T 7)

/bntrA/ b(i)nt(ü)ra “bindirerek” (T 25)

/bznI/ b(i)zni “bizi” (T 20)

/tldm/ t(i)lad(i)m “diledim” (T 23)

Kural 5: İlk hecenin yuvarlak ünlüleri yazımda gösterilir.

Kural Dışı Kullanım: “İlk hecedeki yuvarlak ünlünün hiç gösterilmediği örnekler vardır.” (Tekin, 2003, s. 29).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

/BLn/ b(u)l(u)n “köşe, bucak” (KT D 2)

/bgÜ/ b(ö)g(ü) “Böğü” (T 50)

Kural 6: İlk hece dışındaki hecelerin düz- dar /ı/ ve /i/ ünlüleri yazılmaz.

Kural Dışı Kullanım: İlk hece dışında olan ve yazıda rastlanabilen /ı/ ve /i/ ünlülerine ait örnekler de vardır (Tekin, 2003).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

/KITmz/ akıt(tı)m(ı)z (KT K 8)

Kural 7: Art ünlülü[19] sözcüklerin yazımında art ünlülü ünsüz işaretleri, ön ünlülü[20] sözcüklerin yazımında ön ünlülü ünsüz işaretleri kullanılır.

Kural Dışı Kullanım: Art ünlülü bazı sözcüklerin yazımında art ünlülü ünsüz işaretleri yerine ön ünlülü ünsüz işaretlerinin kullanıldığı görülür (Tekin, 2003). Tekin (2003)’e göre bu yazımların bazıları herhangi bir seslik gelişmeyi yansıtmaz, sadece bir yazım yanlışı olarak kabul edilmelidir.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

/TıŋLA/ tiŋla “dinle!” (KT G 2)

/KTGdI/ kat(ı)gdi “sıkıca” (KT K 11)

/sIYU/ siyu “kırarak” (KT D 36)

[19] Art Ünlü: Kalın ünlü, kalın vokal, art vokal isimleri de kullanılır.
[20] Ön Ünlü: İnce ünlü, ince vokal, ön vokal isimleri de kullanılır.

/KGNIn/ kaganin “hakanını” (KT D 35)

/SBmn/ sab(ı)min “sözlerimi” (KT G 2)

/YgsI/ yag(ı)si “düşmanları” (BK E 11)

/BULms/ bolm(i)ş “olmuş” (T 31)

*Kural 8: “*Sözcük içerisindeki ikiz ünsüzler genellikle tek harf ile gösterilir.” (Tekin, 2003, s. 40).

Kural Dışı Kullanım: İkiz ünsüzlerin her ikisinin de yazımda gösterildiği istisnalar da bulunmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

/ÇURKKA/ çorakka (BK GD), /IllgdÄ/ ill(i)gdä (KT D 29, BK D 24), /Illgg/ ill(i)g(i)g (KT D 15, 18; BK D 13), /KRLUKKA/ karlukka (KÇ D 4), /KUULLG/ kull(u)g (KT D 21, BK D 18), /tzkkÄ/ tazz(i)kä (KÇ D 4).

4.1.3.3.2. Eski Türkçeye Ait Ses Bilgisinde Karşılaşılan Kurallar, Kural Dışı Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri

Kural 1: Ünsüzle başlayan sözcüklerin ilk hecelerindeki uzun /a/ ünlüsü belirtilmez (Tekin, 2003, s.44; Öztürk, 2015).

Kural Dışı Kullanım: Orhun yazıtlarında tek bir örnekte uzun /a/ ünlüsünün ünsüzle başlayan bir sözcüğün ilk hecesinde yazıldığı görülür.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Tamka “duvara” (KT GD).

Kural 2: Eski Türkçede artlık-önlük (Kalınlık- incelik / damak) uyumu vardır (Tekin, 2003; Öztürk, 2015). Tekin (2003, s.50), artlık-önlük uyumunu söyle tanımlamaktadır: “Bir sözcükte ya yalnız art ünlüler ya da yalnız ön ünlüler bulunabilir. Böylece, ilk hecenin ünlüsü bir art ünlü ise öbür hecelerin ünlüleri de art, ön ünlü ise öbür hecelerin ünlüleri de ön ünlü olur.”

Kural Dışı Kullanım: Kalınlık- incelik uyumuna uymayan örneklere yazıtlarda rastlanmaktadır. Bazı sözcükler ilk hecelerindeki kalın ünlülerin komşu ünsüz nedeniyle öndamaksılaşması sonucu uyum dışı kalırken bazı eklerin de yalnızca ince ünlülü biçimlerinin olması uyumu bozmaktadır (Tekin, 2003).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Öndamaksıllaşma sonucu uyumdan çıkmaya örnekler:

/BULmYn/ bulmay(i)n “bulmayıp” (T 2)

/tIDA/ tida “tutarak”, /sIgıt/ sigıt “ağıt” /katıgdI/ katıgdi “sıkıca” (KT K 11)

/tInLA/ tinla “dinle!” (KT G 2)

/TtIn/ tıtin- “yırtılmak” (IB 44)

/yImşK/ yimşak “yumuşak” (KT G 5)

Sabin almatin “sözünü dinlemeyip”, yarlıkadukin “lütfettiği”, açsik “acıkacak” (KT G 8)

Emir teklik birinci şahıs “a(y)in” [21]eki kalın “n” ile yazılır.

Bu ekin ince “n” ile kullanılışının birçok örneğinin olması da öndamaksılaşma sonucu uyumdan çıkmaya örnek teşkil etmektedir (Öztürk, 2015).

ay-ayin (T 32), ay(ı)t- ayin (BK D 41), kon- ayin (KT G 7), kış-ayin (T 5), ıdma- yin (BK D 33), ur(u)gs(ı)rat-ayin (KT D 10), yolgat- ayin (T 31).

Kalınlık-incelik uyumunu bozan eklere örnekler:

III. Tekil kişi iyelik eki (+i/ +si) (belirtili nesne eki aldığı durumlarda ek-+in/+sin), geçmiş zaman sıfat-fiil eki (-mIş) kalınlık- incelik uyumunu bozar.

Adg(ı)2-in (BK K 11), ak-in (KT K 2, 3, 9), at-in (KT D 40; BK G 12), bar(ı)m-in (KT K 1; BK D 24), bark-in (KT KD), bod(u)n-in (BK G 15), bulgak-in (KT K 4; BK D 29), kagan- in (KT D 35, 36, 38; BK D 27, 28).

Armakçı-sin (KT D 6), yabgu-sin (T 41), yılkı-sin (BK D 24).

Kalm(i)ş-i (MÇ K 3), ol(o)rm(i)ş (MÇ K 4), bolm(i)ş (MÇ K 9).

Kural 3: Eski Türkçede düzlük- yuvarlaklık uyumu (Dudak uyumu) vardır (Tekin, 2003; Öztürk, 2015).

Kural Dışı Kullanım: Bu uyuma uymayan birçok kelime ve ek kullanılmıştır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Uyuma Aykırı Kelimeler:

altun “altın”, ançula- “sunmak”, bengü “ebedi”, böri “kurt”, edgüti “iyice”, ıduk “kutsal”, kirü “geri”, kodı “aşağı”, okı- “çağırmak”, sıgun “geyik”, udı- “uyumak”, urı “erkek”, yagut- “yaklaşmak”, yolı “kez,kere” (Öztürk, 2015; s. 22).

[21] Emir teklik birinci şahıs olarak adlandırdığımız bu ek, *gönüllük eki/kipi* olarak da kaynaklarda geçmektedir. Bkz. Adamoviç, 1985; Tekin, 2003; Erdal, 2004; Johanson, 2008.

Uyumu darlık- düzlük yönünden bozan ekler:

+çI: yog +çı “taziyeci, matemci”, yulug+çı “yağmacı”

-DI: bol- tı “oldu”, kelür-ti “getirdi”, uçdı “(sonsuzluğa) uçtu”

+gI: çöl+gi “bozkırdaki, çöldeki”

-gIl: ur-gıl “vur, yerleştir”

+ (s)I: buyruk+ı “kumandanı”, sü-si “askeri, ordusu”, ülüg-i “bölüğü”

+lI +lI: beg+li bodun+lı “bey ve halk”, tün+li kün+li “gece ve gündüz”

-mIş: sün-miş “savaşmış”, ölür-miş “öldürmüş”, bol-mış “olmuş”

+nI: ku-nı “(general) Ku’yu”

-sık: öl-sik-in “öleceksin”, tog-sık-da “doğusunda”, to-sık “doyacak”

+sıra-: urug+sıra-t-ayın “soyunu kurutayım”

+tI: edgü+ti “iyice”

Uyumu yuvarlaklık yönünden bozan ekler:

-dUk: bil-tük+ümin “bildiğimi”, bilme-dük “bilmediği”, ille-dük “ülke yaptığı”, yarlıka-duk+ın “lütfettiği”

+gArU: yir+gerü “yere doğru”, bir-tük+gerü “verdiği hâlde”, oguz+garu Oğuz’a doğru”, kurı+garu “batıya”, eb-gerü “karargâha”

-gUçI: ay-guçı+sı “sözcüsü, danışmanı”, it-güçi “yapıcı”

-gUr-: tir-gür- “dirilmek”, kigür- “girdirmek, sokmak”

+gUn: iniy+gün+üm “kardeşlerim”, kelin+gün+üm “gelinlerim”

-tUr-: bin-tür- “bindirmek”, ir-tür- “eriştirmek”, yantur- “döndermek”

-U: eşid-ü, “işiterek”, yi-y-ü “yiyerek”, yit-ü “yiterek”, süle-y-ü “asker göndererek”, yel-ü “hızla koşturarak”, yat-u “yatarak”

-Ur-: kel-ür- “getirmek”, teg-ür “ulaştırmak”

-Ur: kazgan-ur-men “kazanırım”, bir-ür “verir”, yorı-y-ur “yürüyor”

-zU(n), -çu: bolma-zun “olmasın”, yorıma-zun “yürümesin”, yarlıka-zu “lütfetsin”, bol-çu “olsun”

Ünlüler yardımcı ünlü olarak görev yaptıklarında dudak uyumuna uyarlar ancak uyum dışında kalan kullanımlara da Irk Bitig’ de rastlanmaktadır (Tekin, 2003).

Sınuk-ı-n-ın “Senin kırıklarını” (IB 48).

Üzük-i-n-in “Senin yırtıklarını” (IB 48).

Bir düzensizlik de +sIz ekinde görülür. Bu ek, dudak uyumuna uymazken Irk Bitig’de ekin dudak uyumuna girdiğini gösteren örnekler bulunmaktadır (Tekin, 2003).

Otsuz “otsuz” (IB 45)

Subsuz “susuz” (IB 45).

Kural 4: D, g, l, m, n, ŋ, ny, p, r, ş, z ünsüzleri kelime başında bulunmaz.

Kural Dışı Kullanım: Bu ünsüzlerden g, l, m, n, ş ünsüzleri ile başlayan örnekler vardır (Ercilasun, 2016).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

gü~ gu “mı?”, şad “unvan”, lagzın “domuz”, ne “ne” (Öztürk, 2015, s. 23).

Kural 5: L, n, r, m, z ünsüzlerinden sonra gelen ötümlü ünsüzlerin[22] kendilerini korumaları ve ötümsüz ünsüze dönmemeleri gerekir. L, n, r, m, z ünsüzlerinden sonra gelen ötümlü ünsüzler beklenenin tam tersine ötümsüzleşirler. Bu beklenmeyen olayın türleri şunlardır:

/lg/> /lk/, /ld/> /lt/, /nd/> /nt/, /rd/> /rt/, /zd/> /zt/, /md/> /mt/, /mg/> /mk/ (Tekin,2003).

Kural Dışı Kullanım: Ötümsüzleşen bu ünsüz çiftlerinde, istisna olarak ötümsüzleşmeyen örneklere yazıtlarda rastlanmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

/nd/> /nt/ ötümsüzleşmesinin istisna örnekleri:

Kaçanda “Keçen’de” (KÇ B 10), adrındım “ayrıldım” (Uybat III 13, 14).

/rd/> /rt/ ötümsüzleşmesinin istisna örnekleri:

“Adırdım, ölürdüm ve yerda örneklerine ek olarak bar- fiilinin çekimli biçimlerinde de bu gelişme görülmez.” (Tekin, 2003, s. 76).

Bardı “gitti” (KT D 34), bardıg “gittin” (KT D 24), bardıgız “gittiniz” (KT GD), bardok “vardığ(ı)”, bardımız “gittik”, tabarda “Tabar’da” (KT D 38).

/zd/> /zt/ ötümsüzleşmesinin istisna örnekleri:

Azdım “ayrıldım” (Elegest I 3, K.- Hovu 5), altızdı “aldırdı” (KT D 38), buzdum “bozguna uğrattım” (KT D 24), buzdumuz “bozguna uğrattık” (KT D 31), közdä “gözlerden” (KT K 11).

[22] Ötümlü ünsüz: Yumuşak, tonlu, sedalı ünsüz adlarıyla da kaynaklarda geçmektedir.
Ötümsüz ünsüz: Sert, tonsuz, sedasız ünsüz adlarıyla da kaynaklarda geçmektedir.

Kural 6: Orhun Türkçesinde sözcük vurgusu son hecededir (Tekin, 2003).

Kural Dışı Kullanım: Kullanılan bazı ekler vurguyu üzerine çekmediği için vurgu ekten önceki hecede kalmaktadır (Tekin, 2003). Bu durum da düzensiz örneklerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

> "birmadi 'vermedi', udimatı 'uyumayarak', klinmadok 'yaratılmamış', biliŋ 'bilin!', anın 'onun ile', okun 'ok ile', kağanımın 'hakanımla birlikte', otça 'ateş gibi'" (Tekin, 2003, s. 79).

4.1.3.3.3. Eski Türkçeye Ait Biçim Bilgisi ve Söz Diziminde Karşılaşılan Kurallar, Kural Dışı Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Kural 1: /+dam/ eki, fiilden isim yapan bir yapım eki görevindedir.

Kural Dışı Kullanım: Bu ek, bir örnekte isimden isim yapma göreviyle kullanılmıştır (Tekin, 2003).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

> Ardam "erdem, yiğitlik, cesaret" (KÇ B 4) <ar "erkek".

Kural 2: /+Ça/ eki, eşitlik hâli ekidir.

Kural Dışı Kullanım: Bu ek bazı kelimelerin üzerinde kalıplaşarak yapım eki fonksiyonu yüklenmiştir. Küçültme ve kuvvetlendirme bildirir (Öztürk, 2015).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

> "bunça 'böyle, bunca', ança 'biraz, o kadar', az+ça 'birkaç, çok az', nen+çe 'nice, nasıl'" (Öztürk, 2015, s. 25).

Kural 3: /+kInA/ eki, fiilden isim yapan bir yapım ekidir. Küçültme isimleri türetir (Tekin, 2003).

Kural Dışı Kullanım: Bu ek yalnızca bir örnekte isimden isim yapma görevinde kullanılmıştır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

> azkına "azıcık, (nüfusu) pek az" (KT D 34, T 9) <az "çok olmayan".

Kural 4: /+ka/ eki, verme- bulunma durumu ekidir (Tekin, 2003).

Kural Dışı Kullanım: Bu ekin isimden isim yapım eki olarak kullanıldığı tek bir örneğe yazıtlarda rastlanmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

> Arka "arka, geri" (KÇ D 9).

Kural 5: Eski Türkçede çokluk ifade etmek için /+lAr/ eki kullanılır (Tekin, 2003; Öztürk, 2015).

Kural Dışı Kullanım: Yazıtlarda tek bir yerde çoğul yapan /+s/ eki ve yalın hâlde bulunmalarına rağmen anlam itibariyle çokluk ifade eden örneklere rastlanmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

İn(i)s+i "erkek" kardeşleri" (KT D 4) <ini

Oguz "Oğuzlar", atı ıka bayur ertimiz "Atları ağaçlara bağlıyorduk." (T 27)

Kural 6: /+tXn/, /+dXn/ eki ayrılma hâli ekidir (Öztürk, 2015).

Kural Dışı Kullanım: Bu ekin bazı örneklerde yapım eki işlevinde sıfat ve zarf oluşturduğu görülür (Öztürk, 2015).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

"ön+dün 'doğudan, önden', yırı+dın ~ yırı+dın+ta 'kuzeyde', kurı+dın 'batıda', biri+din 'güneyde'" (Öztürk, 2015, s. 25).

Kural 7: /+kI/, /+gI/ eki aitlik ekidir (Öztürk, 2015).

Kural Dışı Kullanım: Bu ekin bazı örneklerde yapım eki görevi üstlenerek sıfat yaptığı görülmektedir (Öztürk, 2015).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

"önre+ki 'öndeki, doğudaki', tabgaç+gı 'Çin'e bağlı', çöl+gi 'bozkırdaki', içre+ki 'içerdeki', biriye+ki 'güneydeki'" (Öztürk, 2015, s. 26).

Kural 8: / + (X)nç/ eki sayılarda sıralama bildirmek için kullanılan ektir (Öztürk, 2015).

Kural Dışı Kullanım: Sadece "iki" sayısı sıralama bildirirken bu eki kullanmaz. "İki" sayısının sıralama bildirirken kullandığı ek /+nti/ ekidir (Öztürk, 2015).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

"eki+nti 'ikinci'" (Öztürk, 2015, s. 26).

Kural 9: /+kA/, /+A/, /+nA/ ekleri yönelme hâlini ifade eder (Öztürk, 2015).

Kural Dışı Kullanım: Bu eklerin yönelme anlamının dışında bulunma anlamı taşıyan örneklerine rastlanmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Kırkızıg u+ka basdımız (T 27) "Kırgızları uykuda bastık."

Bu öd+ke olurtum (KT G1) "Bu zamanda tahta oturdum."

Ben özüm Tabgaç ili+ne kılıntım (T 1) "Ben kendim Çin ülkesinde doğdum."

Kural 10: / +(X)n/ vasıta hâli ekidir (Öztürk, 2015).

Kural Dışı Kullanım: Bu ek bazı örneklerde vasıta anlamının dışında ayrılma hâlini karşılayacak şekilde kullanılmıştır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Bu yol+un yorısar yaramaçı tidim (T 32).

"Bu yoldan yürürsek yaramayacak, dedim."

Altun yışıg yolsuz+un aşdımız irtış ügüzüg keçigsiz+in keçdimiz (T 35).

"Altayları yolsuz yerlerden aştık, İrtiş Irmağını geçitsiz yerlerden geçtik."

Kural 11: İlgi durumu eki, tekil ikinci kişi iyelik ekinden sonra /+n/ şeklinde bulunur (Tekin, 2003).[23]

Kural Dışı Kullanım I: İlgi durumu eki yazıtlarda karşılaşılan bir örnekte ikinci tekil kişi iyelik ekinden sonra /+ın/ biçimindedir.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

"İgidmiş bilga kağanın+ın sabin almatin… (KT G 8)

"(Seni) besleyip doyurmuş olan akıllı hakanlarının sözlerini dinlemeden…"

Kural Dışı Kullanım II: İlgi durumu eki yalnızca bir örnekte /+ıg/ biçiminde geçer (Tekin, 2003).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

"Türük bodun+ıg ati küsi yok bolmazun tiyin (KT D 25)."

"Türk halkının adı sanı yok olmasın diye."

Kural 12: Bilinen geçmiş zaman eki I. ve II. şahıs çekimlerinde ünlü uyumuna bağlı (-DX), III. şahıs çekiminde ise sadece büyük ünlü uyumuna bağlı (-DI) olarak örneklerde kullanılmıştır. L, n, r ile biten fiil tabanlarından sonra ekin -t'li, diğer durumlarda –d'li biçimi getirilmiştir (Tekin, 2003; Öztürk, 2015).

Kural Dışı Kullanım: Bu durumun istisna örneklerine Orhun yazıtlarında bar- fiilinde, Yenisey yazıtlarında ise adrıl- ve ardın- fiillerinde rastlanır. Bu fiillerden sonra gelen bilinen geçmiş zaman eki -d'li biçimi ile sözcüklere eklenerek kural dışı bir görüntü sergilemektedir.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

bar-dı 'vardı', bar-dı-g 'vardın, gittin', bar-dı-gız 'vardınız'" (Tekin, 2003; Öztürk, 2015).

[23] Eski Türkçeye ait en önemli hususlardan biri de ilgi durumu eki olarak karşımıza çıkar. Farklı durumlarda ilgi hâli ekinin de değişmesi bu eki araştırma konusu olmaya zorlamıştır.

Kural 13: Buyurma (Emir) kipinin III. kişisi /-zUn/ eki ile çekimlenir (Tekin, 2003).

Kural Dışı Kullanım: Bir örnekte bu ek /-çun/ olarak geçmektedir (Tekin, 2003).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Türük bodun yok bolma-zun bodun bol-çun tiyin…

"Türk halkı yok olmasın (yeniden) halk olsun diye…" (KT D 11, BK D 10).

Kural 14: /-DOk/[24] geçmiş zaman ifade eden bir sıfat fiil ekidir. L, n, r ünsüzleriyle biten fiil tabanlarına /-tOk/ şekliyle getirilir (Tekin, 2003; Öztürk, 2015).

Kural Dışı Kullanım: /-DOk/ eki l,n,r ile biten fiil tabanlarından sonra kullanılan /–tOk/ şekli bar- fiilinde /–dOk/ şeklinde görülür.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Bardok yirda adgüg ol arinç "Gittiğin yerlerde tek kazancın şüphesiz şu oldu" (KT D 24, BK D 20).

Kural 15: /-mIş/ geçmiş zaman sıfat fiil eki, daha çok yüklem olarak kullanılır. Bu geçmiş zaman öznenin tanık olmadığı bir eylemi belirtir. Bu sebeple özne çoğunlukla III. kişidir (Tekin, 2003).

Kural Dışı Kullanım: Belirlenen bir örnekte özne, büyük bir olasılıkla, tekil I. kişidir (Tekin, 2003).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Beş yegirmi ar ölür-miş m[an] "On beş (düşman) askeri öldürmüşüm ben" (Uyuk- Oorzak).

Kural 16: Yüklem adları bar "var" ve yok "yok" bağlayıcısız olarak kullanılır (Tekin, 2003).

Kural Dışı Kullanım: Belirlenen bir örnekte bar yüklem ası ol bağlayıcısını almıştır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Bagışı na tag bar ol "İpleri nasıl? Vardır." (IB 18).

Kural 17: İsim tamlamaları oluşturmak için tamlanan ismin III. tekil kişi iyelik ekini alması gerekir (Öztürk, 2015).

Kural Dışı Kullanım: Metinlerde iyelik eki almamış isim tamlamaları örnekleri görülmektedir.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

*"*türük bodun 'Türk milleti', tabgaç kagan 'Çin kağanı', ötüken yış 'Ötüken ormanı', şantun yazı 'Şantun ovası'" (Öztürk, 2015, s. 31).

[24] Öztürk (2015), bu eki /-DUk/ biçiminde okumuştur.

Kural 18: Söz öbeklerinde durum ekleri yalnızca bağlama eki almış ikinci ada eklenir (Tekin, 2003).

Kural Dışı Kullanım: İlgi durumu ekinin iyelik öbeğinin sahibini gösteren söz öbeğinin her iki ögesine de eklendiği örnekler yazıtlarda bulunmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

tadık+ın çor+ın boz [at] "Tadık Çor'un boz (atı)" (KT D 32).

Kural 19: Belirli nesne eki söz öbeğinin yalnız ikinci (sonuncu) ögesine eklenebilir (Tekin, 2003).

Kural Dışı Kullanım: Yazıtlarda belirlenen örneklerde belirli nesne eki söz öbeğinin her iki üyesine de eklenmiştir.

Kural Dışı Kulanım Örnekleri:

Ku+g sanün+üg balbal tika birtim "General Ku'yu (öldürüp) heykelini dikiverdim." (BK G 9).

Tabgaçgaru ku+nı sanün+üg idmiş. "Çin'e General Ku'yu göndermiş." (T 9).

Kural 20: Her ek eklendiği kelimede bir görev üstlenir ve anlam taşır (Öztürk, 2015).

Kural Dışı Kullanım: İyelik üçüncü şahıslı yapılardan sonra getirilen +n ekli tabanlarda, +n herhangi bir kurala bağlı olmaksızın sıfır işlevde kullanılmıştır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

armakçısı+n üçün (KT D6) "aldatıcılığından dolayı", iki+n ara (KT D1) "ikisinin arasında" (Gabain, 1988, s.71).

4.1.4. Orta Türkçe (Karahanlı Türkçesi) Dönemi (11- 13. yy)

Türkçenin ilk İslâmi metinlerinin yazıldığı, Arap alfabesinin kullanılmaya başlandığı dönemdir (Caferoğlu, 2015; Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018). Türkçenin bu dönemi hakkında tartışmalı olan konulardan biri devre ait tarihi sınırlar, biri ise "Orta Türkçe" isminin uygunluğu ve böyle bir dönemin varlığı hususudur.

"Orta Türkçe, Karahanlı Türkçesi, Müşterek Orta Asya Türkçesi" gibi farklı isimlerle anılan "bu dönem için Orta Türkçe terimi tarihî bir adlandırmadır." (Akar, 2018, s. 145).

Türk yazı dili tarihî sürecinde Orta Türkçe devrinin varlığını kabul edenler, Eski Uygur Türkçesinin dışında yeni bir yazı dilinin oluşmaya başlamasını ve İslâmiyet'in kabulü ile yeni bir kültür ve medeniyet çerçevesi içerisine girmesini esas alırlar (Üstüner, 2015; Akar, 2018). Orta Türkçe devrinin kendi başına Türkçenin özerk bir devresi sayılmasını

gerekli görmeyen araştırmacılar ise bu devri eski Türkçenin devamı kabul etmektedirler (Bkz. Arat, 1987; Ercilasun, 1994).

Zeynep Korkmaz (1990), Eski Türkçe devresi içerisine Köktürk, Uygur ve Karahanlı yazı dillerini alır ve bu devreyi 6-13. yy.larla sınırlandırır. Orta Türkçe devresinin Harezm Türkçesi ile başladığını iddia eder.

Orta Türkçe devrini 13. yy. ile başlatan araştırmacıların (Arat 1987; Korkmaz, 1990; Ercilasun, 1994) yanında bu dönemi daha erken yüzyıllardan başlatanlar da bulunmaktadır (Bkz. Caferoğlu, 2015).

"Bu farklı görüşlere rağmen Orta Türkçe devresi günümüzde genellikle 11. yüzyıldan itibaren Karahanlı Türkçesi ile başlatılmaktadır." (Üstüner, 2015, s. 98).

4.1.4.1. Orta Türkçe Döneminde Toplumsal Yapı, Sosyo-Kültürel Düzen, Yönetim ve Dil

Dilin değişmesi, gelişmesi, yeni kelimeler ödünç alıp vermesi; dönemin koşullarına, sosyal hayatta karşılaşılan önemli olaylara bağlıdır. Orta Türkçe döneminin farklı bir dönem olarak ele alınmasını sağlayan en önemli gelişme, Türklerin bu dönemde İslâmiyet'i kabul etmiş olmasıdır. Din değişikliği ile birlikte sosyal ve kültürel yaşam da değişmiş bu değişikliklerde dile yansımıştır (Caferoğlu, 2015; Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

Türkler, İslâmiyet'le VII. yüzyıl başlarında karşılaşmış olsalar da ilk karşılaşmaları olumlu sonuçlar vermemiş, İslâmiyet'e geçişi geciktirmiştir (Köseoğlu, 1985).

Hz. Osman'ın halife olduğu dönemde Horasan'ın Arapların eline geçmesi olayı Türklerin Orta Asya içlerinde yayılmaya başlamasına bir başlangıç oluşturmuştur (Caferoğlu, 2015; Üstüner, 2015). Hilafetin Emevîlerin elinde olduğu dönemde de İslâmiyet'e henüz geçmemiş olan Türkler, Hilafetin Abbasîlere geçmesiyle (MS 661-750) adîl ve uyumlu bir devre başladığı için İslâmiyet'e geçişi hızlandırmışlardır (Üstüner, 2015).

"751 yılında İslâm ordusu ile kalabalık Çin ordusu arasında meydana gelen büyük Talas savaşında Türkler Müslüman ordularına destek olmuş ve Çinliler yenilmiştir. Bu iş birliği Türklerle Müslümanlar arasında daha büyük bir yakınlaşma doğurmuştur." (Üstüner, 2015, s. 99).

VIII. yüzyılda Tuna Bulgar Türkleri Hristiyanlığı, Uygurlar Manihaizm'i, Volga Bulgar Türkleri de Müslümanlığı kabul etmiştir. Volga Bulgar Türklerinden sonra Satuk Buğra Han'ın 920 yılında İslâmiyet'i kabul etmesi ve bütün halkına İslam'ı buyurması ile ilk Müslüman Türk devleti Karahanlı Devleti olmuştur (Üstüner, 2015, s. 100.).

Orta Türkçe dönemini içerisine alan Türk devletleri Karahanlı Devleti (912- 1212) ile Gazneliler Devleti (962-1187)'dir.

4.1.4.1.1. Karahanlı Devleti (912- 1212)

"Karahanlılar, doğu ve batı Türkistan'da hüküm sürmüş olan ilk Müslüman Türk sülalesidir." (Akar, 2018, s.147).

"Karahanlılar" adı, 19. yy.da bir makale yazan V.V. Grigorev'le yaygınlık kazanmıştır. Dolayısıyla bu isim bir köken ismi değildir (Üstüner, 2015; Akar, 2018). "Bu sülale için bilimsel eserlerde kullanılan diğer bir isim, karakteristik bir unvandan dolayı, *ilek (ilig) hanlar* tabiridir." (Akar, 2018, s.147). Arap kaynaklarında Karahanlılardan "el-Hakaniye" olarak bahsedilmektedir (Üstüner, 2015).

Karahanlı hükümdarlarının hangi Türk boylarından çıktığı tarihçiler arasında tartışılagelen konulardan biridir. En fazla üzerinde durulan teoriler Karahanlıların Yağma ve Karluk teorileridir (Caferoğlu, 2015; Ercilasun, 2016).

Ercilasun (2016, s. 288)'a göre bu konuda hiç şüphe götürmeyen husus, Karahanlıları oluşturan esas boyların Yağmalar, Karluklar ve Karluklardan ayrılıp müstakil boylar hâline gelen Çigiller ile Tohsılar olduğudur.

Karahanlıların ilk hükümdarı Bilge Kür Kadir Han'dır (Ercilasun, 2016; Akar,2018). Devletin merkezi başlangıçta Balasagun iken daha sonra Kaşgar başkent olarak kullanılmıştır (Üstüner, 2015). Bilge Kür Kadir Han, Satuk Buğra Han'ın dedesi, Bazır Arslan ve Oğulçak'ın babasıdır. Kendisinden sonra tahta Oğulçak geçmiş, onun hükümdarlığına muhtemelen 945'te yeğeni Satuk Buğra Han son vermiştir (Ercilasun, 2016, s. 289). Satuk Buğra Han'ın İslâmiyet'i kabul etmesi ve halkına da İslâmiyet'i buyurması ile Karahanlı Devletini gerek kültürel gerek sosyal- kültürel bir değişime sürüklemiştir.

Satuk Buğra Han'ın ölümünün ardından (955-956) ikinci oğlu Baytaş Arslan Han başa geçmiş, bu dönemde Müslümanlık bütün Karahanlı ülkesine yayılmıştır (Ercilasun, 2016).

Daha sonra Ebülhasan Ali Arslan Han, Ahmed Togan Han devlet yönetiminde bulunmuştur. Devletin batısında ise Nasr bin Ali idareyi elinde tutmuştur (Ercilasun, 2016).

"Karahanlı Devleti X. ve XI. yüzyıllarda Orta Asya Türk birliğini sağlayarak, İslâm medeniyetinden ve sahip olduğu coğrafyada yer alan yerleşik şehir medeniyetinden istifade ederek yüksek bir kültür seviyesine ulaşmıştır." (Üstüner, 2015, s. 101).

Kültürün çeşitlenmesi ve genişlemesi Türkçenin de bu durumdan etkilenmesine sebebiyet vermiştir. Yeni oluşmaya başlayan sahanın yazı ve edebî dili, başlangıçta yabancı dillerden az etkilenmişse de zaman içerisinde saflığını koruyamayarak ağır basan yabancı dillerin – Özellikle Karahanlı devleti içerisinde kalıntıları bulunan İran dilinin- yoğun tesiri altında kalmıştır (Caferoğlu, 2015).

"XI. yüzyıl başlarında ikiye bölünen Karahanlı Devleti, yerini XIII. yüzyılın sonlarına doğru Moğol Devletine bırakmıştır." (Üstüner, 2015, s. 101).

X. yüzyılın sonlarında yükselmeye başlayan, ikinci büyük Müslüman Türk devleti de Gazneliler devleti olmuştur (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016). "Karahanlılar gibi Gazneliler de kültür ve medeniyet bakımından yüksek bir seviyeye ulaşmışlardır." (Üstüner, 2015, s. 101).

4.1.4.2. Orta Türkçe Dönemi Eserleri

Bu dönemde yazılmış eserler, Türk diline ait İslâmiyet etkisiyle yazılmış ilk eserler olması bakımından oldukça önemlidir. Orta Türkçe dönemine ait karşımıza çıkan eserler şu şekilde sayılabilir: 1. Kutadgu Bilig (1069-1070), 2. Dîvânü Lügati't- Türk (1074), 3. Atebetü'l- Hakayık, 4. Divan-ı Hikmet, 5. Kur'an Tercümeleri, 6. Hukuk belgeleri.

4.1.4.2.1. Kutadgu Bilig (1069- 1070)

İslâmi Türk edebiyatının bilinen ilk büyük eseri olan Kutadgu Bilig, 11. yüzyılda Yusuf Has Hâcib tarafından kaleme alınmıştır. Bu büyük eser, Doğu Karahanlı hükümdarı Tavgaç Buğra Han'a sunulmuştur (Caferoğlu, 2015; Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

"Eserin adı uzun zaman filolojik yönden yanlış olarak "Kudatku Bilik" şeklinde telaffuz edilmiştir." (Caferoğlu, 2015, s.49). Kutadgu Bilig'in kelime anlamı "Mutlu olma bilgisi, mutluluk veren bilgi" dir (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016). Akar (2018, s.153), eserin sözlük anlamının "Hükümdarlık etme bilgisi" olduğunu söyler. Ayrıca Ercilasun (2016, s.

293) eserin kelime anlamına ek olarak terim anlamının ise "siyaset bilgisi" olduğunu belirtmektedir.

Esere farklı toplulukların farklı isimler verdiği görülmektedir. Çinliler "Edebü'ül Mülûk", Maçinliler "Ayinü'l Memleke", Maşırıklar "Zinetü'l- Ümera", İranlılar "Şehnâme-i Türkî, Pendâme-i Mülûk", Turanlılar ise "Kutadgu Bilig" adıyla anmışlardır (Caferoğlu, 2015; Üstüner, 2015; Akar, 2018). Kutadgu Bilig'in bu kadar farklı adlandırmalara sahip olması, herhangi bir yanlışlık yahut keyfî bir tercihten kaynaklanmamaktadır. Aksine bu durum, eserin büyük bir ilgi gördüğünün ispatları arasında gösterilebilir (Caferoğlu, 2015).

Eserin yazarı olan Yusuf Has Hâcib, Balasagunludur. Kutadgu Bilig'i yazdığı sırada 55-59 yaşlarında olduğu tahmin edilmektedir (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018). Yusuf Has Hâcib, doğup büyüdüğü Balasagun'dan ayrılarak Kâşgar'a gitmiş ve burada Tavgaç Buğra Han'ın hizmetine girmiştir (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018). Yazarın kendi hayatı ile eserinde yer verdiği Ay Toldı'nın özdeşleştirildiği dikkatlerden kaçmamaktadır. Yazarın hayatı hakkında çok fazla bilgi olmamasına rağmen Hâcib'in aile yapısı, eğitimi, kişiliği ile ilgili bilgileri de Ay Toldı'nın eserdeki tasnifine bakarak yorumlamak mümkündür (Ercilasun, 2016). Kutadgu Bilig'i tamamlayarak hükümdara sunan yazar, erdem ve gayretleri neticesinde saraya has hâcib (baş mâbeyinci) olarak girmiştir (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016).

Kutadgu Bilig, mesnevi tarzında (Her beyit kendi içinde kafiyelenmiştir.) kaleme alınmış, 6645 beyitten ve 173 dörtlükten oluşan manzum bir siyasetnâme özelliği göstermektedir (Üstüner, 2015, s.119; Ercilasun, 2016, s.293; Akar, 2018, s.153). Eserde redife çok az rastlanmaktadır. Bununla birlikte, mısra başı kafiyesine yer verildiği görülür. Aruz vezninin *fe' û lün fe' û lün fe' û lün fe' ûl* kalıbıyla oluşturulan eserde aruz hatalarına, özellikle imaleye sık rastlanır (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018). Aruz vezninin yanı sıra göze çarpan yarım kafiyeler ve mâni tarzındaki kafiye şemasıyla eser Türk halk şiirine ait özellikleri de taşımaktadır (Ercilasun, 2016).

Kutadgu Bilig'in ilk kısmı Tanrı'ya şükür, peygamberlere ve dört halifeye övgü, baharın güzelliğine övgü ve baharın tasnifi, hükümdara övgü, dil, bilgi ve iyilik konularından oluşur. Esas kısma giriş teşkil eden bu konuların ardından asıl hikâyeye geçilmektedir (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016).

Eser, dört kahraman ve bu kahramanların temsil ettiği kavramlar üzerinden ilerlemektedir. Bu yönüyle Kutadgu Bilig, alegorik özellikler taşıyan bir eser olarak görülmektedir (Caferoğlu, 2015; Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

Kitabın kahramanları ve temsil ettikleri kavramlar şunlardır (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018):

1. Kün Togdı: Hükümdar ⟶ Adaleti temsil eder.
2. Ay Toldı: Vezir ⟶ Bahtı temsil eder.
3. Ögdülmiş: Vezirin oğlu ⟶ Aklı temsil eder.
4. Odgurmış[25]: Vezirin arkadaşı ⟶ Akıbeti temsil eder.

Bu kahramanların yaşadıkları olaylara değinmesi ile eser hikâye tarzına, kişilerin karşılıklı konuşmalarına yer verilen bölümlerle de tiyatro türüne yaklaşmıştır (Üstüner, 2015). Bu bakımdan Kutadgu Bilig için Türk Edebiyatı'nın ilk tiyatro eseri denebilir (Ercilasun, 2016).

Tüm bu kahramanların dile getirdikleri esas konu ve Kutadgu Bilig'in teması "ideal insan"dır (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018). Yönetici ve devlet adamlarının sahip olması gereken nitelikler, halkın görevleri, çeşitli meslek mensuplarıyla ilişkiler Kutadgu Bilig de ele alınan konular arasındadır (Ercilasun, 2016). Tüm bunlar "ideal insan" teması ile ilgilidir.

Eserin konusunun yanı sıra, yazarın kullandığı sanatkârane tasvirler dönemin Karahanlı Türkçesine olan hakimiyetini ve sanatını da ortaya koymaktadır (Ercilasun, 2016). "Güneşin çıkışı, gecenin yaklaşması gibi tabiat motifleri, şairin orijinal tasvirlerinde, canlı bir ifade şekli bulmuştur." (Caferoğlu, 2015, s.47).

Kutadgu Bilig'in günümüze kadar gelmiş üç nüshası bulunmaktadır: Herat, Mısır ve Fergana nüshaları (Caferoğlu, 2015; Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018). Bunlardan Herat nüshası, Uygur harfleriyle[26], Mısır ve Fergana nüshaları ise Arap harfleriyle çoğaltılmıştır (Ercilasun, 2016; Akar, 2018). Reşit Rahmeti Arat (1947, s.32) 11. yüzyılda Türkçe için Arap alfabesinin fazla yaygınlığı olmadığından bahsetmekte ve eserin ait olduğu kültür çevresinden hareketle Kutadgu Bilig'in asıl nüshasının Uygur harfleriyle yazılmış olma ihtimalini yüksek olduğunu söylemektedir.

[25] Ercilasun (2016), Odgurmış için "vezirin arkadaşı" derken Akar (2018) ve Üstüner (2015) "Vezirin kardeşi" olarak Odgurmış'ı ele almışlardır.
[26] Akar (2018), Herat nüshasının hem Uygur hem Arap harfleriyle çoğaltıldığını söylemektedir.

4.1.2.2.Dîvânü Lügati't- Türk (1074)

Kâşgarlı Mahmud'un 1074 yılında Bağdat'ta Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla kaleme aldığı Dîvânü Lügati't- Türk, Türkçenin bilinen ilk sözlüğüdür (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

Eserin yazılış gayesi, Araplara Türkçeyi öğretmek ve Türkçenin Arapçadan üstün olduğunu göstermek olduğu için eserde kelimeler, Arap dil bilgisi kurallarına göre düzenlenmiş; yer verilen açıklamalar Arapça olarak verilmiştir (Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

Kâşgarlı Mahmud, kitabı oluşturabilmek için çeşitli Türk boylarını gezmiş, bu boylara ait dil malzemelerine eserinde yer vermiştir. Dönemin standart dili olan Karahanlı Türkçesinin yanı sıra çeşitli Türk boylarının ağız özelliklerine yer vermesi bakımından eser, Türk folkloru ve toplum bilimi açısından da oldukça önemlidir (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

Eserin yalnız bir sözlük mahiyeti taşımadığı içerisinde verilen örneklerden, kullanılan atasözleri ve şiirlerin [27]varlığından (289 atasözü yer almaktadır.) (Üstüner, 2015), bir haritaya yer verilmesinden (Akar, 2018) ve kimi sözcüklerin dil bilgisel açıklamalarının yapılmasından da anlaşılmaktadır. Eser her açıdan Türkoloji için öncü konumunda görülmektedir.

Kâşgarlı Mahmud, eserinde bir gramer kaleme aldığından bahsetse de (Cevâhirü'n-Nahv fî- Lügati't- Türk) bu gramer kitabı günümüze kadar ulaşamamıştır (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

"Dîvânü Lügati't- Türk, bir önsöz ve sözlük kısımlarından meydana gelmiştir. Önsözde yazar Türk dilinin tasnifini, lehçelerinin özelliklerini sayar ve dil bilgisi kurallarını, Arapçadakilere kıyasla gösterip tespit eder. Türk dilinin Arapçadan üstün olduğunu söyler ve buna dair örnekler verir." (Akar, 2018, s.160).

Eserin esas bölümü olan sözlük kısmında Türkçe kökenli olmayan ve Türkçede artık kullanılmayan kelimelere yer verilmediği görülür (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018). Bu durum yazarın, dil bilinci hakkında ipucu vermektedir.

[27] Ercilasun (2016), Dîvânü Lügati't- Türk'te yer verilen şiirlerin savaş ve bahar temalarından oluştuğunu dile getirmektedir.

“Kâşgarlı Mahmud, Karahanlı hanedanına mensup bir asilzâdedir.” (Akar, 2018, s. 160). Eserinden de anlaşılacağı üzere, iyi bir eğitim görmüş, devrin standart Türkçesinin yanında Arapça ve Fransızcaya da son derece hâkimdir (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018). Yalnızca Dîvânü Lügati’t- Türk’ü inceleyerek Kâşgarlı Mahmud için sözlükçü, gramerci, diyalektolog, etnolog, toplumbilimci, halk edebiyatı araştırmacısı demek yanlış olmayacaktır (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

Dîvânü Lügati’t- Türk’ün tek yazma nüshası İstanbul Millet Kütüphanesi’nde bulunmaktadır (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018). Kitabın fark edilmesinde büyük öneme sahip olan Ali Emirî Efendi, eseri görür görmez değerini hemen anlamıştır. Eserin önemini dile getirmek adına “Bu bir kitap değil Türkistan ülkesidir. Bu kitaba hakiki kıymet vermek lazım gelse cihanın hazineleri kâfi gelmez.” demiştir (Üstüner, 2015, s.105).

4.1.4.2.3.Atebetü’l- Hakayık

“Hakikatlerin Eşiği” manâsına gelen Atebetü’l- Hakayık, 11-13. yüzyıllar arasında Edip Ahmed Yüknekî tarafından yazılmış dinî bir eserdir (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018). Eser, Muhammed Dâd Ispehsâlâr Beg’e sunulmuştur (Üstüner, 2015).

Gözleri doğuştan görmeyen Edip Ahmed, Yüknek doğumlu olduğu için “Yüknekî” olarak bilinmektedir (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

101 dörtlük ve 40 beyitten oluşan eserde yazar, insanları Türk-İslâm kültürü çevresinde eğitmeyi amaçlamıştır (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

Atebetü’l- Hakayık; Allah’a, peygambere, dört halifeye övgü ile başlayıp bilginin faydası, bilgisizliğin zararları, dünyanın geçiciliği, cömertliğe övgü ve cimriliğe yergi, alçakgönüllülük, kibir, bağışlama, yumuşak huyluluk ve zamanın bozukluğu gibi konular üzerinde durur (Akar, 2018).

Eserin vezin ve kafiye dizilişi Kutadgu Bilig’e benzemektedir. Bu eserde aruz kusurları ve imaleler çoktur (Üstüner,2015). Eserin dili Kutadgu Bilig’e göre daha ağırdır. Bu durum Atebetü’l- Hakayık’ın Kutadgu Bilig’ten sonra yazıldığının ve Türk dilinde Arapça ve Farsça etkisinin zaman içerisinde arttığının bir göstergesidir (Üstüner, 2015).

Toplam 6 nüshası[28] bulunan eserin, İstanbul'da bulunan üç nüshasından biri Uygur harfli, diğeri hem Uygur hem Arap harflidir. Bu iki nüsha dışında Ankara'daki iki nüsha, İstanbul'da bulunan nüsha ve Berlin'deki nüsha Arap harflidir (Akar, 2018).

4.1.4.2.4. Divan-ı Hikmet

Ahmet Yesevî'nin dini ve tasavvufî şiirlerini içine alan esere verilen isimdir. Bu isim daha sonra Yesevî'nin yolundan yürüyenlerin söyledikleri şiirleri de içerisine alacak kadar genişlemiştir (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

Ahmet Yesevî'nin dili Karahanlı Türkçesinin özelliklerini yansıtmamakta, şiirlerin çoğu çoğaltıldıkları dönemin dil özelliklerini taşımaktadırlar (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018). Yesevî'nin Karahanlı Türkçesinin hâkim olduğu yüzyıllar içerisinde yaşaması eserlerinin bu dönemde incelenmesine zemin hazırlamıştır.

Ahmet Yesevî'nin hayatı hakkındaki bilgiler çoğunlukla menkıbelere dayanır (Akar, 2018). 12. yüzyılda yaşadığı bilinen Yesevî, Yesi şehrinde dünyaya gelmiş mutasavvıf bir şairdir (Ercilasun, 2016). Ahmet Yesevî, kurduğu Yesevîlik tarikatı, yaptığı irşatlar ve yazdığı şiirler ile göçebe Türk halkına Müslümanlığı anlatmıştır. Müslümanlığı yayarken hoşgörüyü elden bırakmamış; söylediği Türkçe şiirlerle Türk diline verdiği önemi de göstermiştir (Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

Yesevî'nin hikmetlerinde; dinin esasları, tasavvuf adabı, cennet-cehennem, kıyamette olması muhtemel hadiseler, peygamber sevgisi, dünyadan şikâyet başlıca konulardır (Ercilasun, 2016). Hikmetler genellikle koşma şeklinde kafiyelenmiş, dörtlükler hâlinde yazılmış ve hece vezniyle oluşturulmuştur (Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

Yesevî'nin şiirlerinde çok güçlü bir zikir ritmi göze çarpar. Daha sonraları bu ritim, Yesevî'nin yolundan gidecek olan Yunus Emre, Hacı Bayram Veli ve Kaygusuz Abdal gibi isimlerin şiirlerinde de karşımıza çıkacaktır (Ercilasun, 2016).

Eserin 16. yüzyıldan kaldığı bilinen en eski nüshasıyla beraber toplam 9 nüshası vardır (Akar, 2018).

[28] Ercilasun (2016), Atebetü'l- Hakayık'ın günümüze ulaşan dört nüshası olduğunu söylemektedir.

4.1.4.2.5. Kur'an Tercümeleri

İslâmiyet'in kabulünün ardından Kur'an'ın Türkçeye çevirileri de ilk olarak Karahanlılar dönemine rastlamaktadır. Bu dönemde Kur'an tercümeleri, kaynak dildeki orijinal satırın hemen altına tercümesi yapılan dile ait satırın getirilmesiyle oluşturulan satır altı Kur'an tercümesi usulüne dayanılarak yapılmıştır (Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

Karahanlılar dönemine ait olduğu tahmin edilen Kur'an tercümelerinin 4 nüshası bulunmasına rağmen, bu nüshalar arasında en önemli olanı Manchester'deki "John Rylands nüshası"dır (Ercilasun, 2016; Akar, 2018). Diğer 3 nüsha ise şunlardır (Ercilasun, 2016):

1. İstanbul'da Türk İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan nüsha (TİEM nüshası)
2. Özbekistan İlimler Akademisi nüshası
3. Anonim tefsir (Petersburg- Asya Halkları Enstitüsü Kitaplığı'nda bulunur.)

4.1.4.3. Orta Türkçeye Ait Dil Bilgisel Kurallar, Kural Dışı (Düzensiz) Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri

Orta Türkçeye ait verilen kurallar ve kural dışı kullanımlar; ses bilgisi, biçim bilgisi, cümle bilgisi, söz dizimi başlıkları altında incelenmiştir. Bu dönem Türkçesine ait düzensizliklerden yalnızca ses bilgisi ve biçim bilgisine ait olanlara ulaşılabilmiştir. Bu sebeple çalışmada sadece onlara yer verilmiştir. Çalışmada Orta Türkçeye ait kurallar, kural dışı olarak belirlenen kullanımlara bağlı olarak verilmiştir. Bu dönem diline ait tüm kurallara yer verilmemiştir.

Ayrıca bu dönem eserlerinin farklı yazma nüshaları olması, kelimelerin farklı nüshalarda farklı harflerle yazılmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum kural dışı bir kullanım olarak düşünülmemektedir. Ercilasun (2020), Orta Türkçe dönemi dil bilgisinde görülen bu durumun müstehsihlerden kaynaklandığını düşünmektedir. Bizce de farklı yazımlar yahut farklı eklerin kullanımı kural dışı bir kullanım olarak değerlendirilmemelidir.

4.1.4.3.1. Orta Türkçeye Ait Ses Bilgisinde Karşılaşılan Kurallar, Kural Dışı Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Kural 1: Türkçenin hemen hemen her döneminde vurgusuz orta hece ünlüsü (dar ünlü) düşer.

> *Kural Dışı Kullanım:* Orta Türkçe döneminde yazılan eserler incelendiğinde vurgusuz orta hece ünlüsünün yanında orta heceye ait geniş ünlünün düştüğü örneklere de rastlanmaktadır (Hacıeminoğlu, 1996).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Tutşı <tutaşı "yakın komşu" (DLT-I, 143-12)

Kural 2: Türkçe kelimeler c, f, ḥ, ḫ, l, n, g, r, v, z sesleri ile başlamaz.

Kural Dışı Kullanım: Karahanlı Türkçesinde c, f, h, l, r, z sesleriyle başlayan örneklere rastlanmaktadır (Hacıeminoğlu, 1996).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Cılday "atların göğsünde çıkan bir hastalık" (DLT-III, 240-17), *cigi* "sağlam" (DLT-III, 229-7), *cugdu* "devenin uzamış olan tüyü" (DLT-I, 31-9), *cülab* "gül suyu"
(KB- 2904).

Furhan evi "puthane" (DLT-I, 343-26).

Hana "ana" (DLT-I, 32-29), *hata* "ata" (DLT-I, 32-28), *hakan* "Afrasiyab'a verilen unvan" (DLT-III, 157-13), *hafsı* "hokka" (DLT-I, 423-11), *hamir* "emir, bey" (DLT-I, 112-14), *handa* "nerede" (DLT-III, 218-25), *hayu* "hangi" (DLT-III, 218-17), *humaru* "miras" (DLT-I, 1445-20), *hun* "kaba" (DLT-III, 138-10).

Laçin "şahin" (DLT-I, 410-10), *lagün* "ölçek" (DLT-I, 140-16), *latu* "bir çeşit çorba" (DLT-III, 237-25), *lıkın* "edat (ile anlamında kullanılıyor.)" (DLT-II, 91-3), *limgen* "sarı erik" (DLT-I, 444-1), *lişp* "salga, balgam" (DLT-III, 127-2), *liyü* "bir çeşit çamur" (DLT-III, 238-13), *lüçnüt* "imece" (DLT-I, 541-23).

Rapçat "angarya, gereksiz iş" (DLT-I, 451-12).

Zanbı "bir böcek türü" (DLT-III, 441-13), *zerenze* "yaban mersini" (DLT-I, 449-12), *zünküm* "bir çeşit Çin ipeklisi" (DLT-I, 485-7).

Heç heç "atları harekete geçirmek için çıkarılan ses" (DLT-I, 321-18), *hoç hoç* "keçileri güderken çıkarılan ses" (DLT-II, 282-2), *zak zak* "koçları toslaşmaya kışkırtmak için söylenen söz" (DLT-I, 339-16).[29]

Kural 3: Sert (ötümsüz, tonsuz, sedasız) ünsüzlerin (konsonantların) ardından gelen ünlüler, ünsüzlerin ötümlüleşmesine sebep olur. Bu ses olayına "Ötümlüleşme/ Tonlulaşma/ Sedalılaşma/ Ünsüz Yumuşaması" denir (Hacıeminoğlu, 1996; Ergin, 2020)

[29] Dîvânü Lügati't- Türk'te geçen örnekler Türkçede yansıma sözcüklerin kuralın bir istisnası olduğunun ispatıdır. Yalnızca Orta Türkçe döneminde değil, Türkçenin diğer devirlerinde de yansıma sözcüklerin kural dışı kullanımına rastlanmaktadır. Bu durum, art zamanlı olarak da görülmektedir.

Kural Dışı Kullanım: Orta Türkçe döneminde yazılmış metinlerde "tonsuz" olması gereken bazı örneklerin kural dışında kalarak "tonlulaştığı" görülmektedir (Hacıeminoğlu, 1996)[30].

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Dag ol<tag ol "değil" (DLT-I, 393-4), *dakı<takı* "dahi" (DLT-II, 195-27), *dangal<tangal* "iri saman" (DLT-III, 384-1), *dava<tava* "ılgın ağacı meyvesi" (DLT-III, 237-16), *deve<teve* (DLT-II,195-25), *didek<titek* "gelinin başına örtülen örtü, duvak" (DLT-I, 408-11), *dük<tük* "birkaç" (DLT-I, 334-15), *dal<tal* "kol, şube, dal" (KB-5311).

Kural 4: Türkçenin her devrinde kelime sonlarına gelen eklerle ilişkili olarak ünsüz (konsonant) düşmelerine rastlanır (Hacıeminoğlu, 1996; Ergin, 2020). Orta Türkçede *-d, -r-, -y, -g* düşmeleri görülür (Hacıeminoğlu, 1996). Bu ünsüz düşmelerinden *-d* ve *-r-* düşmelerinde kural dışı kullanımlar göze çarpmaktadır.

Kural Dışı Kullanım: Dîvânü Lügati't- Türk' te rastlanan bir örnekte aynı kelimenin -d sesinin düştüğü ve düşmediği kullanımları bulunmaktadır.[31]

Kural Dışı Kullanım Örneği:

Ken<kend "şehir, kale" (DLT-I, 178-16)

Kend<kend "şehir, kale" (DLT-III, 150-17)

Kural Dışı Kullanım II: Kelime sonundaki -y seslerinin düşmesi olayı kural olarak nitelendiğinde orta hecedeki -y sesinin düşmesi kural dışı bir kullanım kabul edilmelidir. Bu duruma ait bir örneğe Dîvânü Lügati't- Türk' te rastlamak mümkündür.

Kural Dışı Kullanım Örneği:

Katar-<kaytar- (DLT-II, 74-5).

Kural 5: Telaffuzu kolaylaştırmak amacıyla çoğunlukla yan yana bulunan iki sesin yer değiştirmesi olayına "göçüşme, metatez" adı verilir (Hacıeminoğlu, 1996; Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Orta Türkçede göçüşme örneklerine sıklıkla rastlanır. Ancak bu dönemde yan yana bulunmayan sesler arasında yer değiştirmeler olduğu da görülür (Hacıeminoğlu, 1996).

Kural Dışı Kullanım Örneği:

*Kibi<bigi "*gibi, benzer".

[30] Hacıeminoğlu (1996), bu olaya "Erken Tonlulaşma" adını vermektedir.

[31] Bu kullanım herhangi bir yazım hatasından ileri gelmiyorsa, ünsüz düşmesinin gerçekleşmesi gereken bir kelimede ünsüzün düşmeden kullanılması kural dışı bir kullanım olarak değerlendirilmeli düşüncesindeyiz.

Kural 6: Kutadgu Bilig'de dudak ünsüzlerinden (b, p, v, f, m) sonra gelen ünlü sesler düzlüğünü korur (Ercilasun, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Kutadgu Bilig'in üç nüshasında da dudak ünsüzlerinden sonra gelen ünlü seslerin yuvarlaklaştığı örneklere rastlanır. Bu durum kural dışı bir kullanım örneğidir.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Sev-ü-n- (KB- C315-4), tap-u-n- (KB-B79-3, B79-8), sev-ü-n-dür- (KB-A13-15, B-17-7, C16-5).

Kural 7: *-n-* eki ile türemiş fiil, geniş zaman kipiyle çekimlendiğinde kelimenin yardımcı ünlüsü düşer (Ercilasun, 2020).

Kural Dışı Kullanım: -n- eki ile türemiş bir fiilin geniş zaman kipiyle çekimlendiği durumlarda yardımcı ünlüsünün düşmediği örneklere az da olsa rastlanmıştır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Basınur (KB- 251-2368).

4.1.4.3.2. Orta Türkçeye Ait Biçim Bilgisinde Karşılaşılan Kurallar, Kural Dışı Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Kural 1: Karahanlı Türkçesinde vasıta hâli görevini üstlenen (-le/-la) ek *-n*'dir (Hacıeminoğlu, 1996).

Kural Dışı Kullanım I: -n- eki, dönem eserlerinde rastlanan bazı örneklerde vasıta görevinin dışında kullanılmaktadır. Bu çalışmada bir ekin görevinin dışında kullanılması o ek için düzensiz bir kullanım olarak kabul edilmektedir.[32]

Kural Dışı Kullanım Örneği:

Ançan<anca-n "ondan"

Kural Dışı Kullanım II: Kutadgu Bilig'de *-n-* ekinin herhangi bir işlevi olmadığı hâlde kelimelere eklendiği görülmektedir. Bir ekin görevinin dışında bir görevde kullanılması o ek için nasıl kural dışı bir durumsa, ekin herhangi bir işlevinin olmadan kelimeye eklenmesi de kural dışı kabul edilmelidir. Ekin herhangi bir işlevinin olmaması (cümleye yapısal ya da anlamsal bir ekleme yapmıyor oluşu) ekin yalın hâl yerine kullanıldığını düşündürmektedir. Böylesi bir düşünce ekin farklı bir işlevde yahut farklı bir ekin yerine kullanılması ile eş değer kabul edilmesi demektir ki yine kural dışında kalır.

[32] Her ekin bir işlevi vardır. Bu işlevin dışında başka bir işlevde kullanılması ek için düzensizlik sayılmalıdır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

barın͡ga *bütün* bolgıl amrul amrul (KB- 19-26)

yigitlik yava kılma *asgın* alın (KB- 50-360)

bitip koḍtum öḍ sav kumaru *okın* (KB- 153-1356)

kanı kim *aşundı* öḍindin keçip (KB-156-1384)

meger ta'at erse *ivingil* yügür (KB-217-1999)

seringil seringen yagısın urar (KB- 252-2379)

tükel avçı it teg et özke *bakın* (KB-362-3601)

Kural 2: Karahanlı Türkçesinde de *-DA* eki eklendiği kelimeye bulunma anlamı katma görevini üstlenir (Hacıeminoğlu, 1996).

Kural Dışı Kullanım: -DA ekinin dönem eserlerinde rastlanan örneklerinde ekin ayrılma hâli göreviyle kullanıldığı durumlara rastlanmaktadır. Karahanlı Türkçesi döneminde ayrılma hâli ekinin bulunuyor olması, *-DA* ekinin tek görevinin bulunma hâli eki olduğunu göstermektedir. Bu durum ekin ayrılma hâli görevinin kural dışı bir kullanım olduğu sonucuna varmamızı sağlar.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

minde basa (KB- 6175), *minde* kidin (KB-3023).

Bu at *anda* yeg (DLT-III, 144-5), takı *anda* yigsek yanıt söylegil (KB-4310), tilekke tegümez bu *anda* basa (KB-1821), tapındı bu ay toldı *anda* naru (KB-607).

Ali erdi *munda* bakası talu (KB-57), hünersızka *munda* cefa azrak ol (AH-3442), *munda* naru keslinür (DLT-I, 352-13), negü bulsa *munda* naru ıd yorı (KB-1444).

Kural 3: Eski Türkçeden beri Türkçe kelimelerin son sesi *-d* sesi olamaz (Hacıeminoğlu, 1996).

Kural Dışı Kullanım: Fiilden fiil yapan -d- eki Türkçe kelimelerde son ses olarak kullanılabilir. Bu durum istisnadır (Hacıeminoğlu, 1996).

Kural 4: Türkçeden fiile gelen ekler isme, isme gelen ekler fiile getirilemez (Hacıeminoğlu, 1996).

Kural Dışı Kullanım I: Hem pekiştirme eki hem de fiile gelerek dönüşlülük eki görevi gören *-k- /-ḳ-*, Türkçedeki kuralın aksine hem isimden hem de fiilden fiil türetebilmektedir.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

-k- /-ḳ- Ekinin İsimden Fiil Yaptığı Örnekler:

Er açıktı "Adam acıktı."

"Yılkı yudukdı "Hayvan sürüsü kuraklıktan arıkladı." (DLT-I, 21-2)

-k- /-ḳ- Ekinin İsimden Fiil Yaptığı Örnekler:

Bu işig sezikti "Bu işi ondan sezdim." (DLT-II, 117-22).

Er yagıka basıktı "Adam düşmanın baskısına uğradı, basıldı." (DLT-II, 228-6)

Yagı sancıktı "Düşman yenildi." (DLT-II, 228-2).

Kural Dışı Kullanım II: *-se/-sa* eki de hem isim hem fiil tabanlarına gelebilmektedir.

-se/-sa Ekinin Fiil Tabanlarında Görüldüğü Örnekler:

Ol andın yarmak *alıgsadı* "O, ondan para almak istedi." (DLT-I, 281-18).

Ol maṅga tavar *berigsedi* "O, bana mal vermek istedi." (DLT-III, 334-16).

Ol evge *barıgsadı* "O, eve gitmek istedi." (DLT-I, 281-10).

Oğlan *biligsedi* "Çocuk bilgili olmak istedi." (DLT-III, 334-13).

Ol maṅga *keligsedi* "O, bana gelmek istedi." (DLT-III, 335-3).

-se/-sa Ekinin İsim Tabanlarında Görüldüğü Örnekler:

Er *aşsadı* "Adam yemek yemek istedi." (DLT-I, 277-3).

Er *balıksadı* "Adam balık yemek istedi." (DLT-III, 334-9).

Er *bagırsadı* "Adamın canı ciğer yemek istedi." (DLT-III, 332-21).

Er *egirsedi* "Adam ilaç almak istedi." (DLT-I, 302-20).

Er *erüskedi* "Adamın canı erik istedi." (DLT-I, 303-4).

Kural 5: Orta Türkçede *-ş-* eki fiilden fiil yapım eki göreviyle kullanır (Hacıeminoğlu, 1996).

Kural Dışı Kullanım: Kutadgu Bilig'de bu ekin kelimeye hiçbir anlam yüklemediği kullanımlara rastlanmaktadır. Bu durum *-n* vasıta ekinde de görülmektedir. Ekin kelimeye herhangi bir anlam veya görev yüklememesi hâli de kural dışı bir kullanım örneği kabul edilmiştir.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Yakışsa yarutur bakışsa özün (KB- 30-134).

Kayuka *yaguşsa* aṅgar öz ular (KB- 30-136).

Kimiṅg kırkta keçse tiriglik yılı

Esenleşti erke yiğitlik tili (KB- 51- 364).

Kural 6: Geçişlilik eklerinin görevi, geçişsiz fiileri geçişli yapmaktır. Bunun yanında geçişli bir fiile geldiğinde bu ekler geçişlilik dereceleri artar (Ercilasun, 2020; Ergin, 2020). Kutadgu Bilig'de görülen *-gur-* ve *-t-* ekleri geçişlilik eklerindendir.

Kural Dışı Kullanım: Kutadgu Bilig'de rastlanan bazı örneklerin *-gur-* ve *-t-* geçişlilik eklerini aldıkları hâlde geçişsiz oldukları saptanmıştır (Ercilasun, 2020).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Ünin ötti keklik küler *katgura* (KB-25-76).

Çiçek yazdı yüz kör küler *katgurar* (KB- 25-80).

Yumıttı an͡gar

Yumıttı an͡gar bek ajun ödrümi (KB- 56-417).

Tirer *yumıtsa* saçar sen kamug (KB-89-719).

Kural 7: Çokluk ikinci kişi zamirine (siz) Karahanlı Türkçesi metinlerinde rastlanmaz (Ercilasun, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Kutadgu Bilig'de tek örnekte bu zamirin kullanıldığı görülmektedir (Ercilasun, 2020).

Kural 8: Karahanlı Türkçesinde ünlü ile biten fiillerden sonra gelen geniş zaman eki *-r* şeklinde kullanılır (Ercilasun, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Bu dönem eserlerinde geniş zamanı -r ile yapılması gereken ünlü ile biten fiillerin -ur, -ür ile geniş zaman yapıldıkları ve yardımcı ses kullandıkları saptanmıştır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

beḍü-y-ür (KB-277-2643, KB-605-6110), men͡gze-y-ür (KB-142-1246), ti-y-ür (KB-517-5184), tu-y-ur (KB-343-3412), yara-y-ur (KB-76-706), yi-y-ür (KB-33-164, KB-114-966).

Dîvânü Lügati't- Türk'te ise emge-y-ür, kakı-y-ur, kü-çe-y-ür, savrı-y-ur, üşi-y-ür örnekleri bu kuralın dışında kalan örneklerdir.

Kural 9: Karahanlı Türkçesinde ç, ġ, k, ḳ, m, n͡g, p, s, ş, v, z, g, t, y ünsüzleriyle biten tek heceli fiillere geniş zaman eki[33] *-er, -ar* olarak gelmektedir (Ercilasun, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Geniş zaman ekinin *-er, -ar* olarak gelmesi gereken tek heceli fiillerin bazıları ç, ġ, k, ḳ, m, n͡g, p, s, ş, v, z, g, t, y ünsüzleriyle bitmesine rağmen geniş zaman ekini farklı biçimlerde almaktadır.

[33] Karahanlı Türkçesinde geniş zaman ekinin kullanımları gerek devrin eserleri arasında gerek ise tek bir eserin içerisinde farklılıklar arz etmektedir. Aynı kelime eki hem *-ar* hem *-ır* hem *-ur* biçiminde alabilmektedir. Ya da bir kelime farklı iki üç gösterimi kullanılarak eserlere işlenmiştir. Genel hatlarıyla bu durum geniş zaman ekinin dönem Türkçesinde başlı başına düzensizlik gösterdiği sonucuna varılmasını sağlar.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Kural dışında kalan fiiller *teg-*, *yat-*, *ay-* fiilleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu fiillerin geniş zaman çekimleri dönem eserlerinde geçmektedir.

Kutadgu Bilig'de *teg-* fiili *teg-ir* şeklinde de (KB-32-155, KB-231-2147, KB-280-2679, KB-553-5568) *teg-ür* şeklinde de (KB-B43-14, KB-A34-16) geçmektedir.

Ay- fiilinin geniş zamanı için de düzensizlikler söz konusudur. Bu fiil, Kutadgu Bilig (KB- 45-298, KB-331-3269), Dîvânü Lügati't- Türk ve Atebetü'l- Hakayık'ta *ay-ur* biçiminde geniş zaman yapılmaktadır.

Teg-, yat- ve ay- fiillerinin haricinde geniş zaman ekini alma şekli kural dışında kalan bir fiile daha dönem eserlerinde rastlanmaktadır. Bu fiil *yort-* fiilidir. "Dîvânü Lügati't- Türk'te geçen *yort-* fiilinin geniş zamanında da farklı bir durum vardır. Bu fiilin geniş zamanı hem *yort-ur* hem *yort-ar* olarak gösterilmiş; ikincisi için "bir dilde" kaydı düşülmüştür." (Ercilasun, 2020; s. 146).

Kural 10: Karahanlı Türkçesinde fiillere gelerek onlara geniş zaman (devamlı yapılma, süreklilik) anlamı yükleyen geniş zaman eki (-r, -ar, -er, -ır, -ir, -ur, -ür)'dir (Ercilasun, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Geniş zaman kip eki, ayrı bir kip olmasına rağmen, az da olsa bu dönem eserlerinde gelecek zaman kip eki yerine kullanılmıştır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Usanma ölür sen meninḡde basa (KB-127- 1093).

Kural 11: Karahanlı Türkçesinde *-gu, -gü* bir fiilden isim yapım ekidir ve kelimelere gereklilik anlamı yükler (Ercilasun, 2020).

Kural Dışı Kullanım: -gu, -gü ekinin gelecek zaman eki olarak kullanıldığı örneklere rastlanmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

özüṅg köç-gü (KB-162-1445, KB-606-6112), öl-gü özüṅg (KB-633- 6400)[34]
ayıt-gu turur (KB-525-5278), buzul-gu turur (KB A58- 32, KB C69-4), keç-gü turur (KB-530-5324), körün-gü (KB-65-510), töşen-gü (KB-39-237), yokal-gu turur (KB-85-692).

[34] Bu iki örnekte -gu, -gü'lü gelecek zaman gösteriminde örneğine az rastlanan ikinci tekil kişi çekimi görülmektedir.

Kural 12: Karahanlı Türkçesinde fiillere gelerek onlara gelecekte yapılacak olma anlamı yükleyen gelecek zaman kipi (-ga, -ge, -gay, -gey)'dir (Ercilasun, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Gelecek zaman kip eki, ayrı bir kip olmasına rağmen, az da olsa bu dönem eserlerinde geniş zaman kip eki yerine kullanılmıştır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

İsizke katılma ay eḍgü kişi

İsiz bolga kılkın͡g ol isiz tuşı[35] (KB-426-4241)

Turu itlü bargay kamug işleri͡n͡g

İli͡n͡g arta bargay kin͡gügey yiri͡n͡g[36] (KB-586/ KB-5914-5915)

Bu iki örnek de Kutadgu Bilig'den alınmıştır. Bu örneklerde dikkate değer olan ikinci şey, gelecek zaman ekinin geniş zaman görevi üstlenmesinin yanında cümleye şart anlamı da katmış olmasıdır. Bu örneklerde gelecek zaman kipi hem geniş zaman kipinin hem de şart kipinin görevini üstlenmektedir.

Kural 13: "Kutadgu Bilig'de yakın gelecek zaman eki *-galır, -gelir'*dir." (Ercilasun, 2020, s. 174).

Kural Dışı Kullanım: Kutadgu Bilig'de yakın gelecek zaman ekini *-gelür* biçiminde alan bir örneğe rastlanmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örneği:

yet-gelür (KB A176-6).

Kural 14: Orta Türkçede şart eki *-se, -sa*'dır (Ercilasun, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Şart anlamı taşımak üzere ikinci tekil şahıslara -n͡g ekinin geldiği görülmektedir. Bu durum hem şart kipinin kullanımının dışındadır hem de dönem Türkçesinin dil yapısında görülmesi mümkün olmayan bir hadisedir. Bu sebeple Arat, bu örneklerdeki -n͡g ekini okunuşta dikkate almamaktadır (Ercilasun, 2020).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

man͡ga yakru birsen͡g anı (KB B232-6, KB C182-6).

Kalı kelsen͡g asgı tususı san͡ga (KB C-189-1).

[35] "Ey insan, kötülerle düşüp kalkarsan senin de huyun kötüleşir." (KB-426-4241)

[36] "Bunları seç ve farklı tut, faydaları ölçüsünde onlara itibar göster ve ihsanda bulun; böyle yaparsan bütün işlerin düzene girer, memleketin sürekli büyür ve toprağın genişler." (KB-586/ KB-5914-5915).

Kural 15: Şart eki (-se, -sa), her şahış için ayrı bir gösterime sahiptir (Ercilasun, 2020). Örnekleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 4.Orta Türkçede Şart Ekinin Şahıslara Göre Çekimi

1.Tekil Şahıs Çekimi	Barsa- men (KB-571-572), kelme-se men (KB-494- 4954), koḍ-sa men (KB- 571-5752), ti-se men (KB-63- 479, KB-80-645).
2.Tekil Şahıs Çekimi	(Tuta) bilme-se sen (KB-89-724), bulma-sa sen (KB-250-2362), kizle-se sen (KB-46-312), yi-se sen (KB- 609- 6148)
3.Tekil Şahıs Çekimi	Ağ-sa (KB-90-733), aşun-sa (KB-273- 2604), emleme-se (KB-32-157), toḍ-sa (KB-435- 4329), yorıtma-sa (KB-389-3868)
1.Çoğul Şahıs Çekimi	Er-se-miz (KB-635-6428), ur-sa-mız (KB-405- 4016)
2.Çoğul Şahıs Çekimi	Tez-e siz (KB A141-19)
3.Çoğul Şahıs Çekimi	Bol-sa-lar (KB-554-5582), ög-se-ler (KB-442-4396), tep-se-ler (KB B81-1), tıḍma-sa-lar (KB-554-5581).

Kural Dışı Kullanım: Şart ekinin üçüncü tekil şahıs gösterimi, ikinci tekil şahıs şart manâsı verecek şekilde kullanıldığı örneklere rastlanmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

mun͡gar *bütmese* kör bu nuşin revan
ukuş közi birle yaruttı cihan (KB-44-290)
kalı *yaksa* kıldın͡g tiriglik yava (KB-47-323)
Küsüş tut yiğitlik keçer sinde terk
Kaçar bu tiriglik nece *tutsa* berk (KB- 50-361)
Bu kutka ınanma usa eḍgü kıl (KB-70-549)
Iḍayın tise ıd kalı *tutsa* tut (KB-92-750)
Şükür kıl ay ni'met iḍisi unur
Şükür *kılsa* ni'met bayat arturur (KB-92-756)
Tilese agır tut *tilese* ucuz (KB-177-1603)
Uluglar kut ol kör *tilese* kutug
Tapıngıl tapugka turur kut tutug (KB-421-4180)

Kural 16: Orta Türkçede kelimelere şart anlamını şart eki (-se, -sa) yükler (Ercilasun, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Şart eki bazı durumlarda gereklilik ifade edecek biçimde de kullanılır. Orta Türkçede gereklilik bildiren bir ek olmasına rağmen, şart ekinin böyle bir kullanım üstlenmesi kural dışı sayılmalıdır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Özini *küḍezse* ayı ertmese
Yavuz yunçıg işke yakın turmasa (KB- 57-424)

Özinde ulugka tapug *kılsa* öz
Özinde kiçigke süçig *tutsa* söz (KB-87/704-706)

Biri söz eşitse katıg *tutsa* berk
Biri körse teng͡siz közin yumsa terk (KB-264-2511)

Kural 17: "Orta Türkçede fiillerin iki kipli çekimi arka arkaya gelen iki çekimli fiil ile meydana getirilir. Sonra gelen er- yardımcı fiili; görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart şekillerine girerek iki kipli çekimlerin hikâye, rivayet ve şartını oluşturur." (Ercilasun, 2020, s.198). Fillerin çekiminde üç kip ekinin ard arda kullanımı Türkçe biçim yapısına uygun değildir.

Kural Dışı Kullanım: Az görülmekle birlikte Kutadgu Bilig'de fiillerin ard arda gelen üç kip eki ile çekimlendiği örneklere rastlanmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

uḍır erdin͡g erse tur aç emdi köz (KB-28-83)
ölür erdi erse kamug iglegen
kişi kalmagay erdi ruzi yigen (KB-128-1108)

Kural 18: "İktidar şeklinin olumsuzu Kutadgu Bilig'de *u-* fiiliyle ifâde edilir. Bu ifâde için bilme- fiili az kullanılır. Ancak gerek olumlu gerek olumsuz kullanışlarda *u-* fiilinin ekleştiği görülür." (Ercilasun, 2020, s.204)

Kural Dışı Kullanım: Ekleşmiş olan *u-* fiilinin tek bir örnekte ekleşmemiş olarak kullanıldığı görülmektedir.

Kural Dışı Kullanım Örneği:

Semü umaz (KB-581-5863)

Kural 19: -galı, -geli eki Kutadgu Bilig'de sebep bildiren bir zarf-fiil ekidir (Ercilasun, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Bu ekin görevinin dışında zaman ifâde etmek için kullanıldığı örneklere de rastlanmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örneği:

Ayur ay kadaşım kalı keldin͡g ay

san͡ga tuşgalı men takı keçmez ay (KB-564-5685)

4.1.5. Eski Anadolu Türkçesi Dönemi (13-15.yy)

"Doğuda Çağatayca ve kuzeyde Kıpçakça ile temsil edilen Orta Türkçe dönemi Türk lehçelerinin batıdaki temsilcisi Oğuz Türkçesidir." (Akar, 2018, s.241) Çoğrafi özelliklerden hareketle Oğuz Türkçesi, Batı Türkçesi adıyla da anılmaktadır (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018). Önceleri yalnızca konuşma dili olarak kullanılmış olan Oğuz Türkçesi, 13. yy. dan itibaren Anadolu ve Azerbaycan'da yazı dili olarak da kullanılmaya başlanmıştır (Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

13. ve 15. yüzyıllar arasında Anadolu'da Oğuz Türkçesine bağlı olarak gelişen yazı dili Eski Anadolu Türkçesidir (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018; Şahin, 2018). Eski Anadolu Türkçesi, Oğuzcaya dayalı ilk yazı dili olması bakımından önem taşımaktadır (Akar, 2018; Şahin, 2018). Eski Anadolu Türkçesi adlandırması alanyazında karşılaşılan tek adlandırma değildir. Bu dönem için "Eski Osmanlıca, Eski Türkiye Türkçesi, Eski Oğuz Türkçesi" adlandırmaları da kullanılmaktadır (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018; Şahin, 2018). Ercilasun (2016), bu karşılıklardan Eski Anadolu Türkçesi terimini kullanmayı doğru bulmaz, bu terimin Azerbaycan bölgesini dışarıda bıraktığını gerekçe göstererek "Eski Oğuz Türkçesi" teriminin daha doğru bir adlandırma olduğunu dile getirmektedir. Alanyazında en çok tercih edilen adlandırma "Eski Anadolu Türkçesi" olduğu için biz de çalışmamızda "Eski Anadolu Türkçesi" adlandırmasını kullanmayı uygun gördük.

Eski Anadolu Türkçesi üç farklı dönemden oluşmaktadır. Bu dönemlerin her birinde yazı dilinin kullanılma şekli, Türkçeye verilen değerin durumu ve tarihî dönem adlandırmaları değişmiştir. Eski Anadolu Türkçesi yazı dili şu üç dönem üzerinden ele alınacaktır (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018; Şahin, 2018):

1. Selçuklu Dönemi (12. yy. sonu- 13. yy.)
2. Beylikler Dönemi (13.yy.- 15.yy.)
3. Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemi (15. yy. ilk yarısı)

Türkçenin bu döneminin tarihî yapısı bu üç ayrım üzerinden ele alınıp incelenecektir. Bu dönemin incelenme sebebi Oğuz Türkçesinin gelişimini ve Türk dili tarihî üzerindeki tesiri olduğundan döneme ait tarihi olaylar yalnızca dil üzerindeki etkisi bakımından ele alınmıştır.

4.1.5.1.Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Toplumsal Yapı, Sosyo-Kültürel Düzen, Yönetim, Dil

4.1.5.1.1. Selçukluklar Dönemi (12-13.yy)

1040 yılında Büyük Selçuklu Devleti'ni kuran Oğuz beyleri, bu dönemden sonra kitleler hâlinde İran, Azerbaycan, Suriye ve Anadolu'ya doğru yayılmaya başlamışlardır (Üstüner, 2015). Kitleler hâlinde yayılan Türklerden, Anadolu'ya gelen Oğuzlar 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi'ni kazanarak 1075 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuşlardır (Üstüner, 2015).

11. yüzyıl, Haçlılar ve Bizans'la yapılan savaşlara sahne olmuştur. 1176 Miryakefalon savaşında II. Kılıçarslan, Bizans'ı ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Bu savaş ile, Anadolu'nun Türk yurdu olduğu kesinleşmiştir (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016).

13. yüzyıl tüm dünya için Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın zulüm ve baskılarının yaşandığı dönemdir. Cengiz Han etkisiyle, Türkistan'da kalmış Oğuzlar Azerbaycan'a ve Anadolu'ya gelmişler; bu sayede bu iki ülke büyük bir hızla ikinci bir Türk ana yurdu hâlini almıştır (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016). Cengiz Han ve çocuklarının baskıları, Anadolu Selçuklu Devleti'ni zayıflatmış olsa da bu durum Anadolu'daki Türk nüfusunun da artmasına yol açmıştır. 1243 Kösedağ Savaşı'nın kaybedilmesinden sonra Anadolu Selçuklu Devleti iyiden iyiye gücünü kaybetmeye başlamıştır (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016). Sınırın güvenliğini sağlamak amacıyla sınır boylarına yerleştirilen beylikler, 1243 yılında Moğolların hakimiyetine girerek 1308 yılında son bulan Anadolu Selçuklu Devleti'nin yerine bağımsızlıklarını ilan ederek yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuşlardır: Beylikler Dönemi (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016).

> *Türk toplulukları Anadolu'ya 11. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kitleler hâlinde gelmeye başlamışlardır. Bu ilk dönemde onlara ait yazılı eserlere rastlanmaz. Köktürk, Uygur ve Karahanlı döneminde edebî gücünü ispatlayan Türkçenin bu dönemde eser verememesi düşünülemez. Bu yüzyılda Türkçe eserlere rastlanmamasının başlıca sebebi, Haçlı Seferleri ve Moğol istilasının oluşturduğu kargaşa ortamıdır* (Akar, 2018, s.243).

Bu dönemde çeşitli tasavvuf akımlarına bağlı olarak kurulan tekke ve dergâhlar çevresinde kültürel hareketlilikler gözlemlenmişse de bunlar yazılı edebiyata yansımamıştır (Akar, 2018).

Selçuklular döneminde haberleşme ve dinî işlerde Arapçanın, yönetim işlerinde Farsçanın, halk ile olan iletişimde ise Türkçenin kullanıldığı görülür. Farsça ve Arapçanın bu dönemdeki etkisinin daha fazla olduğu görülmektedir. Bu iki dil arasında en etkili olan dil ise Farsçadır (Üstüner, 2015).

Selçuklular döneminde yazıldığı tahmin edilen birkaç Türkçe eserde, birden çok lehçe özelliğinin bir arada verildiği görülür. Bu eserler, Selçuklular Dönemi açısından önemlidir.

4.1.5.1.1.1. Selçuklular Dönemi Eserleri

Karışık Dilli Eserler

İlk dönem Eski Anadolu Türkçesinde (Selçuklular Dönemi), aynı eserde birden fazla lehçe özelliğinin bir arada kullanıldığı görülür. Bu eserler "karışık dilli eserler" olarak karşımıza çıkar (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018; Şahin, 2018).

Behçetü'l Hadâik, Kudūrî Tercübesi, Kıssa-i Yūsuf, Kitâb-ı Güzîde, Kitâb-ı Gunya, Süleymaniye Kütüphanesindeki bir Kur'an tercümesi gibi eserler "karışık dilli eserler" olarak adlandırılmaktadır (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

"Bu eserlerin karakteristik özelliği, birkaç ayrı lehçenin ses ve yapı özelliklerinin birlikte kullanılmasıdır." (Akar, 2018, s.244) Eski Doğu Türkçesinde görülen *bol-* fiili de bu fiilin Batı Türkçesinde karşılığı *ol-* fiili de aynı eserde birlikte kullanılmaktadır. Araştırmacılar metinlerde göze çarpan bu ikili kullanımları göz önüne alarak bu eserlerdeki durumu "Olga-Bolga sorunu" olarak da adlandırmışlardır.

Karışık dilli eserler hakkında farklı görüşler ortaya atılmış, bu eserlerin oluşumuyla ilgili alanyazında tartışmalar gündeme gelmiştir. Karışık dilli eserler hakkında saptanan 3 farklı görüş şu şekildedir:

I.Görüş: Bu konu hakkındaki ilk görüş, Eski Anadolu Türkçesinin Körktürk- Uygur-Karahanlı yazı dilinin bir devamı olduğunu kabul eder. Reşit Rahmeti Arat, Muharrem Ergin, Zeynep Korkmaz, Mustafa Canpolat gibi Türkologlar bu görüşün doğru olduğunu savunmaktadır (Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

II.Görüş: Karışık dilli eserlerde farklı lehçelere ait dil yapılarına rastlanmasının sebebinin yazarların hatalarından kaynaklandığı savunan farklı bir görüş de vardır.

Ahmet Bican Ercilasun, bu görüşün savunucularındandır (Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

III.Görüş: Bu görüş Alman Türkolog Gernard Doerfer tarafından ortaya atılmıştır. Deorfer, Oğuz Türkçesini Doğu ve Batı Oğuzcası olarak ikiye ayırıp bunları da on altı alt bölümde incelemiştir. Bu bölümler içerisinde yer alan Horasan Türkçesinin hem Doğuya hem de Batıya ait özellikler taşıdığını dile getiren Doerfer, karışık dilli eserler sorunun çözmek için Horasan Oğuzcasının kullanılabileceğini dile getirmektedir (Akar, 2018).

Selçuklu döneminde Eski Anadolu Türkçesi ile kaleme alınan sözlü gelenek ürünlerinin devamı niteliği taşıyan eserler de vardır. Bunlar: Saltuknâme ve Dânişmednâme'dir (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

Saltuknâme

Anadolu'nun fethinde önemli bir görev üstlenen Sarı Saltuk'un maceralarını anlatan destanî bir eserdir. Sarı Saltuk'un Battal Gazi'nin torunu olan Şerif Hızır olduğu söylenmektedir (Akar, 2018).

Eser Cem Sultan'ın isteği üzerine Ebulhayr Rumi tarafından yedi yılda derlenir ve üç cilt hâline getirilir (Akar, 2018).

Sarı Saltuk, olağanüstü özelliklere sahip olmasıyla destanî özellikler taşır, bununla birlikte eserde tarihî yansımalar da göze çarpmaktadır (Akar, 2018).

Dânişmednâme

Melik Dânişmed Ahmed Gazi'nin efsanevi kişiliğini anlatan yarı tarihî bir eserdir. Dânişmednâme, diğer İslamî Türk destanlarından mahallî özellikler taşıması yönünden ayrılmaktadır (Akar, 2018).

Bu dönemin diğer önemli eserleri ise şunlardır (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018):

Tablo 5. Selçuklu Dönemi Önemli Eserleri

Ahmed Fakih	Çarhnâme Evsafı Mesacidi'ş-Şerife
Sultan Veled	İbtida-nâme Rebab-nâme Divan
Şeyyad Hamza	Yûsuf u Züleyha
Hoca Dehhanî	Şahnâme Şiirler
Yunus Emre	Risaletü'n-Nushiyye Divan

4.1.5.1.2.Beylikler Dönemi (13-15.yy)

Anadolu Selçuklu Devleti'nin I. Alaeddin Keykubad'dan sonra merkezî otoritesi zayıflamış, "Babaîler İsyanı" sonucunda iyice güçsüzleşen devlet 1243 Kösedağ Savaşı'nın ardından Moğollara bağlı duruma gelmiştir. Siyasi otoritenin bozulması ve Anadolu'nun Moğol hakimiyetine geçmesi Anadolu'daki birliğin bozulmasına yol açmıştır (Üstüner, 2015).

Anadolu Selçuklu Devleti zamanında Bizans ile Anadolu Selçuklu arasında tampon görevi görmesi amacıyla sınırlara yerleştirilen uç beyleri, Anadolu'daki bu karışıklıktan yararlanarak 13. yüzyılda bağımsızlıklarını ilan etmiştir (Üstüner, 2015; Akar, 2018). Beyliklerin bağımsızlığını ilan etmesiyle yeni bir dönem başlamıştır.

13. yüzyılda Anadolu'da bağımsızlığını ilan eden beylikler şunlardır*: "Osmanoğulları, Karamanoğulları, İnançoğulları, Menteşeoğulları, Sahip Ataoğulları, Karesioğulları, Germiyanoğulları, Eşrefoğulları, Saruhanoğulları, Aydınoğulları, Hamidoğulları, Eretnaoğulları, Ramazanoğulları, Dulkadiroğulları, Candaroğulları, Çobanoğulları ve Pervaneoğulları*." (Üstüner, 2015; Akar, 2018).

Anadolu'da kurulan bu beyliklerden en güçlüsü Karamanoğulları Beyliği'dir. Karamanoğlu Mehmed Bey'in Türkçeden başka dil kullanılmayacağını duyurduğu fermanı, bu dönemde Türkçeye verilen önemi göstermesi bakımından çok değerlidir (Akar, 2018).

Bu dönemde kaleme alınmış eserlerin birçoğu Germiyanoğulları beyliğinde yetişen şair/yazarlara aittir. Edebî faaliyetlerin en fazla olduğu beyliklerin başında Germiyanoğulları gelir (Akar, 2018).

"Selçuklular döneminde resmî dil ve edebî dil olarak pek itibar edilmeyen Türkçe, bu dönemde her açıdan öne çıkarılmış, zengin bir edebiyatın sade ve akıcı dili hâline gelmiştir." (Üstüner, 2015, s.176).

Bu dönemde beylerin millî değerlerine bağlı olması, Türkçeyi yüceltmesi, bilgi ve eğitim seviyesi olarak halktan çok üstün olmamaları Türkçenin değerinin artmasını sağlayan etmenlerin başında gelmektedir (Üstüner,2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

Beylikler döneminde Türkçe, Farsça karşısında yazı dili olarak kendini göstermeye başlamasının yanında klasik Osmanlı yazı dilinin oluşumuna kaynaklık da etmiştir (Akar, 2018).

4.1.5.1.2.1. Beylikler Dönemi Eserleri

Bu dönem eserleri arasında Oğuznâme özelliği taşıyan Dede Korkut Hikâyeleri Türkçenin tüm dönemleri için büyük bir öneme sahiptir.

Dede Korkut Hikâyeleri

Fuad Köprülü'nün Türk edebiyatındaki tüm eserler ile Dede Korkut Hikâyelerini kıyaslayıp Dede Korkut Hikâyelerinin daha değerli olduğu kanısına varması, bu eserin Türk dili, edebîyatı ve kültürü açısından önemini izah etmek için yeterlidir (Üstüner, 2015; Akar, 2018).

Dede Korkut Hikâyelerinin yazarı ve yazılış tarihi kesin olmamakla birlikte eserin dil özellikleri incelendiğinde 15. yüzyıla ait olduğu anlaşılmaktadır (Üstüner, 2015).

Dede Korkut Hikâyeleri, bir giriş ve on iki hikâyeden oluşmaktadır. Bu hikâyelerde Oğuz Türklerinin komşuları ile mücadeleleri, iç çekişmeleri, hayat tarzları, inançları ve kahramanlıkları anlatılmaktadır (Üstüner, 2015; Akar, 2018).

Olaylar açık, çarpıcı ve sade bir dil kullanılarak anlatılmıştır. Cümleler kısa ve nettir. Ayrıca eserin nazım ve nesir karışık olarak yazıldığı görülmektedir. Kahramanların birbirleriyle kurduğu diyalog kısımları nazımla, eserin geri kalan kısımları ise nesirle kaleme alınmıştır. Kafiye ve vezin tutarlılığının olmayışı bu eserlerin sözlü edebiyat geleneğinin özelliklerini taşıdığını da göstermektedir. Dede Korkut Hikâyelerinin, biçimsel özellikleri de göz önüne alınarak destan ile halk hikâyesi arasında bir yer tuttuğu söylenmek yerinde olacaktır (Üstüner, 2015; Akar, 2018).

Dede Korkut Hikâyelerine konu olan on iki Oğuz boyu ve hikâyeler şu şekildedir (Ercilasun, 2016; Akar, 2018):

1.Dirse Han oğlu Boğaç Han

2. Salur Kazan'ın evinin yağmalanması

3. Bamsı Beyrek

4.Kazanoğlu Uruz'un tutsak olması

5. Deli Dumrul

6.Kanlı Kocaoğlu Kanturalı

7.Kazılık Kocaoğlu Beg Yegenek

8.Tepegöz

9.Beyinoğlu Emren

10. Uşun Kocaoğlu Segrek

11. Salur Kazan'ın tutsak olması

12. İç Oğuzun Dış Oğuza asi olması

Dede Korkut Hikâyelerinin Dresden ve Vatikan nüshaları vardır. Dresden nüshasında on iki hikâye de tamdır. En son bulunan nüsha olan Vatikan nüshasında ise altı hikâye yer almaktadır (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

Bu dönemin diğer önemli eserleri ise şunlardır (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018):

Tablo 6.Beylikler Dönemi Önemli Eserleri

Gülşehri	Feleknâme Mantıku't- tayr
Âşık Paşa	Garipnâme Fakrnâme
Ahmedî	Divan İskendernâme Cemşid ü Hurşid Tervîhü'l Ervâh Mirkat'ül- Edeb
Hoca Mes'ud	Sühely ü Nev- bahar Kelile ve Dimne
Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa	Hurşidnâme Marzubânnâme Kabusnâme Kenzü'l Küberâ ve Mehakkü'l- Ulemâ
Ahmed-i Dâî	Türkçe Divan Camâsbnâme Çengnâme Miftâhu'l Cenne
Şeyhi	Divan Harnāme

	Hüsrev ü Şirin
Kadı Burhaneddin	Türkçe Divan
Erzurumlu Kadı Darir	Sîretü'n- Nebî Fütuhu'ş- Şam Yüz Hadis Çeviris Yusuf u Zelîha
Türkçe Tıp Kitapları	
Kur'an Tercümeleri[37]	Ebu'l Leys es Semerkandî-Cevâhirü'l Asdâf

4.1.5.1.3.Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemi (15. yy. ilk yarısı)

Anadolu'daki beylikler arasında güçlenip diğer beylikleri de topraklarına katan Osmanoğulları beyliği, Osmanlı Devleti'nin temellerini atmış ve Türkleri tek bir çatı altında toplamayı başarmıştır. Karamanoğulları beyliğiyle anlaşmazlıklar yaşayan Osmanlılar, uzun uğraşlar sonucunda Karamanoğullarını da topraklarına katmayı başarmıştır.

Güçlenen Osmanlı Devleti'nin, medreselerde dinî eğitimin sağlanması için Arapça ve Farsça eğitimini zorunlu tutması, beylikler döneminde görülen sade bir Türkçenin yazı dili olarak benimsenmesi fikrine tamamen ters düşmüştür. Bu dönem gelişmelerinden hareketle dilin ağırlaştığı görülür. Türkçe üzerinde yabancı dil etkisi gittikçe artmaktadır (Üstüner, 2015; Akar, 2018).

Bu dönemde kaleme alınan eserler daha sonraki yıllarda baskın olarak kullanılan Osmanlı Türkçesi yazı dili ürünleri ile büyük oranda benzerlik göstermektedir (Üstüner, 2015).

[37] Bu dönemde yapılan Kur'an Tercümeleri, satırarası denilen yöntemle yapılmıştır. Bu çeviri yönteminde her Arapça kelimenin Türkçe karşılığı verilmektedir (Akar, 2018).

4.1.5.1.3.1. Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemi Eserleri

Tablo 7.Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemine Ait Önemli Eserler

Kıvâmî	Fetihnâme-i Sultan Mehmed
Enverî	Düstûrnâme
Avnî	Divan
Şahidi	Gülşen-i Uşşâk
Abdurrahim Karahisârî	Münyetü'l- ebrâr ve gunyetü'l- ahyâr Tercüme-i Kasîde-i Bürde Vahdet-nâme Risâle fî eşrâti's-sâat
Sarıca Kemal	Belâgatnâme Divânçe
Cem Sultan	Türkçe Divân Cemşîd ü Hurşid
Ahmet Paşa	Divân
Hamdullah Hamdi	Divan Yûsuf u Züleyhâ Leylâ vü Mecnûn Tuhfetü'l Uşşâk Kıyâfetnâme Mevlid
Sinân Paşa	Maârifetnâme Tazarrunâme

	Tezkiretü'l Evliyâ
Tursun Beg	Tarih-i Ebü'l- Feth
Ömer Bin Mezid	Mecmu'atü'n-Nezâir

4.1.5.2. Eski Anadolu Türkçesine Ait Dil Bilgisel Kurallar, Kural Dışı (Düzensiz) Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Eski Anadolu Türkçesine ait verilen kurallar ve kural dışı kullanımlar; yazım, ses bilgisi, biçim bilgisi başlıkları altında incelenmiştir. Çalışmada Eski Anadolu Türkçesine ait kurallar, kural dışı olarak belirlenen kullanımlara bağlı olarak verilmiştir. Bu dönem diline ait tüm kurallara yer verilmemiştir.

4.1.5.2.1. Eski Anadolu Türkçesine Ait Yazımda Karşılaşılan Kurallar, Kural Dışı Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Eski Türkçe döneminden itibaren Türkçenin hemen her devrinde yazımda düzensizlikler olduğu görülmektedir. Bu düzensizlikler bazen okumadaki farklılıklara, bazen müstensihlerin hatalarına bağlanmıştır.

Eski Anadolu Türkçesinde yazım konusunda düzensizliklere rastlanmasının sebebi bu dönemde hem Uygur yazı geleneğinin hem de Arap-Fars yazı geleneğinin özelliklerinin bir arada görülüyor olmasıdır (Şahin, 2018).

Eski Anadolu Türkçesinde Arap yazı geleneğinin bir özelliği olarak harflerin hem kalın hem ince şekilleri bulunmaktadır. Kalın seslerle birlikte harfin kalın gösterimi, ince seslerle birlikte ise harfin ince şekli kullanılmalıdır. Bu durumun dışında kalan yazımlar düzensiz olarak değerlendirilmektedir.

Kural 1: Eski Anadolu Türkçesinde "t" sesi ince sıralı sesler ile *te* (ت), kalın sıralı sesler ile *tı* (ط) şeklinde kullanılır.

> *Kural Dışı Kullanım:*" t" sesinin kalın şekliyle gösterilmesi gereken bazı yerlerde ince seklinin (ت), ince şekliyle gösterilmesi gereken durumlarda ise kalın şeklinin (ط) kullanıldığı örneklere rastlanmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri (Şahin, 2018, s.39)*:*

tā “ تا ”

tavuk “تاوق ”

katı *“*قتی”

satun “صاتون”

ata “اتا”

at “ات”

sat- “صات”

yurt “تورت”

Kural 2: Eski Anadolu Türkçesinde “s” sesi ince sıralı sesler ile sin (س), kalın sıralı sesler ile sad (ص) şeklinde kullanılır.

Kural Dışı Kullanım: “s” sesinin kalın şekliyle gösterilmesi gereken bazı yerlerde ince şeklinin (س), ince şekliyle gösterilmesi gereken durumlarda ise kalın şeklinin (ص) kullanıldığı örneklere rastlanmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri (Şahin, 2018, s.39)*:*

Saz (ساز)

Sıra (سره)

Eski Anadolu Türkçesinin yazımıyla ilgili dikkate alınması gereken noktalardan biri de edatların ve bazı eklerin yazımıdır. Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış eserlerde bazı ek ve edatların ayrı yazılması gereken kelimelerle bitişik yazıldığı, bitişik yazılması gerektiğinde ise ayrı yazıldığı görülebilmektedir (Şahin, 2018).

4.1.5.2.2. Eski Anadolu Türkçesine Ait Ses Bilgisinde Karşılaşılan Kurallar, Kural Dışı Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Kural 1: Kelime içindeki ünlüleri ince (ön) ve kalın (art) sıraya göre uyuma girmesi demek olan damak uyumu Eski Anadolu Türkçesinde tam olarak görülür (Şahin, 2018).

Kural Dışı Kullanım: Damak uyumunun dışında kaldığı durumlara metinlerde rastlanmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

“*İ-* fiiline eklenen *-ken* eki metinlerde damak uyumuna aykırı bir biçimde kullanılır.” (Şahin, 2018, s. 42)

*Kural 2: “*Kelime sonundaki g sesi, Eski Anadolu Türkçesinde kendinden önceki ünlünün açıklığında sızıcılaşarak erir ve ünlüyü uzatarak yuvarlaklaştırır.” (Şahin, 2018, s.42).

Kural Dışı Kullanım: Bazı örneklerde kelime sonundaki g sesi kendinden önceki ünlüyü yuvarlaklaştırmayıp düzlüğünü koruyarak uyuma uyduğu görülür (Şahin, 2018).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri (Şahin, 2018, s.42)*:*

Kapıg> kapu

Kamag>kamıg/kamug>kamu

Tapıg>tapu

Sanıg>sanu

Kural 3: Türkçede ekler, eklendikleri sözcüklerle birlikte düzlük- yuvarlaklık uyumu, büyük ünlü uyumu kurallarına uygun hâle gelirler (Şahin, 2018).

Kural Dışı Kullanım: Eski Anadolu Türkçesinde sözcüklerle uyumlu şekilde eklenen eklerin bazı örneklerde uyum dışında kaldığı görülmektedir (Şahin, 2018).

Eski Anadolu Türkçesinde Uyum Dışında Kalan Ekler (Şahin,2018; s.44)*:*

-*Il*: Fiilden fiil yapan ek

-*Im*: Fiilden isim yapan ek

-*In*: Fiilden isim yapan ek

-*(I)n*: Fiilden fiil yapan ek

+*lIk*: İsimden isim yapan ek

4.1.5.2.3. Eski Anadolu Türkçesine Ait Biçim Bilgisinde Karşılaşılan Kurallar, Kural Dışı Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Kural 1: Türkçede aynı işlevde olan ekler üst üste gelmez (Gülsevin, 2017; Şahin, 2018; Ergin, 2020). Türkçenin genel bir kuralı olan bu özellik Eski Anadolu Türkçesinde de kendini göstermektedir.

Kural Dışı Kullanım: Bu kuralın dışında kalan bir gösterim 3. Tekil kişi iyelik eki almış kelimelerde görülebilir. Türkçede bazen 3. Tekil kişi iyelik eki işlevini yerine getirmeyip kelimeyle kalıplaşır. Bu durumlarda kelimenin üstüne bir 3. Tekil kişi iyelik eki daha geldiği görülebilir (Gülsevin,2017; Şahin,2018). Bu durum alanyazında "ek yığılması" terimiyle karşılanmaktadır (Şahin,2018).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

bir+i+si (Dede Korkut Hikâyeleri, Dresten Nüs. 7,6)

dükel+i+si (Evsafı Mesacidi'ş-Şerife,269)

kim+i+si (Mecmu'atü'n-Nezâir[38],327, 4)

mecmû+ı+sı (Miftâhu'l Cenne,26b.3)

Kural 2: Türkçede sayı sıfatları ve topluluk isimlerinden sonra *+lAr* çoğul eki gelmez (Gülsevin, 2017; Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Eski Anadolu Türkçesinde çoğul ekinin kullanılmaması gereken durumlarda sözcüğe eklendiği örneklere rastlanmaktadır (Gülsevin, 2017).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Saŋa bir kaç öğüt*ler* vireyin ben / ki her birisi dürr ola ya mercân (Çarhnâme, 8).

Ardına bir kaç oglan*lar* düşmiş gider (Miftâhu'l Cenne, 30b.2).

Bir kaç karavaş*lar* bunlaruŋ hâlini temâşâ ide-dururdı (Marzubânnâme, 60a).

Kural 3: Türkçede her hâl ekinin işlevi farklıdır. Eski Anadolu Türkçesinde de aynı durum geçerlidir.

Kural Dışı Kullanım: Hâl ekinin fonsiyonunun farklı bir hâl eki ile sağlandığı birçok duruma rastlanmaktadır (Gülsevin, 2017). Bir ekin işlevinin dışında başka bir ekin fonksiyonunu üstlenmesi çalışmamızda düzensizlik olarak ele alınmıştır.

3.1. Yalın Hâlin Yerine Kullanılan Diğer Ekler:

Belirtme Hâli Ekinin Yalın Hâl Görevini Üstlendiği Örnekler:

Dôst oldur kim seni anuŋ gibi *sözi* söylemeğe komaya (Marzubânnâme, 15b-8).

Bulunma Hâli Ekinin Yalın Hâl Görevini Üstlendiği Örnekler:

Medîne yolını tutup giderler/ haka ol *demde* çok şükür iderler (Evsafı Mesacidi'ş-Şerife, 17).

Ayrılma Hâli Ekinin Yalın Hâl Görevini Üstlendiği Örnekler:

Ogıl toldı, bir kaç *günden* soŋra[39] ayağı ağrıdı (Marzubânnâme,21a-2).

Birez *vaktdan* soŋra… (Marzubânnâme, 8b-7).

[38] Mecmu'atü'n-Nezâir adlı eserin yazarı Ömer bin Mezid'dir. Eser üzerine 1995 yılında basılan Mustafa Canpolat'a ait bir çalışma bulunmaktadır. Eser ile ilgili ayrıntılı bilgi için çalışma incelenmelidir. Bkz. Canpolat,M. *Mecmu'atü'n-Nezâir*. Türk Dil Kurumu yayınları. Ankara. 1995.

[39] Eski Anadolu Türkçesinde sonra edatı daima +dAn ayrılma hâli eki ile birlikte kullanılmaktaydı (Gülsevin, 2017). Bu durum, yalın hâldeki kelimenin sonra edatı ile birlikte kullanıldığı örneklerde ayrılma hâli eki ile karşılanması sonucunu doğurmuştur.

Vasıta Hâli Ekinin Yalın Hâl Görevini Üstlendiği Örnekler:

Sini ger bir nefes güldürdi dünyâ / soŋ ucı biŋ *gezin* kııldurdı efgân (Çarhnâme, 45).

Eşitlik Hâli Ekinin Yalın Hâl Görevini Üstlendiği Örnekler:

Yimiş kurd kuş anı keler nicelerin bagrın deler / şol ufacık nâ-resteler gül *gibice* salmış yatur (Yunus Emre Divanı, 51,3).

Yönelme Hâli Ekinin Yalın Hâl Görevini Üstlendiği Örnekler:

Bunun gibi dosta i'timâd kılmağa yaramaz (Marzubânnâme, 14b-11).

Ol vakt olur ki düşmen gâfil ve usaŋ ola bilmeğe yaramaz (Marzubânnâme, 46b-6).

3.2. İlgi Hâli Ekinin Yerine Kullanılan Diğer Ekler:

Yalın Hâl Durumundaki Sözcüklerin İlgi Hâli Eki Görevini Üstlendiği Örnekler:

ki '*arş* gölgesi ola aŋa sayvân (Evsafı Mesacidi'ş-Şerife,20).

ki taŋrı ivlerini yâd idelüm/ *işidenler* cânını şâd idelüm (Evsafı Mesacidi'ş-Şerife, 182).

iş başa gelmedin ve gözükmedin işüŋ niteligin aŋlamış olur *ayruklar* işüŋ sonıŋda bildügüŋ ol öŋdin bilür (Kelile ve Dimne, 40r).

ag *koyunlar* gelüp çevresinde yatdugı su/ ordumuŋ haberin bilür misin digil maŋa (Dede Korkut Hikâyeleri, Dresten Nüs. 45,7).

bu gün ki bu '*ömrüm* ılduzı karadı, dirlüğüm güneşi fenâ sayrulıgına değdi (Marzubânnâme, 7a-13).

Dünyaya inanursan rızka benümdür dirsin/ niçin yalan söylersin hîç *sen* didügüŋ olmaz (Yunus Emre Divanı, 60,2).

Yönelme Hâli Ekinin İlgi Hâli Eki Görevini Üstlendiği Örnekler:

İlerü vardı, pây diledi: hey big yigit bize dahı bu geyikden pây vir didi beyrek aydur mere dadı men avçı degülem, big oglı bigem hep *size* didi (Dede Korkut Hikâyeleri, Dresten Nüs. 77,4).

3.3. Belirtme Hâli Ekinin Yerine Kullanılan Diğer Ekler:

Yalın Hâl Durumundaki Sözcüklerin Belirtme Hâli Eki Görevini Üstlendiği Örnekler:

Taŋrı buyruklarından bir *buyruk* yirine getürse (Miftâhu'l Cenne, 75b,2).

İlet bu ‘ameli dahı issinüŋ yüzine ur kim bu ‘*amel* dünyâda ‘izzetiçün ve riyâyıla işlemişdür (Miftâhu’l Cenne, 27a,1).

Ayrılma Hâli Durumundaki Sözcüklerin Belirtme Hâli Eki Görevini Üstlendiği Örnekler:

günâhlarum benüm *hadden* aşupdur (Evsafı Mesacidi’ş-Şerife, 6).

Bizüm hâlümüzden bilen kimdür ‘ışka münkir olan/ bizüm sevdügümüz hakdur bu halka göz ü kaşdur (Yunus Emre Divanı, 49,5).

3.4. Yönelme Hâli Ekinin Yerine Kullanılan Diğer Ekler:

İlgi Hâli Ekinin Yönelme Hâli Görevini Üstlendiği Örnekler:

Yezîd süsi it kibi *anuŋ* dapa akışdı (Behçetü’l Hadâik, 111,29).

Belirtme Hâli Ekinin Yönelme Hâli Görevini Üstlendiği Örnekler:

Rahmânu’r-rahîm oldur kim *kulını* bir günâh işlemekligile ‘azâb itmez (Miftâhu’l Cenne, 25b,9).

Kazan birgüŋ dünlügi altun ban ivlerini biz yıkmışuz, tavla tavla şahbâz *atlarını* biz binmişüz (Dede Korkut Hikâyeleri, Dresten Nüs. 40,5).

Lîkin biŋ gözile *sini* ağlamak gerek ki basîretüŋ gözi açuk degüldür (Marzubânnâme, 15b-8).

Bulunma Hâli Ekinin Yönelme Hâli Görevini Üstlendiği Örnekler:

Oguz zamânında bir yigit ki ivlense oh ataridi, okı ne *yirde* düşse anda gerdek dikeridi (Dede Korkut Hikâyeleri, Dresten Nüs. 89b,5).

Medînede varuban… (Evsafı Mesacidi’ş-Şerife, 18).

Anı avlayalum, anı dükedicek bunda gelevüz (Kelile ve Dimne, 34 v).

Çıkma Hâli Ekinin Yönelme Hâli Görevini Üstlendiği Örnekler:

Sizden ilerüki ümmetlerden farz olundıdı (Miftâhu’l Cenne, 71b,3).

3.5.Bulunma Hâli Ekinin Yerine Kullanılan Diğer Ekler:

Yalın Hâl Durumundaki Sözcüklerin Belirtme Hâli Eki Görevini Üstlendiği Örnekler:

Kamuya rızkun virür yıl on iki ay (Garipnâme, 96b-3).

Belirtme Hâli Ekinin Bulunma Hâli Görevini Üstlendiği Örnekler:

Ol kimse kim hakdan aŋa tevfîk erişe, şa’bân ayını oruç dutsa, bunuŋ gibi sevâb bula (Behçetü’l Hadâik).

Yönelme Hâli Ekinin Bulunma Hâli Görevini Üstlendiği Örnekler:

Bu benim avum yiridür ve bunı *almaga* ben hakluvan (Kelile ve Dimne, 38v).

Sıçan bâgubânı ılanuŋ üstine ugratdı. *Bâgubâna* sıçan kayusı kalmadı, ılanı urdı, öldürdi (Marzubânnâme, 22a-14).

Dünyâ padişâhları gibi degüldür ki suç işleyenlere ‘azâb ve intikâm itmeğe ivmez (Miftâhu’l Cenne, 24b,9).

Ayrılma Hâli Ekinin Bulunma Hâli Görevini Üstlendiği Örnekler:

Atdan indiler, cümle yayak olup *ırakdan* turdılar, yüz yire urdılar (Marzubânnâme, 8b-8).

İy ‘azîz eger bizüm *aramızdan* ilerüden bilişlik ve hak-ı sohbet yogısa ve senüŋ üzerine hîç hakkum sâbit degülse dagı (Marzubânnâme, 10b-7).

3.6. Ayrılma Hâli Yerine Kullanılan Diğer Ekler:

Yönelme Hâli Ekinin Ayrılma Hâli Görevini Üstlendiği Örnekler:

Hundegîrlik *itmege* utandılar (Marzubânnâme, 15b-7).

Pes bir müddet bunuŋ *üzerine* geçdi (Kelile ve Dimne, 38r).

Bulunma Hâli Ekinin Ayrılma Hâli Görevini Üstlenmesi:

Eski Anadolu Türkçesinde, Eski Türkçe devrinde de olduğu gibi, +DA bulunma hâl eki hem bulunma hem ayrılma hâli için kullanılmaktadır (Gülsevin, 2017). Dolayısıyla bu durum bir düzensizlik değil, o dönem Türkçesinde görülen bir kullanım şeklidir.

3.7. Vasıta Hâli Yerine Kullanılan Diğer Ekler:

Belirtme Hâli Ekinin Vasıta Hâli Görevini Üstlendiği Örnekler:

Çûn gözi açıldı, *sabâhı* vardı, ılanı isteyü gitdi (Marzubânnâme, 13a-6).

Bulunma Hâli Ekinin Vasıta Hâli Görevini Üstlendiği Örnekler:

Zâhirüm eyü *adda*, göŋlüm fâsid tâ ‘atda /bulınmaya bagdadda, bencileyin bir agyâr (Yunus Emre Divanı, 22,3).

Kışda yazda karı buzı erimeyen kazılık dagına geldi çıkdı (Dede Korkut Hikâyeleri, Dresten Nüs. 26, 4).

Bu gice sizüŋ *sohbetüŋüzde* müşerref ve mugtenem oldum (Marzubânnâme, 36a-6).

Ayrılma Hâli Ekinin Vasıta Hâli Görevini Üstlendiği Örnekler:

Açukduklarını allâh bilür çûn/ orada *cebrâ 'ilden* gönderür hûn (Evsafı Mesacidi'ş-Şerife, 127).

3.8. Eşitlik Hâli Yerine Kullanılan Diğer Ekler:

Yalın Hâl Durumundaki Sözcüklerin Eşitlik Hâli Görevini Üstlendiği Örnekler:

Haremüŋ vasfını dahı diyelüm / *tûtîler* gibi şekkerler yiyelüm (Evsafı Mesacidi'ş-Şerife, 38).

Yimiş kurd kuş bunı keler nicelerin bağrın deler / şol ufacık nâ-resteler gül *gibice*[40] solmış yatur (Yunus Emre Divanı, 51,3).

Yönelme Hâli Ekinin Eşitlik Hâli Görevini Üstlendiği Örnekler:

Tavşan eyitdi, bir su kuyusına bırakdum kim kârûn genci bigi *topraga* yuduldı (Kelile ve Dimne, 39).

Ayrılma Hâli Ekinin Eşitlik Hâli Görevini Üstlendiği Örnekler:

Neçe bir yata sın gafletde i yâr / ecel ermezden *öŋdin* imdi oyan (Çarhnâme, 13).

İş başa gelmedin ve gözükmedin işüŋ nitelügin aŋlamış olur, ayruklar işüŋ soŋında bildügin ol *öŋdin* bilür (Kelile ve Dimne, 40r).

Kural 4: gibi, içün vb. edatlar zamirlerle birlikte kullanılırsa ilgi hâli ekini alırlar. İsimler bu edatlarla kullanılırken ilgi hâli ekini almazlar (Gülsevin, 2017).

Kural Dışı Kullanım: Türkiye Türkçesinde çoğul eki ile birlikte kullanılan zamirlerin ilgi eki almadan kullanıldığı görülmektedir. Eski Anadolu Türkçesinde ise zamirler çoğul ekini alsalar bile ilgi ekini almaktadır (Gülsevin, 2017). Bu kullanımda düzensiz olarak ele alınması gereken dönem Türkiye Türkçesi dönemidir. Eski Anadolu Türkçesi ile ilgili eserler incelenirken belirlendiği için bu kısımda verilmiştir.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Onlar için

Onlar gibi

Bizler için

[40] Yalnızca bu örnekte kelime, eşitlik hâli için kullanılmıştır. Asıl şekli yalın hâl için kullanımıdır (Gülsevin, 2017).

Kural 5: Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik belirtme eki +(y)I ‘dır (Gülsevin, 2017).

Kural Dışı Kullanım: Bu dönem eserlerinde belirtme eki +(y)I’nın yerine Türkçenin tarihî dönemlerinde kullanılmış olan şekliyle kullanıldığı (+nI) örneklere rastlanmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Kerseler ince *sırâtnı* kuşdavuk sen uçmaga (Behçetü’l Hadâik, 166,23)

Zinhar birme boynuŋ düşmana sen, datlu cân sinden alınca dirdügüŋ altun *kümişni* harcagıl hak yolında (Behçetü’l Hadâik, 168,25).

Aydur fidâ kıldum hüseyin içün *cânumnı* (Behçetü’l Hadâik, 111,29).

Közlerüŋden döknilüp yaş, *yazukuŋnı* düp yolınça bellü bilgil kendüzüŋni suçlu kılsun, suçlu kıl (Behçetü’l Hadâik, 167,24).

Kural 6: Türkçede her hâl ekinin işlevi farklıdır.

Kural Dışı Kullanım: Eski Anadolu Türkçesinde ayrılma- yönelme hâli ve ayrılma-belirtme hâli ayrımı kesinleşmemiştir. Bu sebeple bu hâl eklerinin kullanım fonksiyonunun belirsiz[41] olduğu görülür (Gülsevin, 2017).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Su’âl eyleyiserler *itdügüŋden* / dutar a‘âzâlaruŋı anda lerzân (Çarhnâme, 34).

Ya *bildügüŋden* eyit ya bir bilürden işit / teslîmüŋ ucın dutup hîç sözi uzatmayalar (Yunus Emre Divanı, 34,2).

Kural 7: Eski Anadolu Türkçesinde duyulan-farkına varılan geçmiş[42] zaman için *-mIş* eki kullanılmaktadır. Bu ekin görevi duyulan geçmiş zaman anlamı taşımaktır (Gülsevin, 2017).

Kural Dışı Kullanım: Eski Anadolu Türkçesinde *-mIş* eki ve türevlerinin *(-mIşvAn, -mIşvAm, -mIşAm, -mIşIn*) 1. tekil ve çoğul kişi kullanımlarında bilinen/görülen geçmiş zaman anlamı taşıdığı örneklere rastlanmaktadır (Gülsevin, 2017).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

aŋa çok senâ ve alkış *eyitmişven* (Kelile ve Dimne, 43v).

cânum tenüm anuŋ kahrına *komışvan* (Marzubânnâme, 58b).

Hudâvendâ şükür olsun tapuŋa/ ki niyyet *dutmışam* varam kapuŋa (Evsafı Mesacidi’ş-Şerife, 1).

---

[41] Burada belirsizlik düzensizlik terimi yerine kullanılmamıştır. Belirsizliğin düzensizlikle arasındaki ilişki bilindiğinden bu başlığa da yer verilmiştir. Belirsizlik düzensizlikten etkilendiği gibi, düzensizlik kavramı da belirsizlikten etkilenmektedir.

[42] Duyulan geçmiş zamanın, kişinin sonradan farkına vardığı durumları da içine alan bir kullanımı bulunmaktadır. Bu kullanım günümüz Türkiye Türkçesinde de vardır. Duyulan geçmiş zamanın duyup öğrenme anlamının dışında kalan bu kullanım, adlandırmanın yetersiz kaldığı fikrini gündeme getirmiştir. Gülsevin (2017), duyulan geçmiş zaman adına ek olarak, ekin ikinci kullanımı için “farkına varılan geçmiş zaman” adını kullanmaktadır. Bu adlandırmanın yerine farklı bir adlandırma yapılabileceğini de ekler.

İyi karındaş varacak yirümüz ırakdur hem ben dahı *armışam* (Marzubânnâme, 2b-14).

Menüm içün geldüŋise oglancugum *öldürmişem* (Dede Korkut Hikâyeleri, Dresten Nüs. 33,4).

Togru eydürsin biz sizüŋ sevüŋüzden dükeli siba '-ı düşmen idinmişüz (Marzubânnâme, 30a-12).

Kural 8: Eski Anadolu Türkçesinde *-mIş* ekine ilâveten *-(y)Up durur* şekli de duyulan geçmiş zaman bildirmektedir (Gülsevin, 2017).

Kural Dışı Kullanım: -(y)Up durur şekli yalnızca 1. kişide görülen/bilinen zaman anlamını taşımaktadır (Gülsevin, 2017).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Kazan aydur ogul çoban karnum açdur hîç nesneŋ var mıdur yimege didi çoban aydur belî agam kazan giceden bir kuzı *pişürüp dururam* gel bu ağaç dibinde inelüm yiyelüm didi (Dede Korkut Hikâyeleri, Dresten Nüs.49, 12).

Kural 9: +CA eki, eşitlik hâli ekidir (Gülsevin, 2017).

Kural Dışı Kullanım: Çekim eki olan +CA ekinin yapım eki görevi üstlendiği örneklere Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde rastlanmaktadır (Gülsevin, 2017).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

akça (Evsafı Mesacidi'ş-Şerife, 87)

yeŋice (Miftâhu'l Cenne, 87b, 5)

dünyâca (Miftâhu'l Cenne, 47b, 9)

Kural 10: +dA, bulunma hâli ekidir (Gülsevin, 2017).

Kural Dışı Kullanım: Esas görevinin dışında bu ekin yapım eki olarak kullanıldığı örnekler de vardır (Gülsevin, 2017).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

günde (Miftâhu'l Cenne, 3a, 10)

yılda (Miftâhu'l Cenne, 57a, 6).

Kural 11: Günümüz Türkiye Türkçesinde de görülen -dUK eki Eski Anadolu Türkçesinde de sıfat- fiil görevi yapmaktadır (Gülsevin, 2017).

Kural Dışı Kullanım1: Eski Anadolu Türkçesinde -dUK ekinin mastar eki (-mAK) fonsiyonu üstlendiği örneklere rastlanır (Gülsevin, 2017).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Oruç dutan mü'min kuluŋ *uyudugı* 'ibâdet yirine geçer (Miftâhu'l Cenne, 76a, 3).

Kadr sûresi *indügine* sebeb nedür (Miftâhu'l Cenne, 82a, 1).

Kural Dışı Kullanım 2: Eski Anadolu Türkçesinde -dUK sıfat-fiil ekinin olumsuzluk eki üzerine geldiği kullanımlarda -mIş anlamına geldiği görülmektedir (Gülsevin,2017).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Günâhından tevbe kılsa ol günâhı işlemedük gibi olur (Miftâhu'l Cenne, 101b, 1).

Kural 12: Eski Anadolu Türkçesi yapım eklerinden olan –(U)k, daima yuvarlak ünlülü şekilde sözcüklere eklenmektedir (Gülsevin, 2017).

Kural Dışı Kullanım: Ekin bir örnekte dar ünlülü kullanımına rastlanmıştır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

danışık (Miftâhu'l Cenne, 99b, 1).

Kural 13: Eski Anadolu Türkçesi eklerinden olan –(y)IcI ekinin ünlüleri düz olarak sözcüklere eklenmektedir (Gülsevin, 2017).

Kural Dışı Kullanım: Bu ekin iki örnekte, ilk ünlüsünün yuvarlak olarak kullanıldığı görülmektedir (Gülsevin,2017).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Korkucı (Miftâhu'l Cenne, 59a, 1)

Koparucı (Miftâhu'l Cenne, 48a, 7)

4.1.6.Osmanlı Türkçesi Dönemi (15. yy. ikinci yarısı- 20. yy. ilk yarısı)

15. yüzyılın ikinci yarısından[43] 20. yüzyılın ilk yarısına kadar Osmanlı coğrafyasının tamamında kullanılan Türkçe için "Osmanlıca" ve "Osmanlı Türkçesi" adlandırmaları kullanılmaktadır (Ercilasun, 2016). Bu adlandırma, o dönem Türkleri ya da komşu milletler tarafından kullanılan bir adlandırma olmamıştır. Osmanlılar kendi kullandıkları dil için "Türkçe, Türkî, zebân-ı Türkî, lisân-ı Türkî" adlandırmalarını kullanmıştır. Batılı sözlük yazarları da dilimizi "Türkçe" olarak adlandırmıştır. "Osmanlıca/ Osmanlı Türkçesi" adlandırması ise kaynağını Tanzimat döneminden almıştır. Tanzimat dönemi yazarlarından birkaçının kullanmasıyla yaygınlaşan bu adlandırmalar, 5 asır boyunca Türkçenin önemli bir yazı dili dönemini anlatmak için kullanılan bir terim hâlini almıştır (Ercilasun, 2016).

[43] Ercilasun (2016), Osmanlı Türkçesini 16. yüzyıldan başlatmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin güçlenmesi, tek bir siyasi güç olması ile başlayan Osmanlı Türkçesi, 20. yüzyıl başlarında Genç Kalemler dergisinin "Yeni Lisân" yazısıyla yerini Türkiye Türkçesine bırakmıştır (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

4.1.6.1. Osmanlı Türkçesi Döneminde Toplumsal Yapı, Sosyo- Kültürel Düzen, Yönetim ve Dil

Osmanlı Türkçesi, 5 asıra yayılan bir yazı dilidir. Bu sebeple, Osmanlı Devleti içerisinde gerçekleşen birçok olay, gelişme ve değişme bu dili etkilemiş, değiştirmiştir. Her yüzyılda devletin durumu (gelişmesi, gerilemesi, yıkılması vb.) devrin yazı dili olan Osmanlı Türkçesine de yansımıştır. Bu dönem Türkçesini ve bu Türkçe ile yazılan eserleri yüzyıllara göre ele almak bu uzun dönemi anlamayı kolaylaştıracaktır.

4.1.6.1.1. XV. Yüzyıl

Osmanlı Devleti, kuruluşunun ardından ilk büyük darbeyi Ankara Savaşı ile almıştır. Ankara Savaşı'nın ardından başlayan Fetret devri 11 yıl sürmüş, Çelebi Mehmet (I. Mehmet)'in Anadolu'nun büyük kısmını Osmanlı Devleti'ne dahil etmesi ile son bulmuştur. Bu sayede Çelebi Mehmet Osmanlı Devleti'nin ikinci kurucusu olmuş, devlet yeniden doğmuştur ve kurumlaşmaya bu dönemde başlamıştır (Akar, 2018). Bu yüzyılda devletin yaşadığı bir diğer önemli hadise ise, İstanbul'un fethedilmesi olmuştur (1453). II. Mehmet döneminde fethedilen İstanbul, yalnız Osmanlı devletini değil, tüm dünyayı etkilemiştir. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti yükselmeye ve imparatorluk oluşturmaya devam etmiştir.

Bu dönemde, ülkenin önemli şehirlerine medreseler kurulmuş, II. Murat ve II. Mehmet şair ve yazarları himayeleri altına almıştır. II. Mehmet'in kendisi de bir şairdir. Medreselerde Farsça ve Arapça ağırlıklı eğitimlerin veriliyor olması aydınlar arasında Türkçe kullanımını zayıflatmıştır. Bu sebeple dilde yabancı kelime ve tamlamalar artmıştır. Aruz veznine Arapça ve Farsça kelimelerin daha uygun olması da Türkçe üzerinde bu dillerin etkisini arttırmıştır (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

15. yy.da Türk şiirinin kendi özgün yapısını oluşturmaya başladığı görülür. Bu yüzyılda dilde yabancı etkilerin artması, aydınların aldıkları eğitimler sebebiyle halkın anlamakta zorlandığı bir dil ile eserlerini yazması, bazı şairler arasında halk diliyle şiir yazma akımını da başlatmıştır. Bu akımın etkileri sonraki yüzyıllara da tesir etmiştir (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

4.1.6.1.1.1. XV.Yüzyıl Osmanlı Türkçesi Eserleri

Bu yüzyılda verilen eserlerin bir kısmı Eski Anadolu Türkçesine aittir. Osmanlı Türkçesi ile yazılan eserlerden önemli olanları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir. Dilin Arapça ve Farsça etkisinde kaldığı bu dönemde, ağır ve halk tarafından anlaşılması zor eserlerin yanında halk dili ile söylemi savunan aydınlara ait eserler de yer almaktadır. Aydınlı Visali'nin eserleri halk dili ile yazılmış eserler arasında sayılabilir. Bu dönem eserlerinde ele alınan konuların başında dinî konular gelmektedir (Üstüner, 2015; Akar, 2018).

Tablo 8. XV. Yüzyıl Osmanlı Türkçesine Ait Önemli Eserler

Süleyman Çelebi	Vesîletü'n – necât
Yazıcıoğlu Mehmet	Muhammediye
Ahmet Paşa	Kerem Kasidesi
Necati Bey	Divan
Aydınlı Visali	61 gazel ve 1 murabbası olduğu bilinen şairin Divanı olduğu bilinmesine rağmen ulaşılamamıştır.

4.6.1.2. XVI. Yüzyıl

İstanbul'un fethedilmesinin ardından Osmanlı Devleti yükselmeye devam etmiş, bir imparatorluk hâline gelmiştir. 16. yüzyılda gücünün zirvesine çıkan Osmanlı İmparatorluğu, topraklarını genişleterek Türk dünyasının en güçlü temsilcisi olmuştur (Akar, 2018). Yavuz Sultan Selim zamanında halifeliğin Osmanlı İmparatorluğu'na geçmesi ile Osmanlı, İslâm dünyasının dinî lideri hâline gelmiş, tüm bu gelişmeler kültür hayatına yansımıştır (Akar, 2018).

Bu yüzyılda görülen askerî, siyasî, dinî gelişmeler dile ve edebiyata da yansımıştır. 16. yüzyıl Türk şiiri çağın Fars şiirleriyle bol ölçüşebilecek hâle gelmiş, Türk şiiri bu yüzyılda kendi özgün yapısını oluşturmayı başarmıştır (Üstüner, 2015; Akar, 2018). Geçen yüzyıllarda İslâmiyet'in etkisi ile dilimize girmeye başlayan Arapça ve Farsçanın etkileri bu yüzyılda kendini daha da belli eder olmuştur. Önceki yüzyıllarda kullanılan Türkçe unsurlar da bu yüzyılda terk edilmiş, dil halkın dilinden tamamen uzaklaşmıştır. Dilde ağırlaşan yabancı sözcük ve kavramların yerine Türkçe sözcük ve tamlamaların kullanılması

gerektiğini savunan şairler bu yüzyılda da vardır (Üstüner, 2015; Akar, 2018). 16. yüzyılda Osmanlı Türkçesi, verilen eserler ve dilin ustaca kullanımı ile klasik denilebilecek bir hâl almıştır (Akar, 2018).

4.1.6.1.2.1. XVI. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi Eserleri

Bu yüzyılda Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaların dildeki kullanımı Türkçe kelime ve tamlamaları geçmiş durumdadır. Dildeki bu durum halkın konuşma dilini esas alan şairlerin bu dönemde de eserler vermesine yol açmıştır. Ulvî ve Güvahî nesirlerinde Türkçe atasözü ve deyimleri kullanmış; Derunî, Âgehî, Aşkî, Yetim gibi şairler ise kaside ve gazellerini Türkçe kelimelerle yazmıştır (Akar, 2018).

Bu yüzyılda yetişen Fuzulî, Bâkî, Şeyhülislam Yahya yüzyılın en önemli şairleri sayılabilir. Bu yüzyılın edebi ürünlerinin büyük bir bölümünü telif eserlerin oluşturduğu da unutulmamalıdır. Ayrıca bu yüzyılda Osmanlı Türkçesine ait sözlük ve gramer kitaplarının da yazıldığı görülür. Bunlardan en önemlisi Osmanlı Türkçesinin ilk gramer kitabı olan "Muyessitü'l-Ulûm"dur (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

Tablo 9. XVI. Yüzyıl Osmanlı Türkçesine Ait Önemli Eserler

Zâtî	Şem ü Pervane, Ahmed ü Mahmud, Ferruhnâme, Siyer-i Nebî, Fal- i Kur'an, Şehrengiz
Şeyhülislam Yahya	Divan, Nigâristan
Bâkî	Divan, Fezâ'ilü'l – Cihâd, Fezâ'ili Mekke, Kanuni Mersiyesi
Fuzulî	Divan (Arapça- Farsça- Türkçe), Leylâ vü Mecnûn, Beng ü Bade, Hadikatü's- Süeda, Şikayetnâme, Sıhhat u Maraz, Rind ü Zahid, Heft Cam, Sakinâme
Hayalî	Divan
Ulvî	Divan, Manisa Şehrengizi
Güvahî	Pend-nâme, Gurbet-nâme, İbret-nâme
Bergamalı Kadri	Muyessitü'l-Ulûm
Musihiddin Mustafa (Karahisarî)	Ahterî-I Kebir

Derunî, Âgehî, Aşkî ve Yetim gibi şairlerin gazel ve kasideleri

4.1.6.1.3. XVII. Yüzyıl

16. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun her alanda yükseldiği ve zirvede olduğu dönemken 17. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünü kaybettiği devir olarak karşımıza çıkar (Akar, 2018). Bu yüzyılda, Rusya güçlenmeye başlamış, Osmanlı ile Rusya arası siyasi rekabet artmıştır. Batı'da coğrafi keşifler, Ümit Burnu'nun ve Amerika'nın keşfedilmesi; Avrupa'da Rönesans'la başlayan siyasi, ekonomik, teknolojik ve askeri alandaki gelişmeler güç dengelerini tamamen değiştirmiştir. Doğu'nun gücü azalmış, Batı güçlenmeye ve gelişmeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu bu dönemde yalnızca dış ülkelerle uğraşmakla kalmamış, iç isyanları da bastırmak zorunda kalmıştır. Bu isyanlar içerişinde en etkili olan Celâlî isyanı olmuştur (Akar, 2018). Osmanlı İmparatorluğunun içerisinde bulunduğu bu olumsuz dönem elbette eserlerde de kendini göstermiştir (Akar, 2018).

Geçen yüzyıllarda dili işgal eden Arapça ve Farsça kelime, kelime gruplarının dili ağırlaştırması ve anlaşılmasını zorlaştırması birtakım şairler ve nesir yazarları tarafından konuşma dili esas alınarak, tabiri caizse, protesto edilmiştir. 15. yüzyılda Aydınlı Visali, 16. Yüzyılda Ulvî, Güvahî, Derunî, Âgehî, Aşkî ve Yetim, halk dilini ve Türkçe kelimeleri kullanma gayretinde eserlerini kaleme almışlardır. 17. yüzyılda ise bu şair ve nesir yazarlarının açtığı konuşma dili ile yazma, Türkî-i Basit akımının doğmasını sağlamıştır. Bu akım Arapça ve Farsçanın ağır dil egemenliğine karşı halk dilini kullanmayı savunmaktadır. Tatavlalı Mahremî ve Edirneli Nazmî bu akımın önemli temsilcileridir (Akar, 2018).

4.1.6.1.3.1. XVII. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi Eserleri

Tablo 10. XVII. Yüzyıl Osmanlı Türkçesine Ait Önemli Eserler

Nevizade Atâyi	Divan, Sakinâme, Hadaik-ül- Hakayık fi Tekmilet-iş Şakayık, Nefhatü'l Ezhar, Sohbet'ül- Ebkar, Heft Han, Hilyet-ül- Efkar
Nâbî	Divan (Türkçe), Dîvânçe (Farsça), Hayriyye, Hayrâbad, Sur-nâme, Fetih-nâme-I Kamaniçe, Tuhfet'ül- Harameyn, Zeyl-i Siyer-i Veysî
Nef'I	Sihâm-ı Kazâ, Dîvân (Türkçe ve Farsça)
Nâi'li	Dîvân

Bosnalı Sâbit	Dîvân, Zafer-nâme, Edhem ü Hümâ, Berber-nâme, Dere-nâme, Amrü'l-leys
Veysi	Siyer-I Veysi
Nergisî	Nihalistan, İksir-i Saadet
Kâtip Çelebi	Cihannümâ, Fezleke, Takvim'üt- Tevârih, Tuhfet'ül- Kibâr, Keşf'üz-Zünûn, Tuhfet'ül Ahyâr, Düstûr'ul- Amel, Mizan ül- Hakk
Peçevî	Peçevî Tarihi
Evliya Çelebi	Seyahatnâme

4.1.6.1.4. XVIII. Yüzyıl

Osmanlı İmparatorluğu için 18. yüzyıl, gerileme dönemidir. Bu yüzyılda İmparatorluk toprak kaybetmekte; siyasi, ekonomik ve askeri anlamda sıkıntılar yaşamaktadır (Akar, 2018). Bu dönemin kültür ve sanat hareketlerini Lâle devri etkilemiştir. Lâle devrinde İbrahim Mütereffika'nın kurmuş olduğu matbaa (1724) kültür ve sanat hayatını olumlu yönde etkileyen bir gelişme olmuştur (Akar, 2018).

Bu yüzyılda yaşanan kargaşalar ve sıkıntılar edebi eserlerde de kendini göstermiştir. Özellikle eleştiri alanında, hiciv tarzı şiirlerin arttığı ve dilin sadeleştiği görülür (Akar, 2018).

Halkın konuştuğu dili esas alıp eserler yazmayı savunan Mahallîleşme (Yerlileşme) akımının temelleri 15. yüzyılda atılmış olsa da en güzel örneklerini bu yüzyılda Nedîm vermiştir (Akar, 2018). Devletin yaşadığı olumsuzluklar, halka ulaşmayı, halkın diliyle eserler kaleme almayı gerekli kılmış ve dildeki yabancı kelime ve tamlamalar yavaş yavaş terk edilmeye başlamıştır.

Türkçeye verilen önemin arttığı, 1773 yılında açılan Deniz Harp Okulunda ve 1793 yılında açılan Kara Harp Okulunda 2. sınıf öğrencilerine Türkçe dersinin verilmesiyle kendini göstermeye başlamıştır (Üstüner, 2015).

4.6.1.4.1. XVIII. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi Eserleri

Bu yüzyıl eserlerinde dilde sadeleşmenin izleri daha çok kendini göstermeye başlamıştır. Mahallîleşme akımının en önemli ismi Nedîm ve divan şiirinin son temsilcisi kabul edilen Şeyh Gâlib bu yüzyılda eserler vermişlerdir. Bunun yanında çeviri eserler ve sözlük çalışmaları 16. yüzyılda olduğu gibi bu yüzyılda da kendini göstermiştir.

Tablo 11. XVIII. Yüzyıl Osmanlı Türkçesine Ait Önemli Eserler

Nedîm	Dîvân, Sahaifü'l- Ahbar, Aynî Tarihi
Şeyh Gâlib	Dîvân, Hüsn-ü Aşk, Es- Sohbetü's- Sâfiyye
Mütercim Âsım	Burhân-ı Kâtı' (Çeviri Eser)
Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi	Lehçetü'l Lügât

4.1.6.1.5. XIX. Yüzyıl-XX. Yüzyılın Başları

19. yüzyıl, farklı fikir hareketlerinin görüldüğü, Osmanlı aydınlarının Batı'da gördükleri fikir ve akımları Osmanlı topraklarına getirmek istedikleri gerek siyasi gerek edebi ve dil anlamında farklı bir dönemin başlangıcı olan devirdir. Osmanlı Devleti, Batı'ya Fransız İhtilali ile giren "demokrasi, özgürlük, adalet, hak, eşitlik vb." kavramlarıyla tanışmış, bu durum hem edebi eserlerde hem de dilde kendini göstermiştir. Bu yüzyılda kolları sıvayan Tanzimatçıların amacı siyasî olarak meşruti bir yapı kurmak olmuştur. Bunun için düşüncelerini halka ulaştırmaları gerektiğini bilen Tanzimatçıların ortak amacı "dilde sadeleştirme" yi gerçekleştirmektedir (Akar, 2018).

Türkçeye verilen önem artmıştır. Bu, günlük hayata yansımış; kurum ve kuruluşlar da etkilenmiştir. 3 Mart 1861 tarihinde okullara gönderilen resmî yazı ile 2. ve 3. dereceli okullarda öğretim dili Türkçe olmuş, öğretmenlerin Türkçeyi iyi bilmesi şart koşulmuştur. 1869 yılında Askerî Tıp Mektebi Fransızca öğretimden Türkçe öğretime geçmiş, 1866 yılında yeni açılan sivil Tıp Mektebi ise baştan itibaren Türkçeyi öğretim dili olarak kullanmıştır. 1876 Anayasasında devletin resmî dili ilk kez Türkçe olarak belirtilmiştir (Üstüner, 2015).

Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası (Kanun-i Esasi), I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet, Saltanatın ve Halifeliğin kaldırılması bu yüzyılları kapsar. Bu yüzyıllar ile birlikte Osmanlı

İmparatorluğu yerini Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne bırakırken Türkçenin de bir devri kapanmış olur. Türkiye Türkçesi dönemi başlar. Dil dönemleri arasındaki geçiş elbette keskin bir çizgi olarak görülmemelidir.

4.1.6.1.5.1. XIX. Yüzyıl-XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Türkçesi Eserleri

Bu dönemde gazete (Tercüman-ı Ahvâl, Mecmua-i Fünûn, Tasvir-i Efkâr, Muhbir vb.) ve dergiler çıkarılmaya başlanmış, birçok çeviri eser dilimize kazandırılmış, sözlük ve gramer çalışmaları hız kesmeden yapılmaya devam edilmiştir. Ayrıca makale, roman, anı, hikâye gibi türler edebiyatımıza girmiştir. Arapça ve Farsçanın Türkçe üzerindeki etkisi azalırken Fransızcanın etkisinin arttığı da görülür (Akar, 2018).

Bu dönem eserleri; Tanzimat I. ve II. dönem yazarları, Servet-i Fünûn sanatçıları tarafından kaleme alınmıştır. Millî Edebiyat döneminde yayınlanan "Yeni Lisân" makalesi ile Osmanlı Türkçesi dönemi yerini Türkiye Türkçesine bırakmış olur (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

Tablo 12. Tanzimat I. ve II. Dönem Sanatçıları ve Önemli Eserleri

Şinasi	Durub-u Emsali Osmaniyye (Osmanlı Atasözleri Kitabı), Tercüme-i Manzume (Çeviriler), Müntehabat -ı Eşar, Divan-ı Şinasi, Tasvir-i Efkâr
Namık Kemal	Vatan yahut Silistre, Zavallı Çocuk, Gülnihal, Kara Bela,Celalettin Harzermşah, Renan Müdafenâmesi, Tahrib-i Harabat, Cezmi, İntibah İrfan Paşa'ya Mektup, Takip
Ziya Paşa	Zafername, Harabat, Eş'ar-ı Ziya, Defter-i Amal, Terkib-i Bent, Terci-i Bent
Ahmet Mithat Efendi	Letaif-i Rivayet, Hasan Mellah, Hüseyin Fellah, Felatun Bey ve Rakım Efendi, Yeryüzünde Bir Melek, Henüz On Yedi Yaşında...
Şemsettin Sami	Taaşşuk-i Talât ve Fitnat, Kamus u Türkî, Kamus u Fransevi, Kamus-ı Alâm
Ahmet Vefik Paşa	İnfiali Aşk, Dudu Kuşlar, Zor Nikâh, Zoraki Tabip, Kadınlar Mektebi, Şecere-i Türk
Recaizade Mahmut Ekrem	Araba Sevdası, Muhsin Bey, Afife Anjelik, Çok Bilen Çok Yanılır,

	Vuslat, Zemzeme, Nağme-i Seher, Yadigâr-ı Şebap,Talim-i Edebiyat…
Abdülhak Hamit Tarhan	Macera-yı Aşk, Sabru Sebat, İçli Kızlar, Finten, Nesteren, Liberte, Makber, Ölü, Bunlar O'dur, Hacle, Garam, İlham-ı Vatan
Muallim Naci	Ateşpare, Füruzan, Şerare, Demdeme, Islahat-ı Edebiyye, Ömer'in Çocukluğu
Nabizade Nazım	Karabibik, Zehra

(https://www.turkedebiyati.org/Dersnotlari/tanzimat_edebiyati.html Erişim Tarihi: 15.05.2021)

Servet-i Fünûn dergisi etrafında toplanan edebiyatçılar, Tanzimat edebiyatının aksine sosyal davalardan ziyade bireysel konularla ilgilenmiş ve süslü, anlaşılması zor bir dille eserlerini kaleme almışlardır (Üstüner, 2015; Akar, 2018). Bu dönem ağır ve ağdalı dil kullanımını temele alan iki tartışma önemlidir: "Dekadanlık" ve "Fesahatçılık" (Akar, 2018).

Tablo 13[44]. Servet-i Fünûn Dönem Sanatçıları ve Önemli Eserleri

Tevfik Fikret	Rübâb-ı Şikeste, Haluk'un Defteri, Rübabın Cevabı, Şermin, Tarih-i Kadim …
Halit Ziya Uşaklıgil	Bir Ölünün Defteri, Ferdi ve Şürekası, Mai ve Siyah, Aşk-ı Memnu, Kırk Yıl, Bir Acı Hikâye, Saray ve Ötesi, Kâbus, Füruzan, Fare…
Cenap Şahabettin	Tâmât, Körebe, Hac Yolunda, Evrak-ı Eyyam, Afak-ı Irak, Avrupa Mektupları, Nesr-i Harp, Nesr-i Sulh, Tiryaki Sözleri…
Mehmet Rauf	Eylül, Genç Kız Kalbi, Cidal, Sansar, Siyah İnciler…
Hüseyin Cahit Yalçın	*Nadide, Hayal İçinde, Hayat-ı Muhayyel, Niçin Aldatırlarmış, Hayat-ı Hakikiye Sahneleri, Kavgalarım…*

(https://www.turkedebiyati.org/serveti_funun_yazarlari_eserleri.html Erişim Tarihi: 15.05.2021)

[44] Verilen sanatçılara ait eserler tablodakilerle sınırlı değildir. Buraya, en çok bilinen ve önemli kabul edilen eserler yazılmaya çalışılmıştır.

4.1.6.2. Osmanlı Türkçesine Ait Dil Bilgisel Kurallar, Kural Dışı (Düzensiz) Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Eski Anadolu Türkçesinin ardından Batı Türkçesinin yeni gramer yapısını oluşturan Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi dönemleri gelmektedir. Osmanlı Türkçesi gramer yapısı ile Türkiye Türkçesi arasında belirgin farklılıklar olmadığı görülmektedir (Ergin, 2020).

Gramer yapısında belirgin farklılıklar olmamasına rağmen Osmanlı Türkçesini Türkiye Türkçesinden ayrı bir dönem hâline getiren şüphesiz dış yapısıdır. Batı Türkçesinin bu dönemi Arapça ve Farsça ağırlıklı bir görüntü sergiler (Eryüksel ve Beyan, 2016; Timurtaş, 2019 Ergin, 2020). Bu sebeple Osmanlı Türkçesine ait gramer kuralları belirlenirken Arapça ve Farsçaya ait kullanımlara da yer verilmiştir.

Osmanlı Türkçesine ait verilen kurallar ve kural dışı kullanımlar; ses bilgisi ve yazım, biçim bilgisi başlıkları altında incelenmiştir. Çalışmada Osmanlı Türkçesine ait kurallar, kural dışı olarak belirlenen kullanımlara bağlı olarak verilmiştir.

Osmanlı Türkçesi yazımı sırasında harfler kitap yazımında ve el yazımında ufak da olsa değişikliğe uğrayabilmektedir. Bu duruma örnek olarak چ ج خ ح harflerinin kitap yazımında baş tarafının açık, el yazımında ise kapalı olması, ش س harflerinin dişsiz olarak yazılması, م harfinin yazım yerine göre topuz şeklinde olan başının çizgi şeklinde gösterilmesi verilebilir (Timurtaş, 2019).

4.1.6.2.1. Osmanlı Türkçesi Ses Bilgisi ve İmlâya Ait Kurallar, Kural Dışı (Düzensiz) Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Kural 1: Ye (ى) harfi, Türkçede ı, i vokallerini karşılar (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: Ye (ى) harfinin bazen kelimelerin sonunda elif (ا) gibi a şeklinde okunur (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Da’vâ (دعوى)

Ma’nâ (معنى)

Fetvâ (فتوى)

Hüdâ (هدى)

Kübrâ (كبرى)

Kural 2: He (ه) harfi yalnızca kelime veya hece sonunda ise a, e sesi görevinde kullanılır (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: Bazı örneklerde bu harfin kelimenin hangi hecesinde olursa olsun a, e sesi görevinde kullanılıp bu şekilde okunduğu görülür (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Geçerken (كه چه ركن)

Çek- (چه كمك)

Güzel (كوزه ل)

Değil (ده كل)

Eder (ادده ر)

Geniş (كه نش)

Geç- (كه چمك)

Titrek (تنتره ك)

Kural 3: Arap harflerinde ünsüzlerin ince ve kalın şekilleri vardır (Timurtaş, 2019). Bu seslerden kalın olanlar kalın ünlülerle ince olanlar ise ince ünlülerle okunur.

Kural Dışı Kullanım: Kalın ve ince şekilleri bulunmayan ve yanlarındaki ünlü sesin durumuna göre bazen kalın bazen ince olan ünsüzler de bulunmaktadır. Bunlar: ب، پ، ى، ه، و، ن، م، ل، ف، د، ر، چ ünsüzleridir (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Asıl (اصل)

Basîret (بصرت)

Penâh (پناه)

Lâtîf (لطف)

Mebzûl (مبذول)

Mahrem (محرم)

Vilâyet (ولايت)

Vakit (وقت)

Kural 4: Kâf-ı fârisî (gef), Türkçede ince g(e) sesinin karşılığıdır (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: Bu sesin kalın g(a) şeklinde kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örneği:

gâh (گاه)

Kural 5: Arapçada yazıldığı hâlde okunmayan sesler bulunur. Bu harflere hurûf-ı resmiyye denir (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: Arapçada bahsedilen durumdan farklı olarak yazılmadığı hâlde okunuşta yer verilen sesler de vardır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Allâh (الله)

İlâh (اله)

Hâzâ (هزا)

Rahmân (رحمن)

Kural 6: Osmanlı Türkçesinde kullanılan Arapça kelimelerde hemzenin yazımı ile ilgili şöyle bir kural vardır: "Kelimenin ortasında bulunan hemzenin ardından sesli geliyorsa, önceki sesliye dikkat edilir. Bu fetha[45] ise hemze işareti ا üzerine, zamme[46] ise و üzerine, kesre ve uzun ünlü ise diş üzerine konur." (Timurtaş, 2019, s.35).

Kural Dışı Kullanım: Bu kurala uymayıp farklı biçimlerde yazılan kelimeler bulunmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Ra' ûf (رؤف)

Şü'ûn (ونٔش)

Rü'ûs (رؤس)

Kural 7: Hangi hecede olursa olsun i ve ı sesleri yazılarak gösterilir (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: Yazımı klişeleşmiş olan bazı kelimelerde ı, i sesinin yazılmadığına rastlanır (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Biz (بز)

Siz (سز)

Artık (رتقَا)

Gibi (كبى)

Bir (بر)

Kır (قر)

[45] Arap yazısında a sesini belirten hareke (https://nisanyansozluk.com/?k=fetha Erişim Tarihi: 19.11.2021).

[46] Arap yazısında u sesini belirten hareke (https://nisanyansozluk.com/?k=zamme Erişim Tarihi: 19.11.2021).

Kural 8: Hangi hecede bulunursa bulunsun o, ö, u ve ü sesleri de daima yazımda gösterilir (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: Yuvarlak ünlerin başta yazılmadığı örnekler de vardır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Büyük (بوك)

Küçük (كچوك)

Bütün (بتون)

Tütün (تتون)

Doksan (طقسان)

Dudak (طداق)

Sonra (صكره)

Kural 9: Her kelimeye ait tek bir yazımın olması gerekir (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: Osmanlı Türkçesinde aynı kelimenin birden fazla yazımı olduğu görülür. Tek bir yazımın olmaması, farklılığa ait herhangi bir sebebin dil bilgisel açıdan açıklanmamış olması bu kelimelerin düzensiz bir yazıma sahip olduğunu gösterir. Ayrıca bu durum müstensihlerin yazımda yaptığı hatalar olarak da düşünülebilir.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Asıl sayı sıfatlarından olan *dört* ve *dokuz* kelimelerinin iki farklı yazımı olduğu göze çarpmaktadır.

Dört (درت, دورت)

Dokuz (طقوز, طوقوز)

Zaman zarfı görevinde kullanılan *erken* kelimesinin de iki farklı yazımı vardır.

Erken (ااكن, اركن)

Kural 10: Arapçada kelimeler en az üç harften oluşur (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: Bir harfin düşürülmesi sebebiyle iki harften oluşan isimler de vardır. Bu isimler Osmanlı Türkçesinde de kullanılmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Eb “baba” (اب)

Ah “kardeş” (اخ)

Dem “kan” (دم)

Yed “el” (يد)

4.1.6.2.2. Osmanlı Türkçesi Biçim Bilgisine Ait Kurallar, Kural Dışı (Düzensiz) Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Kural 1: Osmanlı Türkçesinde sıfat yapan *+lI* eki لی şeklinde yazılmaktadır (Eryüksel ve Beyan, 2016).

Kural Dışı Kullanım: Bu ekin lakap, rütbe ve unvanlarda لو şeklinde kullanıldığı örneklere rastlanmıştır (Eryüksel ve Beyan, 2016).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Devletlü دولتلو

Saâdetlü سعادتلو

Kural 2: Fiilden isim yapma eklerinden olan -Im eki iki şekilde fiillere eklenebilmektedir: م ve بم (Eryüksel ve Beyan, 2016).

Kural Dışı Kullanım: Bu ekin eklendiği kelimelerde bir düzen olmadığı görülür. Aynı fiile ekin iki farklı şeklinin de gelebildiği görülmektedir (Eryüksel ve Beyan, 2016).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Alım الم, البم

Satım صاتم, صاتبم

Takım طاقم, طاقبم

Kural 3: Osmanlı Türkçesinde tekil kelimelerin sonuna ye (ی) ve nûn (ن) veya vav (و) ve nûn (ن) kelimeleri getirilerek kurallı eril çoğul hâlleri yapılır. Osmanlı Türkçesinde çoğunlukla ye (ی) ve nûn (ن) ile yapılan şekil kullanılır. (Eryüksel ve Beyan, 2016).

Kural Dışı Kullanım: Tekil kelimeleri çoğullaştıran bu eklerin aynı kelimeye iki farklı şekillerde eklendiği görülür. [47]

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Müderris (مدرس) (Tekil eril kelime)

Müderrisîn (مدرسن)

Müderrisûn (مدرسون)

[47] Bu durum ekten kaynaklanan bir düzensizlik olarak değerlendirilmemelidir. İki farklı şekilde kullanılabilen bir ekin aynı kelimede iki şeklinin de kullanılması bizde, kelime bazında bir düzensizlik olduğu izlenimini uyandırmıştır.

Kural 4: Farsçada kelimeleri çoğul yapmak için canlıları belirten isimlerin ardından -ân (ان), cansızları belirten isimlerin ardından -hâ (ها) eki getirilir (Eryüksel ve Beyan, 2016).

Kural Dışı Kullanım: Canlı varlıkların ardından gelen eklerin cansız varlıkları belirten isimlerin ardından gelmesi düzensiz bir kullanımdır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Şeb (gece)/ şebân (geceler) (شابان)

Kural 5: Yönelme hâl eki ünsüz ile biten kelimelere ه, ünlü ile biten kelimelere به şeklinde gelir (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: Kişi ve işaret zamirlerine gelen yönelme hâl eki bu kurala uymayarak düzensizlik gösterir.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Bana (بکا)

Sana (سکا)

Ona (اکا)

Buna (بوکا)

Şuna (شوکا)

Kural 6: İsmi belirsizlik yönünden niteleyen sıfatlara belgisiz sıfat denir. Hiç, bir, öyle, böyle, şöyle, herhangi vb. kelimeler belgisiz sıfatlara örnek verilebilir (Timurtaş, 2019; Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Bazı belgisiz sıfatların zaman zarfı bildirmek için kullanıldığı görülmektedir. Asıl görevin dışında kalan bu kullanımlar düzensizlik olarak ele alınabilir.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Öyle (اوىله)

Böyle (بوىله)

Şöyle (شوىله)

Kural 7: Fa'il vezininde olan kelimeler geçişlidir (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: Fa'il vezininde olduğu hâlde geçişsiz olan kelimeler vardır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Halif "yemin etmek" (حاف)

Kural 8: Fu'ûl, fu'ûlet, fa'lûlet, fa'âl, fa'lâlet, fi'al, fa'îl vezinlerindeki mastarlar geçişsizdir (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: Bu vezinlerde olduğu hâlde geçişli olan kelimeler vardır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Sema’ “İşitmek” (fa’âl vezininde) (سماع)

Kural 9: İf’âl babı[48] ettirgen çatılıdır. Geçişsiz fiiller if’âl babına aktarıldığında ettirgen bir anlam kazanırlar. Geçişli fiiller if’âl babına aktarıldığında geçişlilik dereceleri artar, ettirgen hâle gelirler (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: İf’âl babı içerisinde yer almasına rağmen geçişsiz olan mastarlar da vardır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

İnsâf (انصاف)

Nasafet (نصفت)

İslâm (اس‌لام)

Selâmet (س‌لامت)

İmkân (امكان)

Mekânet (مكانت)

Kural 10: Tefe’’ül bâbının çatısı geçişizdir (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: Bu bâbda geçişli olan mastarlar da bulunmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Ta’allüm (Öğren-) / تعلم

Tahattur (Hatırlama) /تخطر

Tefehhüm (anla-) / تفهم

Tekabbül (kabullenme) /تقبل

Tezekkür (Hatırlama, anma) /تذ كر

Tetebbu’ (Araştırma)/ تتبع

Tebellug (Gönderilen bir haberi alma) / تبلغ

Kural 11: Tefâ’ül bâbı işteş çatılıdır (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: Tefâ’ül bâbında olup da geçişsiz çatılı olan mastarlar da vardır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Tebâ’ud (Uzaklaşma) /تباعد

Tecâsür (cesaret etme) /تجاسر

Tedâvül (paranın elden ele dolaşması) /تداول

Tenâsüb (Uygun) /تناسب

[48] İf’âl babı, fiil çatılarından biridir. Mezidünfih mastarlar arasında yer alır. Mezidünfih mastarlarda toplam 12 vezin bulunur. Bunlardan 9 vezin Osmanlı Türkçesinde kullanılır.

Kural 12: İstif'âl bâbı geçişli çatılıdır (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: Bu bâbta olup geçişsiz ve dönüşlü çatılı olan mastarlar vardır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

İstihmâm (sıcak su ile yıkanma) / استحمام

İstifâde (yararlanma) /استفاذه

İstihkâk (hakkı olma) /استفاذه

Kural 13: Ye'li (ى) ecveflerin[49] ism-i fâilleri Osmanlıcada hemze ile fâ'il şeklinde yapılır (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: Ye'li (ى) ecveflerin bazılarının ism-i fâilleri, ye (ى) değişmeksizin fâyil şeklinde yapılmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Bâyi' (Satan) /بايع

Şâyi' (Yayılan) /شايع

Zâyi' (Telef olan) /ضايع

Dâyin (Alacaklı) /دائن

Lâyık /لائق

Mâyi' (Su gibi akan) /مايع

Ecvef kelimelerin ism-i fâillerinin fâ'il vezninde yapıldığı bilinmektedir (Timurtaş, 2019). Tıpkı *ye'li* (ى) ecvefler de bu kuralın dışında kalınan örneklere rastlandığı gibi bir örnekte vav'lı (و) ecveflerde görülür.

Revâc /رواج

Kural 14: "İsm-i fâil, masdarın ifâde ettiği iş ve hareketi yapan kişi ve nesnenin sıfatı olan ve onu gösteren, fiilden türemiş bir kelimedir. Sıfat- fiillere karşılık gelir." (Timurtaş, 2019, s.149).

Kural Dışı Kullanım: Mücerred sülâsi masdarların ism-i fâilleri fâ'il vezninde yapılmaktadır (Timurtaş, 2019). ism-i fâillerin birer türemiş sıfat olduğu bilindiğine göre fâ'il vezninde isim türünden kelimelere rastlanması düzensizlik olarak kabul edilmektedir.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Cânip (yön) /جانب

Vâdi /وادى

Nâdi (meclis) /نادى

[49] Asli harflerinden ikinci harfi illet (ى و) harflerinden biri olan fiillere verilen isimdir (https://arapcagramer.com/ecvef-fiiller/ Erişim Tarihi: 18.11.21).

Sâhil /ساحل

Hâmiş (sayfa kenarı) /هامش

Sâ'id (bilek) /صاعد

Hâcib (kaş) /حاجب

Şârib (bıyık) /شارب

Kural 15: "Çatısı geçişsiz olan fiillerden ism-i mef'ûl yapılamaz." (Timurtaş, 2019, s.170).

Kural Dışı Kullanım: Birtakım geçişsiz fiillerden ism-i mef'ûl yapıldığı görülmüştür.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Medhûl (Kendisine bir şey girmiş olan) /مذخول

Meskûn (Yerleşmiş olan) /مسكون

Ma'mûr (şen olan) /معمور

Mahsûl (meydaha gelmiş olan) /مخصول

Mahzûz (hoşlanmış olan) /محظوظ

Kural 16: Fa''âl vezni en çok kullanılan mübâlağa veznidir. Bu mübâlağa vezinleri isimlerinden de anlaşılacağı üzere mübâlağa anlamı taşırlar (Timurtaş,2019).

Kural Dışı Kullanım: Fa''âl vezninde olduğu hâlde mübâlağa anlamı taşımayan yalnızca bir sıfat görevi taşıyan ve çoğunlukla meslek ismi bildiren kelimeler vardır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Hammâl /حمال

Kassâb /قصاب

Bakkâl /بقال

Attâr /عطاز

Dellâk /دلاك

Cemmâl /جمال

Bevvâb /بواب

Sakkâ /سقاه

Sarrâf /صراف

Hattât /خطاط

Cerrâh /جراح

Kural 17: Mübâlağa vezinlerinden biri olan Fa'ûl vezni de mübalağa anlamı taşımak için yapılır (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: Bu vezinde de mübalağa anlamı dışında kalan isim, sıfat ve mastarlar bulunmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Sahûr /سحور

Fatûr (Oruç açacak şey) /فطور

Zelûl (Yumuşak huylu) /ذلول

Kabul /قبول

Tahûr (Temiz olmak) /طهور

Kural 18: "Arapçada değişmeyen, devamlı, sabit bir vasfı, bir hâl ve keyfiyeti bildiren kelimelere sıfat-ı müşebbehe denir." (Timurtaş, 2019, s. 183).

Kural Dışı Kullanım: Birer sıfat-ı müşebbehe vezni olmasına rağmen bazı vezinlerin mübalağâ veznine ait örnek kelimeler oluşturduğu görülür.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Fa'îl veznine ait örnekler:

Alîm / علیم

Rahîm /رحیم

Nasîr (Çok yardım eden) /نصیر

Nusret (başarı, üstünlük) /نصرت

Fâ'ûl veznine ait örnekler:

Fârûk (Haklıyı haksızı çok iyi ayıran) /فاروق

Fû'âl veznine ait örnekler:

Ucâb (Çok tuhaf) /عجاب

Fürât (Çok lezzetli) /فرات

Fâ'lân veznine ait örnekler:

Râhman /رحمان

Kural 19: İsm-i Tafdîl, insanlar veya nesnelerin karşılaştırılarak birinin diğerinden daha çok ya da en çok olduğunu bildiren sıfatlara verilen isimdir (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: İsm-i Tafdîl vezninde olan birkaç kelimenin kural dışı olarak ism-i mef'ûl anlamında fazlalık ifade ettiği görülür.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Ahmed (daha, çok, en hamd edilmiş olan) /احمد

Eşher (çok meşhur, en meşhur) /اشهر

Eşgal (daha çok, en meşgul olan) /اشغل

Ahvef (daha, çok, en korkunç) /اخوف

Kural Dışı Kullanım 2: Bazı kelimelerin ise kurala uygun olarak çekimlenmediği hâlde İsm-i Tafdîl olduğu bilinir.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri 2:

Hayr / خير

Şerr / شر

Kural 20: İsm-i mekân yer bildiren kelimelerdir. İsm-i mekânlara ait olan vezinlerden kurallara uygun olarak kelimeler türetilmiştir (Timurtaş, 2019). Bazı ism-i mekânların kural dışında kalarak farklı bir vezinle oluşturulduğu görülmüştür.

Kural Dışı Kullanım: "Bazı kelimelerin ism-i mekânları muzarilerinin ikinci harflerinin aldığı harekeye göre, kurala uygun olarak mef'al vezninde olması gerekirken mef'il vezninde gelmiştir." (Timurtaş, 2019, s.199).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Mescid / مسجد

Menbit (otlak, çayır) /منبت

Maşrık (Doğu) /مشرق

Magrib (Batı) /مغرب

Kural 21: Mif'âl vezni bir ism-i alet veznidir (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: Mif'âl vezni ism-i alet vezni olmasına rağmen bazı örneklerde ism-i mekân yapmıştır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Mihrâb /محراب

Mirsâd (rasathane) /مرصاد

Mizmâr (koşu meydanı) / مضمار

Mişrâk (kışın ısınmak için oturulan güneşli yer) /مشراق

Kural 22: Mif'ale vezni bir ism-i alet veznidir (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: Mif'ale vezni ism-i alet vezni olmasına rağmen bazı örneklerde ism-i mekân yapmıştır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Minassa (gelinin oturduğu yüksekçe yer) / منصه

Mıntaka (bölge, kuşak) / منطقه

Kural 23: İsm-i alet yalnızca geçişli mastarlardan yapılabilir. Geçişsizlere gelmez (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: İsm-i alet vezninin kullanıldığı birkaç geçişssiz kelime bulunmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Safvet (Temiz olmak) /صفوت

Mirsât (gemi demiri) /مرسات

Resv (demir atıp durmak) /رسو

Kural 24: "Fa'îlet veznine ait kelimelerin ism-i mensûbları, ortada bulunan ye (ى)'nin düşürülmesi ile fa'alî şeklinde yapılır." (Timurtaş, 2019, s. 210).

Kural Dışı Kullanım: Fa'îlet vezninde bulunup ism-i mensubu ye (ى) muhafaza edilerek yapılan kelimeler bulunmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Tabîî (Tabîat kelimesinin ism-i mensubu) / طبىى

Selikî (Selîka kelimesinin ism-i mensubu) / سلىفى

Kural 25: İsm-i mensûblar oluşturulurken dikkat edilen farklı kurallar bulunmaktadır. Bu kurallardan biri için bk. Kural 24.

Kural Dışı Kullanım: Bazı kelimelerin ism-i mensûbları Arapçada belirlenen hiçbir kurala uymamaktadır (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Bedevî /بدوى

İskenderânî /اسكندرانى

Râzî (Rey'li) /رازى

Nasrânî (Hristiyan) /نصرانى

Kural 26: Masâdir-i mec'ûle, bazı isimlerin ve müştak sıfatların ardından -iyyet eki getirilerek mastar yapımına verilen isimdir. Bu ek mastarların ardından getirilmez (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: Osmanlı Türkçesinde -iyyet ekini alan mastarlara rastlanmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Emniyyet / امنىت

Ciddiyyet /حدىت

Teslîmiyyet /تسلىمت

Ulviyyet /علوىت

İslâmiyyet / اس‌لامىت

Kural 27: Arapçada cinsiyet ifadeleri bulunmaktadır. İsimlerin dişil şekillerine müennes, eril şekillerine müzekker adı verilmektedir. Arapçada bir de şekil ve anlam bakımından müennes olmadığı hâlde müennes kabul edilen kelimeler vardır. Bunlara Semâî müennesler adı verilmiştir (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: Semâî müennesler içerisinde bazen müennes bazen müzekker olan isimler bulunmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Lisan /لسان

Silâh /سلاح

Semâ /سما

Sırât /صراط

Hâl /حال

Kural 28: Arapça kelimeler dilimizde harf-i ta'rifsiz olarak kullanılır (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: Bu kuralın dışında kalan bazı kelimelerin harf-i ta'rifi korunmuş ve kullanılmıştır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

El-fâtihâ /الفاتحه

El- firâk /الفراق

El-vidâ' /الوداع

El- hakk /الحاق

El- hâsıl /الحاصل

El- emân /الامان

El-bette/البته

Kural 29: Farsçada dilimizde olduğu gibi sıfat tamlamaları oluşturulurken sıfat türünde olan kelime daima tekil hâlde bulunur (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: Bu kurala aykırı olarak Farsça tamlamanın sıfatının isme uyarak çokluk eki aldığı örnekler vardır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Merdân-ı pâk-ân (Temiz adamlar) /مردانپاکان

Şehsüvârân-ı dilâver-ân (kahraman süvariler) /شهسواراندلاوران

Kural 30: Farsçada mastarlar -den (دن) ve -ten (تن) şeklinde sona ermektedir (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: -den ve -ten ile bittikleri hâlde mastar olmayan kelimeler bulunmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Gerden /کردن

Gevden (sersem) / کودن

Hîşten (kendi) /خوشتن

Âbişten (gebe) / آبستن

Kural 31: Farsçada masdarlar, masdar eklerinden önce gelen seslere göre sınıflandırılmışlardır. Den (دن)'li masdarlar d (د)'den önce gelen ا ر ن و ی seslerine göre beş başlık altında incelenirler (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: Birkaç masdarda d (د)'den önce yukarıda belirtilen seslerin gelmediği görülmektedir. Bu masdarlar kural dışında kalan masdarlardır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Âme-den (gel-) /آمدن

Şü-den (ol-) /شدون

Ze-den (vur-) /زدن

Kural 32: Den (دن)'li masdarlarda -den (دن) eki kaldırıldıktan sonra kalan kısım, emir II. kişi çekiminde olur. Bazı masdarlarda belli kurallar çerçevesinde değişiklikler olabilmektedir (Timurtaş, 2019).

Bu değişiklikler şunlardır (Timurtaş, 2019);

- Elif (ا) ile bitenlerde elif kaldırılır.
- Re (ر) ile biten masdarların bir kısmında herhangi bir değişiklil yoktur.
- Nûn (ن) ile biten masdarlarda nûn sesinde hiçbir değişiklik olmaz.
- Vâv (و) ile biten masdarlarda vâv sesi yerine آ veya ای gelir.
- Ye (ی) ile biten masdarlarda ye sesi düşer.

Kural Dışı Kullanım: Düzensiz fiillerin emir II. kişi çekimleri de hiçbir kurala uymamaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Ze-den (vur-) – Zen / زن

Şü-den (ol-) – Şev / شو

Kural 33: Farsçada ism-i fâ'il etken fiillerin masdar eki düşmüş olan gövdelerine getirilen ekler yardımıyla yapılır. -ende, -ân ekleri ism-i fâ'il yapan eklerdir (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: Esas görevi ism-i fâ'il yapmak olmayan -â eki bir sıfat-ı müşebbehe ekidir. Geçişli fiillerin emir gövdelerine geldiğinde ism-i fâ'il anlamı taşıyan fiiller türetir.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Gûyâ /گویا

Bînâ /بینا

Kural 34: Farsçada tekrarlar ile birleşik kelimeler yapılacağı zaman aynı iki kelimenin arasına be (ب) sesi getirilebilir (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: Tekrarlarla oluşturulan iki kelimenin arasına be (ب) sesinin getirilebilmesi kuralı Farsça kelimeler için geçerlidir. Türkçe kökenli kelimelere uygulanamaz. Ancak Türkçe bir kelimede böyle bir kural dışı kullanıma rastlanmıştır.

Kural Dışı Kullanım Örneği:

Gün-be- gün

Kural 35: Farsça edatlar; ön-edatlar, bağlama edatları ve ünleme edatları olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Ön-edatlar kelimelerin önüne ez-, bâ-, be-, ber-, der-, tâ- ifadeleri getirilerek yapılırlar (Timurtaş, 2019).

Kural Dışı Kullanım: "Aslında zarf veya isim oldukları hâlde ön-edat olarak kullanılan kelimelerde vardır." (Timurtaş, 2019, s. 311).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Derûn (içinde) /درون

Bîrûn (dışında) /برون

Pes (arkasında) /پس

Zeber (üst) /زبر

Zîr (alt) /زبر

Behr (için) /بهر

Nezd (yanına) /نزد

4.1.7. Türkiye Türkçesi Dönemi (20. yy. - …)

Batı Türkçesinin günümüzde de kullanılan yazı dili Türkiye Türkçesi adıyla anılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan siyasî, ekonomik, kültürel değişmeler dile de yansımış; dilde sadeleşme ve halkın konuşma diline eserlerde yer verme fikri gittikçe kendini göstermiştir. Dilde sadeleşme fikrinin yaygınlaşmasında gazete, dergi gibi türlerin Tanzimat döneminde edebiyatımıza girmesinin de etkileri olmakla birlikte bu fikir Osmanlı Türkçesinin yerini Türkiye Türkçesine bırakmasına yol açmıştır (Üstüner, 2015; Ercilasun, 2016; Akar, 2018).

Edebiyatımıza yeni giren türlerle birlikte Türkiye Türkçesi döneminde birçok farklı türde nitelikli eser verildiği bilinir. Bu eserler nicelik bakımından da oldukça fazladır. Günümüzde kaleme alınan her eser bu döneme aittir. Bu sebeple Türkiye Türkçesi dönemine ait eserler çalışmada tek tek ele alınmayacaktır.

4.1.7.1. Türkiye Türkçesi Döneminde Toplumsal Yapı, Sosyo- Kültürel Düzen, Yönetim ve Dil

"II. Meşrutiyet'in ilanı (1908) ile dilde sadeleştirme ve Türkçeleştirme faaliyetleri yeni bir aşamaya gelmiştir. Bu dönemde çeşitli dergiler ve dernekler etrafında birleşen aydınlar millî dil ve kültürü ön plana çıkarmışlardır." (Akar, 2018, s. 310)

Yazı dilini sadeleştirmeye yönelik en önemli hamle şüphesiz Ali Canip Yöntem, Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp tarafından çıkarılan Genç Kalemler dergisinde Ömer Seyfettin'in yazmış olduğu "Yeni Lisân" makalesi olmuştur (Üstüner, 2015; Akar, 2018). Bu makale ile birlikte Osmanlı Türkçesi yavaş yavaş yerini Türkiye Türkçesine bırakmıştır. "Yeni Lisân" makalesinde dile getirilen temel görüşler şunlardır (Üstüner, 2015; Akar, 2018):

a.) Dilimizde kullanılan Arapça ve Farsça sözcükler ile Arapça ve Farsçaya ait dil bilgisi kuralları terk edilmelidir. Bu dillerden gelerek kullanımı yaygınlaşan kalıplaşmış kelimeler kullanılmaya devam etmelidir.
b.) Arapça ve Farsçadan gelerek dilimizde kullanılmaya devam edecek olan kelimeler Türkçede söylendikleri şekilde yazılmalıdır.
c.) İstanbul ağzı esas alınarak konuşma dilini esas alan yeni bir yazı dili oluşturulmalıdır.
d.) Edebiyat ve dilde doğu ve batı etkisi azaltılarak millî bir dil, edebiyat oluşturulmalıdır.

"Yeni Lisân" makalesinin görüşleri temele alarak Ziya Gökalp de "Türkçülüğün Esasları" eserini kaleme almıştır (Üstüner, 2015). Sadeleşme akımı yalnızca Batı Türkçesi kolunda ele alınan bir düşünce olmakla kalmamıştır. Kırım Türklerinden İsmail Gaspıralı da XIX. yüzyılda dilde sadeleşme ve Türkçecilik hareketlerinin önemli savunucularından olmuştur (Akar, 2018). Yeni Lisân hareketi ile ortaya atılan görüşler, 1917 yılında kurulan "Şairler Derneği" ile daha düzenli bir hâl almıştır. Millî edebiyat döneminin bu gelişmelerinden dönemin içerisinde eserler kaleme alan Halit Fahri Ozansoy, Enis Behiç Koryürek, Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Seyfi Orhan, Faruk Nafiz Çamlıbel (Beş Hececiler) de etkilenmiş, eserlerini sade bir Türkçeyle yazmışlardır (Üstüner, 2015).

Cumhuriyet ilan edildiği zaman, dilde sadeleşme çalışmalarının büyük birçoğunun amacına ulaştığı görülmektedir. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçişte yaşanan siyasî olaylar dönemin dil ve edebiyatına yansımakla birlikte bu dönemde de dilin sadeleşmesi için çok önemli çalışmalar yapıldığı görülür (Üstüner, 2015). Türk dili üzerinde Cumhuriyet'in ve

Mustafa Kemal Atatürk'ün önemi yadsınamaz. Cumhuriyet'in ilanının ardından Atatürk'ün başlattığı çalışmalar, Türkiye Türkçesinin gelişmesinde büyük bir öneme sahiptir (Akar, 2018). 12 Kasım 1924 'te Atatürk'ün isteği üzerine Fuad Köprülü, Türkiyat Enstitüsü'nü kurmuştur. Cumhuriyet'in ilanından önce başlayan alfabe tartışmaları bu dönemde de devam etmiş, 1 Kasım 1928 'de Latin harfleri kabul edilmiştir. Bu tarihten sonra devletin bütün kurum ve kuruluşlarında alfabe seferberliği başlatılmış, halka okuma yazma seferberliği Mustafa Kemal Atatürk öncülüğünde gerçekleşmiştir (Akar, 2018).

Latin alfabesinin yazı dilinde kullanılmaya başlaması ile birlikte dilin grameri, sözlüğü gibi araştırma alanları üzerine yapılan çalışmalar hız kazanmıştır. Bu amaçla 19 Nisan 1931 'de kurulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin ardından 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti[50] kurulmuştur (Akar, 2018).

Cumhuriyet döneminde dil üzerine yapılan çalışmalar bunlarla sınırlı kalmamıştır. Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulduğu yıl, I. Türk Dil Kurultayı toplanmıştır. Bu kurultayda; gramer, sözlük ve dil tarihi araştırmalarına ve akademik çalışmalara ağırlık verilmesi ön plana alınan konular olmuştur (Akar, 2018). Kurultayda öncelik verilen çalışma alanları kısa bir süre içerisinde uygulamaya geçirilmiştir. Ağız derleme çalışmaları ile eski eserlerde yer alan Türkçe kelime tarama çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. II. Türk Dili Kurultayı 1934, III. Türk Dili Kurultayı 1936 yılında toplanmıştır (Akar, 2018). Türk Dili Tetkik Cemiyeti adıyla kurulan Türk Dil Kurumu, günümüzde sözlük, gramer, ağız ve derleme çalışmaları ve akademik çalışmalar yapmaya devam etmektedir (Akar, 2018).

4.1.7.2. Türkiye Türkçesine Ait Dil Bilgisel Kurallar, Kural Dışı (Düzensiz) Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Türkiye Türkçesine ait verilen kurallar ve kural dışı kullanımlar; ses bilgisi, biçim bilgisi, söz dizimi başlıkları altında incelenmiştir. Çalışmada Türkiye Türkçesine ait kurallar, kural dışı olarak belirlenen kullanımlara bağlı olarak verilmiştir.

[50] Cemiyet ilerleyen yıllarda "Türk Dil Kurumu" adını almıştır.

4.1.7.2.1.Türkiye Türkçesi Ses Bilgisine Ait Kurallar, Kural Dışı Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Kural 1: Türkçede uzun vokal (birincil uzun ünlü) bulunmaz (Gencan, 2001; Banguoğlu, 2015; Timurtaş, 2019; Ergin, 2020).[51]

Kural Dışı Kullanım: Ergin (2020); ses düşmeleri, birleşmeleri, seslenmeler, ses taklidi sözler ile tabiat taklidi yoluyla oluşan sözlerde uzun ünlülerin ortaya çıktığına değinmekle birlikte bunların geçici olduğunu söyler. Ayrıca Ergin (2020)'e göre tabiat taklitleri her zaman dilin yapısının dışında kalmaktadır. Yani tabiat taklidi yoluyla oluşan kelimeler her koşulda düzensizlik örneği kabul edilebilir.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Tabiat taklidi ile oluşan kelimeler

Ya:d, ya:rın, ya:r, va:r olmak örnekleri Türkçe kökenli oldukları hâlde uzun ünlüye sahiptirler.

Kural 2: Türkçede genellikle kökte aynı türden ünsüz sesler yan yana gelmez.

Kural Dışı Kullanım: Ünsüz (Konsonant) İkizleşmesi adı verilen bir ünsüz sesin iki defa söylenmesi olayı Türkçede çok nadir olsa da Türkçe kökenli bazı kelimelerde görülmektedir (Timurtaş, 2019; Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Türkçe kökenli oldukları hâlde *anne, elli, ıssı, yassı, belli, belle-* kelimesi birçok açıdan kural dışı kalmaktadır. Bakınız: *ana- anne*

Kural 3: Türkçede o, ö sesleri yalnızca ilk hecede bulunabilir. Diğer hecelerde bulunamazlar (Timurtaş, 2019; Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Türkçede şimdiki zaman kip eki görevi yapan *–(ı)yor* eki bu kuralın dışında kalmaktadır (Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Türkiye Türkçesinde bu eki alan her kelime bu kuralın istisnası olarak gösterilebilir: *geliyor, yapıyor, seviyor, çalışıyor, yürüyor…*

Kural 4: Türkçe kelimelerde *j* sesi yoktur (Timurtaş, 2019; Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Bu ses, Eski Türkçede birkaç yabancı kelimede görülmüştür. Türkiye Türkçesinde ise ses taklidi yoluyla oluşan kural dışı kelimelere rastlanabilmektedir.

[51] Bu görüşün aksine Talat Tekin, Türkçede aslî uzun ünlülerin var olduğunu savunur. Tekin'in ortaya atıp örneklerle açıkladığı bu görüş günümüzde birçok Türkolog tarafından kabul görmektedir. Bkz: Tekin, Talat (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Ankara: Simurg Yayınları.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

ġıjıltı (Ergin, 2020, s. 77)

Kural 5: Türkçe kelimelerde *f* sesi bulunmaz (Timurtaş, 2019; Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Türkçede tabiat taklidiyle oluşan birkaç kelimede ve aslı v'li olan kelimelerde *f* sesinin kullanıldığı örneklere rastlanmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Fısıltı, fırıldak, fosur fosur, üfle-, üfür-

Öfke (övke<öbke), *ufaḳ* (<uvaḳ), *yufḳa* (< yuvḳa)

Kural 6: Türkçe kelimelerde h ses bulunmaz (Timurtaş, 2019; Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Türkçede tabiat taklidiyle oluşan kelimelerde, seslenme ifadelerinde ve birkaç sözcükte h sesinin kullanıldığı örneklere rastlamak mümkündür.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Han, hatun, hanım, hani, hangi, dahi, daha

Hay, hey, hışırtı, hırıltı, horla-

Kural 7: Türkçe kelime başlarında *c, ğ, l, m, n, ñ, r, v, z* sesleri bulunmaz (Timurtaş, 2019; Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Bu seslerin kelime başında kullanıldığı Türkçe kökenli kelimelere rastlanmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Kural Dışı Kullanım 1: c sesinin tabiat taklidi seslerde ve bunlar dışında birkaç kelimede daha kelime başında kullanıldığı görülür.

Tabiat taklidi ile oluşan örnekler: cayır cayır, cırlaḳ, cırtlaḳ, cıvıl cıvıl, cıvıltı, cıvılda-, cızırtı, cıyaḳ cıyaḳ, cız, civciv (Ergin, 2020)

Diğer örnekler: cay-, cici (Ergin, 2020)

Kural Dışı Kullanım 2: l sesi ses taklidi yoluyla oluşan Türkçe kelimelerin başında görülebilir.

lıḳ lıḳ, loḳur loḳur, lopur, lopur, löp lök… (Ergin, 2020)

Kural Dışı Kullanım 3: m sesi tabiat taklidi yoluyla oluşan kelimelerin ve pekiştirme bildiren kelimelerin başında kullanılmaktadır.

Tabiat taklidi ile oluşan örnekler: *mırıtlı, mırıldan-, mışıl mışıl, miyavla-* (Ergin, 2020)

Pekiştirme yoluyla oluşan örnekler: *masmavi, mosmor, ev mev, yol mol* (Ergin, 2020)

Kural Dışı Kullanım 4: n sesi Türkçe kelimelerde, yalnızca *ne* ve ne ile yapılmış soru anlamı taşıyan birleşik kelimelerde kelime başında kullanılmaktadır (Ergin, 2020).

Ne, neden, nasıl, niçin …

Kural Dışı Kullanım 5: r sesi ses taklidi kelimelerde başta bulunabilir. Tek bir örnek bulunmaktadır (Ergin, 2020).

rap rap

Kural Dışı Kullanım 6: v sesi tabiat taklidi kelimeler ile kelime başındaki b seslerinin v'ye dönüşmesi ile Türkçe kökenli kelimelerin başlarında görülmektedir.

b sesinin v'ye döndüğü örnekler: *var, var-, ver-, vur-* (Ergin, 2020).

Tabiat taklidi kelimelere örnekler: *vız, vızıltı, vızılda-, vızır vızır* (Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım 7: Tabiat taklidiyle oluşan birkaç kelime başında z sesinin olduğu örneklere rastlanmaktadır.

Zırıl zırıl, zırıltı, zırılda-, zonḳla- (Ergin, 2020)

Kural 8: Türkçede kelime sonrasında bulunan p, ç, t, k ünsüzleri, iki ünlünün arasında kaldığında yumuşar. Bu ses olayına "ünsüz yumuşaması" denir (Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Ünsüz yumuşaması kuralının dışında örneklere tek heceli fiillerde rastlanır. Tek heceli kelimelerin ardından gelen ünlü sesler sert ünsüzü yumuşatmazken tek heceli fiillerin bazılarında ise fiilin sonundaki ünsüzün yumuşadığı örneklere rastlanabilmektedir. Bu durumun sebebi fiilin kökünün unutulmasıdır (Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Git-en> giden, dit-ik>didik, güt-er>güder (Ergin, 2020)

Kural 9: Türkçe bir kelimenin ilk hecesinde düz bir ünlü varsa, ondan sonraki hecelerde de düz ünlüler yer alır. İlk hecede yuvarlak bir ünlü varsa ondan sonraki hecelerde ya düz -geniş (a, e) ya da dar- yuvarlak ünlüler (u, ü) bulunur. Bu kurala *küçük ünlü uyumu* denir (Timurtaş, 2019; Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Türkçe kökenli olduğu hâlde küçük ünlü uyumuna uymayan kelimeler vardır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Çamur, kabuk, kavuk, savur-, kavur-, kavun, avuç, karpuz, yağmur…

Kural 10: Türkçe kökenli kelimelerin ünlülerinin ya hepsi kalın ya hepsi ince ünlü olmak zorundadır. Kalın ünlü ve ince ünlüler Türkçe kökenli kelimelerde bir arada bulunamaz (Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım 1: Bu kuralın dışında kalan ancak Türkçe kökenli olan sözcükler de bulunmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Anne, inan-, hangi, dahi…

Kural Dışı Kullanım 2: Türkçe kökenli kelimelere gelen -yor, -ken, -ki, +leyin ekleri kelimenin ünlü seslerine göre değişikliğe uğramadıkları için bu kuralın dışında kalan örneklerin oluşmasına yol açar (Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Geliyor, yürüyor, söylüyor, bakarken, buradaki…

Kural 11: Türkçede orta hece vurgusuzdur. Çoğunlukla son hece vurguludur (Ergin, 2020). Bununla birlikte bütün yer adlarında vurgunun ilk hecede olduğu görülür (Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: -stan eki ile biten coğrafi yer isimlerinde vurgunun son hecede olduğu görülür (Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Pakistan, Hindistan, Yunanistan, Afganistan, Türkmenistan…

4.1.7.2.2.Türkiye Türkçesi Biçim Bilgisine Ait Kurallar, Kural Dışı Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Kural 1: Türkçede ek alan kelimelerin kökleri eklere göre bir değişim göstermez. Kelime kökü sabit kalarak kelimenin sesleriyle uyuma girecek olan ekler değişir (Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım 1: İki örnekte kelimelerin köklerinin eke uyum sağlamak amacıyla değiştiği görülmektedir. I. kişi zamiri olan “ben” ile II. kişi zamiri olan “sen” kelimeleri yönelme hâl ekini aldıklarında kök içerisinde bir değişim gerçekleştiği görülür.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Ben+ e> Bana

Sen+ e> Sana

Kural Dışı Kullanım 2: +CI isimden isim yapım eki de kurala uygun olarak eklendiği kelimenin son sesine uygun olarak değişmektedir. Ancak Türkçenin eski dönemlerinden itibaren yazımı kalıplaşmış olan bazı istisna örneklerde ek değişim göstermeden eklenmiş durumdadır (Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

El+ çi / Elçi

Kural 2: Türkçe kelime kökleri genellikle tek hecelidir (Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Ses taklidi yoluyla oluşan kelimeler bu kuralın dışında kalmaktadır. Ses taklidi yoluyla oluşan kelimelerde sese bağlı olarak hece sayısında değişiklikler görülebilmektedir (Ergin, 2020).

Kural 3: Türkçede bir kök hem isim kökü hem fiil kökü olamaz (Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Hem isim hem fiil kökü özelliği göstererek bu kuralın dışında kalan örneklere rastlanmak mümkündür.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Tat / tat-

Boya /boya-

Diz/ diz-

İnan/ inan-

Kural 4: Türkçe sondan eklemeli bir dildir. Bu sebeple kelimelerin kökleri başta kalır ve ek kelimenin sonuna eklenerek yeni kelimeler türetir (Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Pekiştirme yoluyla oluşturulan kelimelerde ekin başta yer alarak kelimeye ait kökün ekten sonra yer aldığı görülmektedir. Pekiştirme yoluyla oluşturulan kelimeler bu kuralın dışında kalmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Masmavi, mosmor, bomboş, büsbütün, pespembe…

Kural 5: Türkçede bir köke önce yapım eki sonra çekim eki gelir. Çekim ekleri kelimenin en sonunda yer alan eklerdir ve yapım eklerinden önce köke eklenemezler (Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Türkçede yapım ekinden önce çekim eki alan kelimeler de vardır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Anne (isim kökü) +m (I. tekil kişi iyelik eki) + siz (isimden isim yapım eki) / Annemsiz

Baba (İsim kökü) + m (I. tekil kişi iyelik eki) + siz (isimden isim yapım eki) / Babamsız

Gün (isim kökü) + de (Bulunma hâl eki) + lik (isimden isim yapan ek)

Yüz (isim kökü) + de (Bulunma hâl eki) + lik (isimden isim yapan ek)

Yukarı (isim kökü) + da (Bulunma hâl eki) + ki (İsimden isim yapan ek)

Biz + im (I. Tekil kişi iyelik eki) + ki (isimden isim yapan ek)

Abla (isim kökü) + m (I. tekil kişi iyelik eki) + gil (isimden isim yapan ek)

Kural 6: Aynı türden iki çekim eki üst üste gelemez (Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Düzensizlik sergileyerek bu kuralın dışında kalan örneklere rastlanmaktadır. Özellikle iyelik eklerinin üst üste geldiği örnekler bulunmakta ve bu kuralın dışında kalmaktadırlar.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Bir +i +si

Kim + i+si

Kural 7: +lIk eki görev itibariyle sıfatlara gelerek isimler yapan bir yapım ekidir (Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Bu yapım ekinin sıfatlar dışında sıfat olarak kullanılmayan isimlere de gelerek sıfat görevinde kelimeler türettiği örnekler görülebilir (Ergin, 2020).

Kural Dışı Kulanım Örnekleri:

Gün+ lük

Yemek+ lik

Yol+ luk

Dolma+ lık

Kira+ lık

Hafta+lık

Kural 8: + (I)ncI eki, asıl sayılara gelerek onlardan sıra bildiren sayılar türetme görevinde kullanılır (Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Bu ekin fonksiyonu dışında bir örnekte asıl sayı isimleri haricinde bir kelimeye geldiği görülmektedir. Ancak bu örnekte de yine sıralama bildirmektedir.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Son+uncu / sonuncu

Kural 9: Fiilden isim yapma ekleri olan isim- fiil eklerinin (-mA, -mAk, -Iş) asıl fonksiyonu hareket ve iş bildiren isimler türetmektedir. İsim-fiil ekleri nesne isimleri türetmek için kullanılmazlar. Bu fonksiyon diğer fiilden isim yapma eklerine aittir (Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Kalıplaşarak isim- fiil eklerinin oluşturduğu nesne isimleri de vardır (Ergin, 2020). Bu eklerinin görevi nesne isimleri oluşturmak olmadığı için oluşmuş her nesne ismi kural dışında oluşmuş sayılmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

-mA eki ile yapılmış olan nesne isimleri: dondurma, kavurma, dolma, sarma, süzme (yoğurt)…

-mAk eki ile yapılmış olan nesne isimleri: yemek, çakmak.

-Iş eki ile yapılmış olan nesne isimleri: buluş, bakış, anlayış, duruş, gösteriş…

Kural 10: -GAn fiilden isim yapım ekidir. Bu ek tek heceli fiillere gelmez (Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Türkçede tek heceli fiillerden isim yapılmamaktadır ancak -GAn ekinin eklendiği bir sözcükte bu kuralın istisnalarına rastlanır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Er-gen

Kural 11: -ş- yalnız fiil kök ve gövdelerine gelebilen bir fiilden fiil yapım ekidir. Bu ek başka bir fiilden fiil yapım ekinden sonra kelimeye eklenmez (Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Nadir olarak bu ekin, -n- ekinden sonra geldiği örnekler de vardır (Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Daya-n-ış-

Soy-un-uş-

Kural 12: Teklik üçüncü kişi iyelik eki ünsüz seslerden sonra +I, ünlü seslerden sonra +sI şeklinde gelir (Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım 1: Bu ekin ünlü ile biten kelimelerden sonra +sI şeklinin dışında yardımcı ses ile birlikte geldiği iki istisna örneğe rastlanmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Kurala göre bu ekin su kelimesine su+su şeklinde gelmesi gerekirken, Su+yu /suyu şeklinde geldiği görülür.

Kurala göre bu ekin ne kelimesine ne+si şeklinde gelmesi gerekirken, ne+yi /neyi şeklinde geldiği görülür.

Kural Dışı Kullanım 2: Kendi kelimesinin III. tekil kişi dönüşlülük zamiri olarak kullanılabilmesi için III. tekil kişi iyelik ekini alması gerekirken bu eki almadan yalın hâlde kullanılmaktadır (Ergin, 2020).

“(onun) kendi+si“şeklinde olması gerekirken “(onun) kendi” biçiminde kullanılmaktadır.

Kural 13: Türkçede tamlayan (ilgi) eki, ünsüz seslerden sonra +In, ünlü seslerden sonra +nIn şeklinde gelir (Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Bu ekin ünlü ile biten kelimelerden sonra +nIn şeklinin dışında yardımcı ses ile birlikte geldiği iki istisna örneğe rastlanmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Kurala göre bu ekin su kelimesine su+nun şeklinde gelmesi gerekirken, su+(y)un / suyun şeklinde geldiği görülür.

Kurala göre bu ekin ne kelimesine ne+nin şeklinde gelmesi gerekirken, ne+(y)in /neyin şeklinde geldiği görülür.

Kural 14: +CA, eşitlik hâl ekidir (Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Bu ekin çekim eki görevinin dışında bazı örneklerde kalıplaşarak yeni kelimeler türettiği görülür. Yani ek yapım eki görevi üstlenir. Bu tarz örnekler ekin görevinin dışında kalan istisna örneklerdir.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Kaplı-ca, Ala-ca, Kara-ca, Çamlı-ca …

Kural 15: Asıl sayı sıfatlarıyla kurulan sıfat tamlamalarında isim çoğul ekini almadan kullanılır (Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Sayı sıfatı ile kurulan sıfat tamlamalarında ismin tekil hâlde kalması gerekirken çoğul eki aldığı kural dışında kalan örneklere rastlanmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Kırk haramiler

Üç silahşorlar

Üç büyükler

Kural 16: Zarf- fiil eki olan -A tek başına bir kelimeye eklenip kullanılmaz. Genellikle kullanım şekli ikilemeler oluşturur gibidir (Ergin, 2020). Örneğin, düşe kalka, koşa koşa, yata kalka, güle oynaya gibi.

Kural Dışı Kullanım: Bu ekin tek başına bir kelimeye gelip kullanıldığı durumlara da rastlamak mümkündür.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Gelirsin diye, böyledir diye, söyleme diye …

Çık-a (gel-)

4.1.7.2.3.Türkiye Türkçesi Söz Dizimine Ait Kurallar, Kural Dışı Kullanımlar ve Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Kural 1: Özne, bazı cümlelerde direkt olarak yer almaz. Cümlenin öznesi aldığı kişi ekinden anlaşılır (Karahan, 2018).

Kural Dışı Kullanım: Yüklemin aldığı kişi eki öznenin hangi kişi zamiri olduğu bilgisini taşıdığı için ayriyeten bir kişi zamirinin bulunmasına gerek yoktur. Ancak bazı cümlelerde öznenin vurgulanması gerekiyorsa cümlede özneye yer verilebilir.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

"Gece, kurda ve hırsızlara karşı koyunlarımızı onlar korurlar." (Haşim, 2020).

Kural 2: Öznesi çoğul bitki, hayvan veya cansız varlık ismi olan cümlelerin yüklemi çoğunlukla tekil olur (Karahan, 2018).

Kural Dışı Kullanım: Öznesi çoğul bitki, hayvan veya cansız varlık isimleri olmasına rağmen yüklemi de çoğul olan cümlelere rastlanmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

"Berrak suyun içerisindeki kırmızı balıklar uyuyorlardı." (Seyfettin, 1970).

"İri ve azgın köpekler arkasından koşuyor ve havlıyorlardı." (Seyfettin, 1970).

Kural 3: Belirtme hâl ekini almayan nesneler, belirtisiz nesne olup genel bir varlığı karşılarlar (Karahan, 2018).

Kural Dışı Kullanım: Bazı belirtisiz nesnelerin anlamca belirli olan /özel bir varlığı karşıladığı örnekler de bulunmaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

""Küçük bir çırak tutmalıyız." derdi." (Abasıyanık, 1999).

Kural 4: Belirtisiz nesneler ek almadıkları için yüklemin yanında yer alırlar (Karahan, 2018).

Kural Dışı Kullanım: Sıralama amacıyla kurulan bazı cümlelerde belirtisiz nesnenin yüklemden uzaklaştığı görülür.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

"Bir kitap sen al, bir kitap da ben alayım." (Karahan, 2018).

Kural 5: İsim cümleleri nesne almaz (Karahan, 2018; Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Nesne alabilen isim cümleleri de vardır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

"İstanbul fatihi, büyük hükümdarlığını böyle bir babanın oğlu oluşuna borçludur.[52]" (Beyatlı, 1969).

Kural 6: Türkçe kelime grupları oluşturulurken ana unsur sonda, yardımcı unsur başta yer alır (Karahan, 2018; Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Birleşik fiil ve edat gruplarında ana unsurun başta yer aldığı görülür (Karahan, 2018; Ergin, 2020).

Kural 7: Tamlamalarda tamlanan iyelik eki almak zorundadır (Karahan, 2018; Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Belirtisiz isim tamlamalarında tamlanan -lI ekini alırsa iyelik eki düşer (Karahan, 2018; Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Asker şapkalı

Asma bahçeli

Kural 8: Belirtisiz isim tamlamalarının arasına herhangi bir sözcük türü giremez. Ayrıca bu tamlamaların başında bulunan bir sıfat, tamlamanın tamamını niteler (Karahan, 2018; Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Bugün Türkçede yanlış kabul edilen belirtisiz isim tamlamalarının arasında yer alan sıfat örnekleri ile belirtisiz isim tamlamasının tamamını mı yoksa yalnızca tamlayanı mı nitelediği kesin çizgilerle belli olmayan örnekler yer alır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Belirtisiz isim tamlamalarının arasına sıfat girmesiyle oluşan hatalı kabul edilen kullanımlara örnekler:

Kıbrıs Ortaokulu eski müdürü

Mermerli Mahallesi eski muhtarı

Devlet eski bakanı

Belirtisiz isim tamlamasının önünde yer aldığı hâlde tamlamanın tamamını mı yoksa tamlayanı mı nitelediği belirsiz olan örnekler:

Küçük müdahale odası[53]

Tatlı üzüm pekmezi

---

[52] Karahan (2018), bu düzensiz kullanımı yüklemi "borçlu" kelimesi olan isim cümleleri şeklinde ifade ederek kendi içerisinde kurallı hâle getirmiştir denebilir. Ancak yine de isim cümlesi olarak nesne alabilen bu yapılar kural dışında sayılmıştır.

[53] Bu kısımda verilen iki örnek günlük hayatın içerisinde karşılaşılan örneklerdir. "Küçük müdahale odası" söz grubuna İzmir'de bir hastanede rastlanılmış (Sada Hastanesi), "Tatlı üzüm pekmezi" söz grubuna ise bir firmaya ait pekmezin (Torku) ambalaj kısmından ulaşılmıştır.

Kural 9: Yüklem olarak kullanılan zarf-fiiller yargı bildirmez (Karahan, 2018).

Kural Dışı Kullanım: Zarf -fiil grubunun cümlede yargı bildirdiği bazı örnekler yer almaktadır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

"Âlemde gündüz gönlümüze işkencedir;

Bence bayram ufukta gün bitincedir." (Tarancı, 1971).

Kural 10: "Bil-, ver-, yaz-, dur-, kal- …" fiilleri yardımcı fiil olarak görev yapar ve eklendikleri fiilleri birleşik fiil hâline getirirler (Karahan, 2018; Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: "Başla-, çalış-, iste-" fiillerinin yardımcı fiil olmadıkları hâlde yardımcı fiil görevini üstlendikleri örneklere rastlamak mümkündür.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

"Sert adımlarla kapının önünde gezinmeye başladı." (Seyfettin, 1970).

"Hayattaki ilk hatıralarınızı yazmaya çalışın." (Güntekin, 2019).

Kural 11: Kısaltma grubunu oluşturan iki isimden ikinci isim bir nitelik ismi olur (Karahan, 2018).

Kural Dışı Kullanım: Kısaltma gruplarındaki ikinci ismin nitelik ismi olmadığı durumlar da vardır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Cana yakın

Senden ayrı

El ele

Baş başa

Kural 12: Türkçede on farklı şekilde kısaltma grupları oluşturulabilmektedir. Bu yapılar şu şekilde sıralanabilir (Karahan, 2018):

1. İsnat grubu
2. Yükleme grubu
3. Yönelme grubu
4. Bulunma grubu
5. Uzaklaşma grubu
6. Vasıta grubu
7. Eşitlik grubu
8. Birinci unsuru uzaklaşma, ikinci unsuru yönelme hâl eki taşıyan kısaltma grubu
9. İkinci unsuru yönelme hâl eki taşıyan kısaltma grubu
10. İkinci unsuru bulunma hâl eki taşıyan kısaltma grubu

Kural Dışı Kullanım: Yukarıda belirtilen kısaltma gruplarının hiçbirisine dahil olmayıp farklı şekillerde oluşmuş olan kısaltma grupları da vardır. Hiçbir gruba uymayan bu kısaltma örnekleri kural dışı bir görünüm sergiler.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

Bana göre güzel gözler

Anne gibi şefkatli bir abla

Kendileri için anlamlı sözcükler

Kural 13: Türkçede iki farklı cümlenin birbirine bağlandığı cümlelerde yardımcı cümle başta, ana cümle sonda yer alır (Karahan, 2018; Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Ki bağlacı ile bağlanan bazı cümlelerde Farsçanın etkisiyle bu kuralın dışında kalan, ana cümlenin başta geldiği, örneklere rastlanabilmektedir (Karahan, 2018; Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

"Çocuklar isterler ki yanlarındaki büyükler, her zaman bütün suallerine cevap verebilecek alimler olsun." (Hisar,1978).

"Nice zaman sonra öğrendim ki bana en yakın ve en hüzünlü gelen ses, bir yara acısına benzettiğim ses, gevşemiş bir kancanın rüzgarla pencere pervazına sürünerek çıkardığı gürültüymüş." (Hisar, 1978).

Kural 14: Türkçede ortak kip veya kişi ekiyle birbirine bağlanan cümlelerde ortak olan ekler genellikle cümlenin sonunda yer alır (Karahan, 2018; Ergin, 2020).

Kural Dışı Kullanım: Birleşik cümlelerde ortak olan eklerin ilk cümlede yer aldığı örnekler de vardır.

Kural Dışı Kullanım Örnekleri:

"Başı gevşekti, saçları dağınık ve kabarık, yüzü kederli ve solgun." (Safa, 1998).

BÖLÜM V

2020-2021 EĞİTİM- ÖĞRETİM DÖNEMİNDE OKUTULAN ORTAOKUL (5-8) TÜRKÇE DERS KİTAPLARININ DİL BİLGİSEL DÜZENSİZLİK KAVRAMI AÇISINDAN İNCELENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

2019 Türkçe Öğretim Programı referans alınarak incelenen Türkçe ders kitapları (5-8); ele alınan temalar, değerler, her sınıf düzeyinde verilen dil bilgisi konuları, bu konulardan kitaplarda yer alan dil bilgisi kısımlarına ait kuralların kural dışı kullanımlarına yer verilip verilmediği hususları göz önüne alınarak değerlendirilmiştir.

Türkçe ders kitaplarından 5. sınıf kitabı "Anıttepe" yayınlarına 6,7 ve 8. snıf kitapları "MEB" yayınlarına aittir. Bu yayınların seçilmesinin sebebi 2020- 2021 Eğitim- Öğretim yılında kullanılmış olmalarıdır.

2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda her sınıf düzeyinde 8 temaya yer verileceği belirtilmiştir (Türkçe Öğretim Programı, 2019). Bu temalardan; "Erdemler", "Millî Kültürümüz", "Millî Mücadele ve Atatürk" temalarının her sınıf düzeyinde işlenmesi zorunludur (Türkçe Öğretim Programı, 2019). Bu üç tema haricindeki temalar seçmeli olup kitap yazarları tarafından belirlenmektedir.

2019 Türkçe Öğretim Programı'na ait her bir temanın altında değerler de yer almaktadır[54].

> *Değerlerimiz öğretim programlarının perspektifini oluşturan ilkeler toplamıdır. Kökleri geleneklerimiz ve dünümüz içinde, gövdesi ve dalları bu köklerden beslenerek bugünümüze ve yarınlarımıza uzanmaktadır. Temel insani özelliklerimizi oluşturan değerlerimiz, hayatımızın rutin akışında ve karşılaştığımız sorunlarla başa çıkmada eyleme geçmemizi sağlayan kudretin ve gücün kaynağıdır* (Türkçe Öğretim Programı, 2019, s. 4).

2019 Türkçe Öğretim Programı'nda dil bilgisinin bir öğrenme alanı olarak bulunmadığı görülmektedir. Bu programa göre öğrenme alanları "Okuma, Dinleme/İzleme,

[54] "Öğretim programlarında yer alan "kök değerler" şunlardır: adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik." (Türkçe Öğretim Programı, 2019, s. 4).

Konuşma ve Yazma"dır. Okuma alanı; *akıcı okuma, söz varlığı, anlama* alt başlıklarına ayrılır. Bu başlıklar arasında *söz varlığı* kısmı, dil bilgisi kazanımlarının verildiği kısımdır.

Dil bilgisinin ayrı bir öğrenme alanı olarak bulunmayışı, dil becerisinin gelişmesinde yardımcı bir unsur olarak dil bilgisinden yararlanmamız gerektiğini, dil becerilerinin geliştirilmesinin yalnızca "dil bilgisi konularını öğretmek" olmadığı sonucuna ulaşmamızı sağlar. Dil bilgisi konuları yalnızca dil becerilerinin geliştirilmesine araç olarak görülmelidir. Bu konuda öğretmenlerin dil bilgisi konularını ne ölçüde Türkçe derslerine dahil edecekleri, güncel Türkçe Öğretim Programı ile Türkçe ders kitapları aracılığıyla belirlenebilecektir.

2019 Türkçe Öğretim Programı'nda sınıf düzeylerine göre öğrencilere sezdirme yöntemi kullanılarak öğretilmesi gereken dil bilgisi konuları şunlardır:

Tablo 14. 2019 Türkçe Öğretim Programında Yer Verilen Dil Bilgisi Kazanımları

Türkçe Dersi 5. Sınıf Düzeyinde Yer Alan Dil Bilgisi Kazanımları	T.5.3.10. Kökleri ve ekleri ayırt eder. T.5.3.11. Yapım ekinin işlevlerini açıklar. T.5.4.11. Yazılarında ses olaylarına uğrayan kelimeleri doğru kullanır.
Türkçe Dersi 6. Sınıf Düzeyinde Yer Alan Dil Bilgisi Kazanımları	T.6.3.7. Çekim eklerinin işlevlerini ayırt eder (İsim çekim ekleri (çoğul eki, hâl ekleri, iyelik ekleri ve soru eki) üzerinde durulur). T.6.3.8. İsim ve sıfatların metnin anlamına olan katkısını açıklar. T.6.3.9. İsim ve sıfat tamlamalarının metnin anlamına olan katkısını açıklar. T.6.3.10. Edat, bağlaç ve ünlemlerin metnin anlamına olan katkısını açıklar. T.6.3.11. Basit, türemiş ve birleşik kelimeleri ayırt eder. T.6.3.12. Zamirlerin metnin anlamına olan katkısını açıklar.

Türkçe Dersi 7. Sınıf Düzeyinde Yer Alan Dil Bilgisi Kazanımları	T.7.3.9. Çekim eklerinin işlevlerini ayırt eder (Fiil çekim ekleri (kip ve kişi ekleri) üzerinde durulur. Fiillerde anlam kayması konusu üzerinde durulur.). T.7.3.10. Basit, türemiş ve birleşik fiilleri ayırt eder. T.7.3.11. Zarfların metnin anlamına olan katkısını açıklar. T.7.3.12. Fiillerin anlam özelliklerini fark eder.
Türkçe Dersi 8. Sınıf Düzeyinde Yer Alan Dil Bilgisi Kazanımları	T.8.3.8. Metindeki anlatım bozukluklarını belirler (Dil bilgisi yönünden anlatım bozuklukları üzerinde durulur.).[55] T.8.3.9. Fiilimsilerin cümledeki işlevlerini kavrar. T.8.4.18. Cümlenin ögelerini ayırt eder. T.8.4.19. Cümle türlerini tanır. T.8.4.20. Fiillerin çatı özelliklerinin anlama olan katkısını kavrar.

2019 Türkçe Öğretim Programı'nda her sınıf düzeyi için belirlenmiş olan dil bilgisi kazanımları, tematik yaklaşım esas alınarak oluşturulan Türkçe ders kitaplarındaki 8 temaya dağıtılmıştır. Temalara ait dil bilgisi konularının dağılımları şöyledir:

[55] Anlatım bozukluklarıyla ilgili 7. sınıf düzeyinde de kazanım mevcuttur. Ancak bu sınıf seviyesinde anlatım bozuklukları anlama dayalı anlatım bozuklukları olduğu için genel başlık 8. sınıf düzeyinde verilmiştir.

Tablo 15. 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki (Anıttepe Yayınları) Temalara Göre Dil Bilgisi Konularının Dağılımı

5.Sınıf Türkçe Ders Kitabı Temalara Göre Dil Bilgisi Konularının Dağılımı (Anıttepe Yayınları)	1.Tema: Birey ve Toplum	Kitabın ilk temasında, sözcükte anlam konusu üzerinde durulmuştur (gerçek anlam, mecaz anlam…). Bu konular dil bilgisi konuları arasında değerlendirilmemiştir.
	2.Tema: Millî Mücadele ve Atatürk	İkinci temada da ilk temada olduğu gibi sözcükte anlam üzerinde durulmuş, noktalama işaretlerine yer verilmiştir. Bu konular dil bilgisi konuları arasında değerlendirilmemiştir.
	3.Tema: Doğa ve Evren	Ağırlıklı olarak sözcükte anlam, cümlede anlam, noktalama işaretleri konularına yer verilmiş olsa da bu temada kök- ek konusu, dil bilgisi konusu olarak ele alınmıştır.
	4.Tema: Millî Kültürümüz	Ağırlıklı olarak sözcükte anlam, cümlede anlam, noktalama işaretleri konularına yer verilmiş olsa da bu temada da kök- ek konusu dil bilgisi konusu olarak ele alınmıştır.

5.Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Temalara Göre Dil Bilgisi Konularının Dağılımı (Anıttepe Yayınları)	5.Tema: Vatandaşlık	Bu temada sözcükte anlam, cümlede anlam ve noktalama işaretleri dışında dil bilgisi konusuna yer verilmemektedir.
	6.Tema: Sağlık ve Spor	Bu temada ek-kök ve ses olayları konuları yer almaktadır.
	7.Tema: Erdemler	Dil bilgisi konularından ses olaylarına yer verilmiştir.
	8.Tema: Bilim ve Teknoloji	Dil bilgisi konularından ses olaylarına yer verilmiştir.

Tablo 16. 6 Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki (MEB Yayınları) Temalara Göre Dil Bilgisi Konularının Dağılımı

6.Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Temalara Göre Dil Bilgisi Konularının Dağılımı (MEB Yayınları)	1.Tema: Okuma Kültürü	İsim çekim ekleri (-ler/-lar çoğul eki bu temada yer almaktadır.), isim (ad) bu temanın dil bilgisi konularıdır.
	2.Tema: Millî Mücadele ve Atatürk	İkinci temada net bir dil bilgisi konusuna yer verilmemekle birlikte, sıfatlar konusunu sezdirecek birkaç etkinliğin eklendiği görülmektedir.
	3.Tema: Bilim ve Teknoloji	Temanın tamamında zamirler, dil bilgisi konusu olarak ele alınmaktadır.
	4.Tema: Erdemler	Temanın tamamında sıfatlar, dil bilgisi konusu olarak ele alınmaktadır.

6.Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Temalara Göre Dil Bilgisi Konularının Dağılımı (MEB Yayınları)	5.Tema: Doğa ve Evren	Tamlamalar, dil bilgisi konusu olarak yer almaktadır.
	6.Tema: Millî Kültürümüz	İsim çekim ekleri, yapım ekleri, sözcükte yapı konuları bu temanın dil bilgisi konularıdır.
	7.Tema: Sağlık ve Spor	Edat, bağlaç, ünlem konusu ağırlıklı olarak verilmekte tamlamalar konusuna ait etkinlikler de temada yer almaktadır.
	8.Tema: Birey ve Toplum	Edat, bağlaç, ünlem konusu bu temaya ait dil bilgisi konusu olarak verilmiştir.

Tablo 17. 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki (MEB Yayınları) Temalara Göre Dil Bilgisi Konularının Dağılımı

7.Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Temalara Göre Dil Bilgisi Konularının Dağılımı (MEB Yayınları)	1.Tema: Erdemler	Fiilde anlam ve fiil çekim ekleri (kip ekleri) bu temanın dil bilgisi konularıdır.
	2.Tema: Millî Mücadele ve Atatürk	Fiilde anlam ve fiil çekim ekleri (kip ekleri, kişi ekleri), 1. temada olduğu gibi bu temada da ele alınmaktadır.
	3.Tema: Kişisel Gelişim	Fiil çekim ekleri (kip ekleri, kişi ekleri), fiilde zaman/anlam kayması ve zarflar konuları bu temada yer verilen dil bilgisi konularıdır.

7.Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Temalara Göre Dil Bilgisi Konularının Dağılımı (MEB Yayınları)	4.Tema: Millî Kültürümüz	Ek fiil konusu bu temada yer almaktadır.
	5.Tema: Bilim ve Teknoloji	Fiilde yapı konusu bu temada yer almaktadır. Birkaç etkinlikte zarflar konusuna da yer verildiği görülmektedir.
	6.Tema: Okuma Kültürü	Anlama dayalı anlatım bozuklukları bu temada yer almaktadır.
	7.Tema: Doğa ve Evren	Anlama dayalı anlatım bozukluklarının yanında ilk temalarda yer alan, fiilde anlam ve fiil çekim ekleri konuları bu temada da yer almaktadır.
	8.Tema: Zaman ve Mekân	Fiilde yapı, fiil çekim ekleri ve ek fiil bu temada tekrar yer almaktadır.

Tablo 18. 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki (MEB Yayınları) Temalara Göre Dil Bilgisi Konularının Dağılımı

8.Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Temalara Göre Dil Bilgisi Konularının Dağılımı (MEB Yayınları)	1.Tema: Erdemler	Fiilimsi konusu bu temada ele alınmaktadır.
	2.Tema: Millî Mücadele ve Atatürk	Fiilimsi konusu 1. temada olduğu gibi bu temada da ele alınmaktadır.
	3.Tema: Bilim ve Teknoloji	Cümlenin ögeleri konusu bu temanın dil bilgisi konusu olarak kitapta yer almaktadır.
	4.Tema: Birey ve Toplum	Bu temada da cümlenin ögeleri konusu devam ettirilmektedir.

8.Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Temalara Göre Dil Bilgisi Konularının Dağılımı (MEB Yayınları)	5.Tema: Zaman ve Mekân	Fiilde çatı konusu bu temaya ait dil bilgisi konusudur.
	6.Tema: Millî Kültürümüz	Cümlenin yapısı bu temada yer almaktadır. Bununla birlikte bir etkinlikte fiilde çatı konusuna da yer verildiği görülmektedir.
	7.Tema: Doğa ve Evren	Cümlenin yapısı ve anlatım bozuklukları (dil bilgisel anlatım bozuklukları) bu temada yer almaktadır.
	8.Tema: Vatandaşlık	Anlatım bozuklukları (dil bilgisel anlatım bozuklukları) konusuna yer verilmektedir.

2020-2021 Eğitim- Öğretim yılında ortaokul ve imam hatip ortaokullarında okutulan Türkçe ders kitapları dil bilgisi konuları bakımından incelenmiştir. Her sınıf düzeyinde yer alan 8 temaya ait dil bilgisi konularının 2019 Türkçe Öğretim Programı'na uygun olarak yerleştirildiği görülmüştür.

Metin (Etkinlik) temelli bir yaklaşımla yürütülen Türkçe dersleri, her metne ait etkinliklerin sınıfta cevaplanması temeline dayanır. Kitaplar bu amaca hizmet eder niteliktedir. Dil bilgisinin temel dil becerilerinin (dinleme/izleme, okuma, konuşma, yazma) geliştirilmesine yardımcı bir alan olarak görülmesi hedef alındığından Türkçe ders kitaplarında ağırlıklı olarak anlama dayalı etkinlikler yer almaktadır; dil bilgisi etkinliklerinin her metinde 1-2 ile sınırlı kaldığı, bu etkinlikler arasında dil bilgisel düzensizliklerle ilgili etkinliklere ise hiç yer verilmediği görülmektedir.

BÖLÜM VI

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Tartışma

Temelde düzensizlik kavramının dil bilgisi öğretimine ne kadar yansıtıldığının araştırıldığı çalışmada elde edilen bulgular, araştırmanın varsayımı ile örtüşmektedir. Çalışmada önce alanyazın kaynakları taranmış, düzensizlik kavramı üzerindeki çalışmalar incelenmiştir.

Sadece dil bilgisi ve dil bilim alanlarında değil, bilimin hemen hemen her alanında kurallara nazaran düzensizlikler üzerinde daha az durulduğu görülmüştür. Dilin kurallar sistemi olan dil bilgisinin de esasen kuralsızlıklarla örülü olduğu ve ana dili derslerinde bu kuralsızlıklara da yer verilmesinin öğrencide dil bilincini güçlendireceği düşüncesi ve bu kuralsız yapıların ne kadarının dil bilgisi öğretiminde ele alındığı çalışmanın tartışma konusudur.

Türk dili üzerinde yapılan araştırmalar ve Türkçe öğretmenleriyle yapılan görüşmeler ışığında Türkçe dil bilgisine ait düzensizliklerin derslerde öğretmenin inisiyatifine bağlı olarak ele alındığı ya da hiç ele alınmadığı gözlemlenmiştir.

2019 Türkçe Öğretim Programı'nda verilen dil bilgisi kazanımları düzensizliklere yer verecek şekilde geniş tutulmamıştır. 2020- 2021 Eğitim- Öğretim yılında ortaokul ve imam hatip ortaokullarında okutulan Türkçe ders kitapları incelenmiş, dil bilgisi için ayrılan etkinliklerin hiçbirisinde düzensizlikleri içeren bir etkinliğe rastlanmamıştır.

Bu alanda yapılan alanyazın taramaları ve incelenen Türkçe ders kitapları çalışmada ele alınan tartışmayı doğrulamaktadır.

6.2. Sonuç ve Öneriler

Türk dilinde düzensizliklerin ne ölçüde bulunduğunun belirlenmesi, dilde istisna olarak kabul edilen yapıların Türkçe derslerinde ele alınmasının gerçekten gerekli olup olmadığının belirlenmesi açısından önemli kabul edilmiştir. Bu sebeple Türkçenin ilk yazılı eserlerinin verildiği Göktürkçeden (Eski Türkçe) başlayarak Türkiye Türkçesinin oluşmasını sağlayan Türk dilinin tüm ayakları, o dönemi inceleyen gramer kitapları ve dönemin dil özelliklerini taşıyan eserler vasıtasıyla dil bilgisel düzensizlik açısından incelenmiştir.

Araştırmalardan elde edilen bulgular şu şekildedir:

1. Eski Türkçe döneminde en çok düzensizlik biçim bilgisinde görülürken söz dizimi ve ses bilgisinde de düzensizlikler olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bu dönem eserlerinin taşa kazılı biçimde bulunması ve araştırmacıların bu eserlerin okunuşu hakkında farklı çıkarımlar yapması yazımda da birtakım düzensizliklerle karşılaşmamıza sebep olmuştur.
2. Orta Türkçe (Karahanlı Türkçesi) döneminde düzensiz kullanımların ses bilgisi ve biçim bilgisinde bulunduğu belirlenmiştir. Bunlar arasında en çok düzensizliğin biçim bilgisinde yer aldığı görülmüştür.
3. Eski Anadolu Türkçesinde düzensiz kullanımların ses bilgisi ve biçim bilgisinde bulunduğu belirlenmiştir. Orta Türkçe döneminde olduğu gibi bunlar arasında düzensizliğin en yoğun olarak biçim bilgisinde görüldüğü saptanmıştır. Eski Türkçede görülen yazımdaki düzensizlikler Eski Anadolu Türkçesinde de karşımıza çıkmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde yazım konusunda düzensizliklere rastlanmasının sebebinin bu dönemde hem Uygur yazı geleneğinin hem de Arap-Fars yazı geleneğinin özelliklerinin bir arada görülüyor olması (Şahin, 2018) olduğu belirtilmiştir.
4. Osmanlı Türkçesinde düzensiz kullanımlar yazım, ses bilgisi ve biçim bilgisi başlıkları altında incelenmiştir. Yazımda rastlanan düzensizliklerin Osmanlı Türkçesinin Arapça ve Farsça yoğunluklu olmasından kaynaklanmakta olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Osmanlı Türkçesinin içerisinde bulunan Arapça ve Farsçaya ait dil bilgisi kuralları zaman zaman Türkçe kökenli kelimelere de yansıtılıp kural dışında kalan yapıların oluşmasına yol açmıştır.
5. Türkiye Türkçesinde ses bilgisi, biçim bilgisi ve söz diziminde düzensiz kullanımlara rastlanmıştır.
6. Eski Türkçeden başlayıp Türkiye Türkçesine gelene kadar geçen dönemler dil bilgisi kitapları ve yazılan eserler ışığında incelenmiştir. Bu dönemlerin her birinde düzensizliğin en çok ses bilgisi ve biçim bilgisinde görüldüğü bilgisine ulaşılmıştır.
7. Türkiye Türkçesinde rastlanan düzensizliklerin ardından 2020- 2021 Eğitim-Öğretim yılında ana dili Türkçe derslerinde kullanılan ders kitapları bu düzensizlikler açısından incelenmiştir. Ancak ders kitaplarında dil bilgisi için ayrılan etkinliklerin hiçbirisinde düzensizlikleri içeren bir etkinliğe yer verilmediği görülmüştür. Türkçe dersinin temel ders materyali olan Türkçe ders kitabında

düzensiz kullanımlara yer verilmemiş olması dil bilgisi öğretiminde düzensizlik kavramının göz ardı edildiği sonucuna ulaşmamıza sebep olmuştur.

Çalışmanın başından itibaren belirlenen dil bilgisine ait düzensizliklerin Türkçenin bir gerçeği olduğu görülmektedir. İlk yazılı eserlerin verildiği Eski Türkçe döneminden itibaren Türk dilinin her döneminde düzensiz kullanımlara rastlanmaktadır. Günümüz Türkiye Türkçesinde de bu düzensizliklerin olduğu görülmektedir. Dilin canlı bir varlık olduğunun en büyük ispatı olan kural dışı bu kullanımlara Türkçe derslerinde yer verilmemektedir.

Öğrencilerin ana dillerine ait dil bilgisi kurallarını öğrenmeleri onların dil becerilerini geliştirmek için yeterli olarak görülse de kuralların dışında kalan "istisna" kullanımları bilmeleri genel anlamda dilin yapısına hâkim olmalarını sağlayacaktır. Türkçenin düzensiz kullanımlarının göz ardı edilemeyeceği aşikârdır. Bu sebeple Türkçe derslerinde dil bilgisi konularıyla birlikte dil bilgisel düzensizliklerin öğrencilerin seviyelerine uygun biçimde, ele alınmaları gerekir.

Elde edilen bulgular sonucunda şu öneriler verilebilir:

1. Türkçe ders kitaplarına bilgi notları ve düzensizlikleri de içeren etkinlikler eklenmelidir. Bilgi notları her temanın içerisinde ele alınan dil bilgisi konusunun, anlam bilim konularının tamamını kapsamalı, bunların arasına konu ile ilgili düzensizlik örnekleri de dahil edilmelidir. Her temanın sonuna "Bu temada neler öğrendik?" başlıklı bir ya da iki sayfadan oluşan bilgi notları eklenmelidir. Bu durum ders kitaplarının işlevini arttıracağı gibi Türkçe öğretmenlerine de yol gösterici olacaktır. Bu sayede Türkçe öğretmenlerinin inisiyatifine bırakılan dil bilgisel düzensizlikler her kademe düzeyinde yer almış olacaktır.
2. Öğrencileri kurallara boğmak doğru olmayacağından düzensiz kullanımlar dile ait bir özellik olarak ve öğrencileri sıkmadan verilmelidir.
3. Konunun önemsenmesini sağlamak adına yapılan merkezî sınavlara bu konuya ait birkaç soru da eklenmelidir.
4. Türkçe dil bilgisindeki düzensiz kullanımlar üzerinde daha fazla durulmalı, yalnızca düzensizlikleri ele alan yayınlar yapılmalıdır.
5. Hazırlanacak yayınlar Türk dilinin dönemleri içerisinde ayrı ayrı da düşünülmeli, her dönem için düzensizlikler ele alınmalıdır.

6. Yalnızca Türkoloji ile sınırlı kalınmamalı; felsefe, psikoloji, sosyoloji, dil bilim, fizik, kimya vb. alanlarla da ilişkilendirerek düzensizlik kavramını inceleyen eserler verilmelidir.
7. Diğer dünya dilleriyle karşılaştırmalı olarak da dil bilgisel düzensizlik kavramı incelenmelidir.
8. Düzensizlikleri belirlenen diğer dillerin ana dili eğitimi ile Türkçenin ana dili eğitiminin karşılaştırıldığı yayınlar yapılmalıdır.
9. Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi ile ana dili Türkçe öğretimi, dil bilgisel düzensizlikler açısından karşılaştırılmalıdır.

KAYNAKÇA

Abasıyanık, S.F. (1999). *Bütün Eserleri -I Semaver Sarnıç*. İstanbul: Bilgi Yayınları.

Aikhenvald, A. (2007). Typological Distinctions in Word- Formation. *Language Typology*. Volume 3, Cambridge: Cambridge University : 1-65.

Akar, A. (2018). *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Akmansoy, V. (2012). *Kaos Teorisi ve Eğitime Yansımaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.

Arat, R.R. (1987). *Türk Dilinin İnkişafı*. Makaleler. (Cilt 1, s.598-601) içinde. Ankara.

Arnheim, R. (2010). *Entropy and Art, an Essay on Disorder and Order*. California: California University Press.

Aronoff, M., Fudeman, K. (2011). *What is Morphology?*.Oxford: Wiley- Blackwell.

Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Beyhan, M.H. ve Eryüksel, A. (2016). *Osmanlı Türkçesi*. İstanbul: DEMAVEND Yayınları.

Beyatlı, Y. K. (1969). *Aziz İstanbul*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1000 Temel Eser.

Bloomfield, L. (1933). *Language*. London: George Allen- Unwin Ltd.

Bülbül, M.Ş. (2007). *Kaos ve Eğitim*. Ankara: Beyaz Kalem Yayınları.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Bybee, J. (2007). *Frequency of Use and the Organization of Language*. Oxford: Oxford University.

Caferoğlu, A. (2015). *Türk Dili Tarihi.* Ankara: Altınordu Yayınları.

Crsytal, D. (2008). *A Dictionary of Language and Linguistics*. Malden- Oxford: Blackwell.

Demir, G. Y. (2018). *Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin Belirsizliği* (Yayımlanmış Doktora Tezi). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Ecvef Fiil. (2021, 18 Kasım). Erişim Adresi: https://arapcagramer.com/ecvef-fiiller/

Ercilasun, A.B. (Mayıs, 1994). Türk Lehçeleri Üzerine. *Türk Dili,* 509, 323-340.

Ercilasun, A. B. (2016). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ercilasun, A. B. (2020). *Kutadgu Bilig Grameri -Fiil*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ergin, M. (2020). *Türk Dil Bilgisi.* İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Ertürk, A. (Eylül, 2012). Kaos Kuramı: Yönetim ve Eğitimdeki Yansımaları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20, 849-868.

Fetha. (2021, 19 Kasım). Erişim Adresi: https://nisanyansozluk.com/?k=fetha

Francis Bacon. (2021, 7 Mayıs). Erişim Adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Francis_Bacon

Frankel, J.R., Wallen, N.E. (2006). *How to design and evaluate research in education.* New York: McGraw- Hill International Edition.

Forster, N. (1995). The Analysis of Company Documentation. *Qualitative Methods in Organizational Research: A Practical Guide.*

Gabain, A.von. (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. (Çev. Mehmet Akalın).Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi.* İstanbul: Ayraç Yayınları.

Gülsevin, G. (2017). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Güncel Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu. Erişim Adresi: https://sozluk.gov.tr/

Güntekin, R.N. (2019). *Acımak*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Gürses, A., Sözbilir, M., Açıkyıldız, M. (2005). Düzensizlik ve Mikro Haller: Entropi. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 577-589.

Hacıeminoğlu, N. (1996). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Haspelmath, M. (2002). *Understanding Morphology*. New York: Oxford University.

Haşim,A. (2020). Bize Göre. İstanbul: Can Yayınları Miras Dizisi.

Hisar, A.Ş. (1978). *Boğaziçi Yalıları- Geçmiş Zaman Köşkleri*. İstanbul: Ötüken-Neşriyat Yayınları.

İmam Hatip Ortaokulları ve Ortaokul Türkçe 5. Sınıf Ders Kitabı. (2021). Ankara: Anıttepe Yayınları.

İmam Hatip Ortaokulları ve Ortaokul Türkçe 6. Sınıf Ders Kitabı. (2021). Ankara: MEB Yayınları.

İmam Hatip Ortaokulları ve Ortaokul Türkçe 7. Sınıf Ders Kitabı. (2021). Ankara: MEB Yayınları.

İmam Hatip Ortaokulları ve Ortaokul Türkçe 8. Sınıf Ders Kitabı. (2021). Ankara: MEB Yayınları.

Karahan, L. (2018). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Karasar, N. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler.* Ankara: Nobel Yayınları.

Keifer, F. (2000). Regularity. *Morphology*, Berlin- New York, Volume 1,296-302.

Kendirli, S. (2006). Portföy Yönetiminde Kaos Teoremi. *İstanbul Kültür Üniversitesi Dergisi*, 177-180.

Kerimoğlu, C. (2013). *Tarihi ve Çağdaş Türk Dili.* İzmir. ISBN:978-605-87998-0-6.

Kerimoğlu, C. (2016). *Genel Dilbilime Giriş*. Ankara: Pegem Akademi.

Korkmaz, Z. (1990). *Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*. Ankara.

Köseoğlu, N. (1985). *İslamiyet'in Türkler Arasında Yayılması*. Büyük Türk Klasikleri. (Cilt 1, s.11-12) içinde. İstanbul.

Kuntz, P.G. (1968). *The Concept of Order*. Seatte: Washington Üniversitesi Yayınları.

Langacker, R. (2008). *Cognitive Grammar*. Oxford: Oxford University.

MEB (2019). *Türkçe Dersi Öğretim Programı*. Ankara: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Öztürk, R. (2015). *Köktürkçe El Kitabı*. Konya: Palet Yayınları.

Rad, S. B. (2018). *Entropinin Görsel Sanattaki İzi* (Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi). Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.

Safa, P. (1998). *Biz İnsanlar*. İstanbul: Ötüken- Neşriyat Yayınları.

Seferoğlu, B.M. (2019). *Felsefe Ağacı Yazı Dizisi 2: Analitik Felsefe Nedir? Kıta Felsefesi Nedir? Aralarındaki Farklar Nelerdir?*. Öncül Analitik Felsefe Dergisi. [Blok Yazısı] (Erişim Adresi: https://evrimagaci.org/analitik-felsefe-nedir-kita-felsefesi-nedir-aralarindaki-farklar-nelerdir-7926).

Servet-i Fünun Yazarları ve Eserleri (2021, 15 Mayıs). Erişim Adresi: https://www.turkedebiyati.org/serveti_funun_yazarlari_eserleri.html

Seyfettin, Ö. (1970). *Seçme Hikayeler*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1000 Temel Eser.

Soykan, Ö.N. (2016). *Felsefe ve Dil- Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Stump, G. (2007). *The Handbook of Morphology*.Spencer, Andrew- Arnold, M. Zwicky (ed.). "Inflection". ABD: Blackwell Publishing, Blackwell Reference Online.

Şahin, H. (2018). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tanzimat Edebiyatı. (2021, 15 Mayıs). Erişim Adresi: https://www.turkedebiyati.org/Dersnotlari/tanzimat_edebiyati.html

Tarancı, C. S. (1971). *Seçmeler*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1000 Temel Eser.

Taşağıl, A. "*Göktürkler*". Türkler (Cilt.2, s. 15-49) içinde. Ankara.

Tekin, T. (1988). *Orhon Yazıtları.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9.

Timurtaş, F.K. (2019). *Osmanlı Türkçesi Grameri III*. İstanbul: ALFA Yayıncılık.

Tractatus Logico- Philosophicus. (2021, 9 Mayıs). Erişim Adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Tractatus_Logico-Philosophicus

Ufuktepe, Ü. (2006). Kaos ve Sosyal Yaşam. *Bilim ve Ütopya Dergisi*, 149, 47-51.

Ültanır, M.Ö. (1987). *Termodinamik.* Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.

Üstüner, A. (2015). *Türkçenin Tarihî Gelişmesi.* İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.

Yapısalcılık. (2021, 7 Mayıs). Erişim Adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Yapısalcılık

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, B. (2014). *Belirsizlik Kavramı ile Soyut Sanat İlişkisi Üzerine Görsel Çözümlemeler* (Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi). Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.

Zamme. (2021, 19 Kasım). Erişim Adresi: https://nisanyansozluk.com/?k=zamme

Çalışmada Kullanılan Kısaltmalar

T: Tonyukuk Yazıtı

BK D: Bilge Kagan Yazıtı Doğu Yüzü

KT D: Kül Tigin Yazıtı Doğu Yüzü

KT GD: Kül Tigin Yazıtı Güney Doğu Yüzü

IB: Irk Bitig

KÇ D: Kül İç Çor Yazıtı Doğu Yüzü

KT K: Kül Tigin Yazıtı Kuzey Yüzü

KT G: Kül Tigin Yazıtı Güney Yüzü

BK GD: Bilge Kagan Yazıtı Güney Doğu Yüzü

MÇ K: Moyun Çor Yazıtı Kuzey Yüzü

KÇ B: Kül İç Çor Yazıtı Batı Yüzü

K. Hovu: Kejeelig- Hovu Yazıtı

DLT: Dîvânü Lügati't- Türk

KB: Kutadgu Bilig

EKLER

EK 1.

ÖĞRENCİNİN AKADEMİK ÖZGEÇMİŞİ

Kişisel Bilgiler			
Adı ve Soyadı	Beyza YÜCE İNAN		
E-postası/Web Sayfası			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Uzmanlık Alanı	Türk Dili, Türkçe Öğretimi		
Öğrenim Bilgileri			
	Üniversite	Bölüm	Yıl
Lisans	Dokuz Eylül Üniversitesi	Türkçe Öğretmenliği	2014- 2018
Tez Başlığı	Türkçe Dil Bilgisindeki Düzensizliklerin Tarihi Seyirde Ele Alınması ve Bunların Dil Bilgisi Öğretimine Yansıtılması		
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Caner KERİMOĞLU		
Akademik Eserler (Makale, kitap, kitap bölümü, bildiri, poster, sergi, konser vb. eserlerden kaynakça yazım kurallarına göre en fazla 10 eser yazılmalıdır.) Tezden üretilen yayınlar * ile işaretlenmelidir.			
Yüce, B. (2021). Türk Dil Yapısında Cinsiyet. Dil Araştırmaları, 15 (28) , 199-215 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/dilarastirmalari/issue/62635/881667			
Alanıyla İlgili Bilimsel Kuruluşlara Üyelikler			
Alanıyla İlgili Aldığı Ödüller			

EK 2. Uygulama İzinleri

ETİK İZİN

OKUL İZİNLERİ

ÖLÇME ARAÇLARININ UYGULANMA İZİNLERİ

